

prostor za vse
anketa o trgu republike

prostor za vse
anketa o trgu republike

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

711.523(497.451.1)(049.5)

PROSTOR za vse : anketa o Trgu republike / [avtorji in uredniki Marjan Hočevar ... [et al.];
zasnova in oblikovanje grafov Katarina Čakš; zasnova in oblikovanje aksonometričnih risb
Aljoša Kotnjek, Zala Zia Lenardič]. - Ljubljana: Trajekt, zavod za prostorsko kulturo, 2018

ISBN 978-961-91897-4-0
1. Hočevar, Marjan, 1965-
297096960

prostor za vse

anketa o trgu republike

Kazalo

5

Uvod

8

Trg republike: odgovor ali vprašanje!?
mag. Miran Gajšek

10

Trg republike: izjemen javni prostor
s potrebo po dialogu mesta in države
prof. dr. Marjan Hočevar

20

Ravnikarjeva linija: razstava ob 40. obletnici
začetka gradnje Cankarjevega doma
doc. Rok Žnidaršič

22

Zemljevid publikacije

25

Ideja osrednjega državnega trga

26

Na katero zgradbo, priložnost ali osebo pomislite ob omembi Trga republike?

28

Ljudje Trgu republike pripisujejo različne lastnosti. Prosimo, označite največ tri lastnosti, ki jih povezujete s Trgom republike.

30

Kultura v jedru identitete nove države

34

Piazza del Campidoglio, Rim

36

Nadgradnja mestnega pritličja

38

Aditivna kompozicija

40

Zasnova novega kulturnega centra na Trgu republike

42

Prof. mag. Peter Gabrijelčič o Trgu republike

44

Ko pomislite na Trg republike, kaj po vaši presoji ta trg predvsem simbolizira?

46

Kateri od navedenih trgov v Ljubljani po vašem mnenju najbolj predstavlja državo Slovenijo?

48

Praça dos Três Poderes, Brasília

50

Kultura in revolucija

52

Prof. dr. Aleš Vodopivec o Trgu republike

54

Heldeplatz, Dunaj

57

Prostor za vse

58

Kako pomembne so za vas lastnosti trgov in drugih javnih prostorov (površin) v Ljubljani?

60

Ustavitev gradnje - priložnost za premislek

62

Iz praznega pritličja v strukturo podrasti

64

Oblikovanje novega javnega prostora mesta

66

Place de la Republique, Pariz

68

Prevrednotenje zasnove – znižanje stolpnic

70

Prof. Janez Koželj o Trgu republike

72

Rast navznoter

74

Praça do Comércio, Lizbona

76

mol. se želi seznaniti z mnenji občanov in okoliških prebivalcev o primernosti ali neprimernosti Trga republike za različne dejavnosti in namene. Navedene so različne dejavnosti, vi pa označite njihovo primernost za trg.

79

Podoba države

80

Kateri od navedenih trgov v Ljubljani po vašem mnenju najbolj predstavlja državo Slovenijo?

82

Sistem odprtih prostorov

84

Sodobna zasnova

86

Prof. mag. Peter Gabrijelčič o Trgu republike

88

Nathan Philips Square, Toronto

90

Motiv podvojenih stolpnic

92

Mag. Miran Gajšek o Trgu republike

94

Velika koncentracija programa

96

Platz der Republik, Berlin

98

Variacije stolpnic

100

Metoda 'prilaganja'

102

Kateri del Ljubljane najbolje predstavlja glavno mesto Slovenije?

104

Uravnotežena simetrija

106

Prof. mag. Peter Gabrijelčič o Trgu republike

108

Iluzija nedokončanosti

110

La Grand Place, Bruselj

112

Nadaljevanje gradnje

115

Potencial praznega prostora

116

Če primerjate stanje pred prenovo in sedaj, v kolikšni meri se strinjate ali ne strinjate z navedenimi trditvami?

118

Zagovornikov praznosti skoraj 35%

120

Gregor Rihar o Trgu republike

122

Piazza san Marco, Benetke

124

Potreba po načrtnem urejanju mesta

126

Od Plečnika do Le Corbusierja

128

Dr. Bogo Zupančič o Trgu republike

130

Ravnikarjeva Ljubljana

132

Ljubljana kot prestolnica svobodnega naroda

136

V kolikšni meri se strinjate ali ne strinjate s trditvami v zvezi s Trgom republike?

138

Dilema o 'praznosti' in 'napolnjenosti' Trga republike

140

Skanderbeg, Tirana

142

Po zgledu velikih

144

Na vrhuncu kreativne moči

146

Mag. Miran Gajšek in dr. Aleš Vodopivec o Trgu republike

148

Oblikovanje Trga revolucije

152

Plaza Mayor, Madrid

155

Dialog med stroko in javnostjo

156

S sodelovanjem do novega kulturnega središča

158

Uršula Cetinski o Trgu republike

160

Kdo naj ima odločilno besedo pri odločanju namenskosti Trga republike?

164

Družbena zavezanost

166

Mag. Miran Gajšek o Trgu republike

168

Na temeljih rimske Emone

170

City Hall Plaza, Boston

172

Tehnika, kot jo imajo veliki

174

Barve v službi sporočilnosti

176

Trg republike, Ljubljana

178

Časovnica razvoja Trga republike

180

Viri

Trg republike: odgovor ali vprašanje!?

mag. Miran Gajšek,
načelnik Oddelka za urejanje prostora
Mestne občine Ljubljana

Novembra 2017 smo sodelavci Mestne občine Ljubljana, Cankarjevega doma in Fakultete za arhitekturo Univerze v Ljubljani organizirali razstavo in okroglo mizo z naslovom *Ravnikarjeva linija*. Tako razstava kot tudi okrogla miza sta bili namenjeni prikazu nastajanja urbanega kompleksa Trga republike s poudarkom na izgradnji Cankarjevega doma. Z obema prireditvama smo poudarili pomen pravih političnih odločitev v začetku šestdesetih let dvajsetega stoletja o nujnosti odličnega urbanističnega načrtovanja in odlične arhitekture ter o pomenu, karakterju in značaju novega centra Ljubljane.

Javni natečaj je vedno bil, je zdaj in bo tudi v prihodnje najboljši način pridobivanja urbanističnih in arhitekturnih rešitev. Prvo nagrado na natečaju je takrat dobil profesor Edvard Ravnikar. S prvonagrajeno rešitvijo smo v Ljubljani in Sloveniji pridobili tako novo kakovost kot tudi dodano vrednost urbanizma in arhitekture. Ta je na urbanistični ravni prinesla popolnoma novo merilo v mestno podobo Ljubljane, hkrati pa na način renesančnih mojstrov filigransko v merilu arhitekturnega detajla obravnava in nadgrajuje stik novega s starim. Novo merilo celotnega urbanega prostora Trga republike in predvsem fizična dimenzija obeh stolpnic ima poleg vsebine in pomena za urbano podobo Ljubljane, glavnega mesta Republike Slovenije, tudi geostrateški, mogoče tudi geopolitični pomen Ljubljanskih vrat (Ljubljana Gap). Na prste ene roke lahko preštejemo mesta v Evropi, katera imajo tako odličen položaj najkrajše in najlažje poti od Jadranskega oziroma Sredozemskega morja do Centralne Evrope. V tem oziru ima Ravnikarjeva genialna ideja dveh stolpnic, ki ponazarjata Ljubljanska vrata, značaj kažipot za mestotvorne in državotvorne vsebine.

Poročilo anketne raziskave *Pogledi na ureditev in rabo Trga republike* ugotavlja, da je Trg republike prvenstveno državniški trg, na kar konec koncev nakazuje tudi ime. Prav bi bilo, da tako ostane tudi v prihodnje, da torej institucije države (Državni zbor Republike Slovenije,

Predsednik države, Nova Ljubljanska banka ...) še bolje prepoznajo izjemen pomen lokacije, da se še naprej vključujejo v trajnostno urbano prenovo kompleksa Trga republike in širše, ter da so seveda vključeni tudi vsi zasebni lastniki.

Kot je v svojem članku z naslovom 'Arhitektura kot urbani ferment' poudaril Friedrich Achleitner (*HOMMAGE à EDVARD RAVNIKAR 1907–1993*, str. 85) sta tradicija urbanizma in urbana zavest ter v povezavi s tem urbanizmu podrejena arhitektura v Ljubljani ravno na primeru celotnega urbanega kompleksa Trga republike dosegli izjemno visoko raven; aktualna razstava *Toward a Concrete Utopia: Architecture in Yugoslavia, 1948–1980*, MoMa, New York, pa je že prepoznala svetovni pomen odličnega Ravnikarjevega urbanizma in arhitekture v Ljubljani.

Na Mestni občini Ljubljana z razstavo, okroglo mizo, anketo in s tiskano publikacijo odstiramo pogled na Trg republike kot enega izmed ključnih projektov polpreteklega doba. Hkrati odpiramo debato o državotvornih projektih v Ljubljani, glavnem mestu Republike Slovenije. Slednjič so že prenovljene javne površine popolnoma v skladu z Urbano Agendo 2020 Evropske unije in z Agendo Habitat III, Quito 2016. Predvsem pa naše aktivnosti lepo pokažejo, da smo znali in zmogli v preteklosti, da znamo in zmoremo tudi sedaj in v prihodnosti načrtovati in graditi na evropski in svetovni ravni. Kultura in tehnika bivanja v Ljubljani sta bili vedno zelo visoki – naj bo tako tudi v prihodnosti!

Trg republike: izjemen javni prostor s potrebo po dialogu mesta in države

prof. dr. Marjan Hočevar,
Univerza v Ljubljani, Fakulteta za
družbene vede

Uvodoma naj poudarim osebno zadovoljstvo z odločitvijo Mestne občine Ljubljana, da ob dosedanjih številčnih ožjih strokovnih razpravah preveri še ‘javno-mnenjski utrip’ o nadaljnji ureditvi in rabi Trga republike. Prevladalo je zavedanje, da izjemnost, kompleksnost in večdimenzionalnost tega (javnega) prostora v središču Ljubljane resnično zahteva celovito obravnavo, onkraj stroke ‘v ednini’. Takšno postopanje je značilnost progresivnih in inkluzivnih mestnih politik v Evropi. Z resnim konzultativnim vključevanjem ne zgolj najširše javnosti (prebivalcev, obiskovalcev), temveč tudi strokovnih javnosti, ki se poleg ožje, urbanistično-arhitekturne stroke, neposredno ali posredno ukvarjajo s fizičnim ter družbenim prostorom mesta, se krepi legitimacijska moč upravljavcev mesta.

Odločitev o tem, da raziskavo izvajamo sociologi s podporo znanstvenega instrumentarija, ne pa morda komercialno naravnana marketinška agencija, kaže na to, da MOL ni zasledovala le komunikacijskih (‘piar’), temveč predvsem interese širše legitimizacije dosedanjega in prihodnjega ravnanja v povezavi z urejanjem in rabo tega prostora. Drža omogočanja neodvisnega in nepristranskega raziskovanja problematike je bila prisotna od začetka snovanja raziskave, vmesnih konzultacij do končnega izvedbenega usklajevanja med načelnikom Oddelka za urejanje prostora s sodelavci, podžupanom in županom ter raziskovalno skupino Centra za prostorsko sociologijo (CPS), FDV, UL. Čeprav je bilo dela precej več, kot sem načrtoval, sem z zavzetostjo in raziskovalno radovednostjo z veseljem preživel pomlad in poletje na terenu in ob računalniku tuhtal ter analiziral rezultate raziskave.

Ta raziskava je zasnovana, rezultati raziskave pa so interpretirani s sociološkimi, natančneje prostorsko sociološkimi konceptualnimi izhodišči. Vodja projekta in raziskovalci CPS se teoretsko in empirično ukvarjamo z vprašanji družbenega razumevanja fizičnega prostora. Izhajamo iz predpostavke, da je urbanizem, prostorsko

urejanje, regulacija in širše načrtovanje prostora družbena dejavnost, profesionalno pa zajema različne stroke in discipline¹ (ne ‘stroko’ v ednini). Iz tega izhaja t. i. čezsektorsko razumevanje urbanih vprašanj, problemov, konfliktov, interesov in prostorske regulacije. CPS je tudi sicer v preteklosti izvajal številne raziskave in sodeloval v razvojnih ter načrtovalskih projektih za MOL, in sicer: v obliki javnomnenjskih raziskav, diskurzivnih analiz, oblikovanja prostorskih strategij ipd.

Izhajamo iz podmene, da je Trg republike, zlasti t. i. ploščad in okoliška urbana zasnova, javni mestni prostor (površina). Sodobni sociološki pristopi urejanja in rabe zaprtih, polodprtih in odprtih javnih mestnih prostorov v izhodišču ne predvidevajo vnaprejšnje determiniranosti rabe glede na institucionalnega upravljavca ali lastnika (npr. državo ali občine). Ta pristop sledi načelu nehierarhičnega povezovanja različnih ravni teritorialno administrativne organiziranosti. Zlasti v primeru glavnega mesta nacionalne države, kjer se prepletajo interesi urbanosti in državnosti, je nujno sodobno partnersko in nehierarhično razmerje obeh ravni teritorialno administrativne organiziranosti.

Tradicionalno načelo subordiniranosti občinske (mestne) ravni državi ni produktivno, saj ne omogoča dinamične, demokratične in večfunkcionalne rabe javnega prostora. Urejanje in rabo javnih prostorov torej medsebojno usklajujeta mesto in država. V tem kontekstu je ravno Trg republike lahko primer urejanja teh razmerij.

Pri tej raziskavi smo zasledovali tri družbeno koristne cilje: institucionalno povezovanje države in mesta, povezovanje strok in dobrobit uporabnikov Trga republike. Ob tem je potrebno upoštevati še okoliščino heterogenosti populacije, ki ni omejena na prebivalce Ljubljane, temveč tudi na široko kategorijo obiskovalcev. S kategorizacijo uporabnikov namesto prebivalcev se izognemo ožji vrednotni uteževalni temporalni

komponenti trajne, začasne in občasne bivanjskosti ter vrednotenju prostorske komponente oddaljenosti. Uporabniki so torej tako prebivalci mesta kot občani, državljani in obiskovalci. Raziskava zajame ljudi, ki v Ljubljani živijo, delajo ali jo obiskujejo. Ta trg je po površini največji v Ljubljani, je središčno situiran in na različne načine močno zaznamuje tako mesto kot državo obenem pa je ob dograditvi trajno preoblikoval podobo Ljubljane. Tudi zato morajo biti pri razmisleku o morebitni nadaljnji ureditvi in potencialni rabi Trga republike hkrati upoštevani elementi funkcionalnosti, prehodnosti, sociabilnosti, ekonomičnosti, reprezentativnosti, simbolnosti in ceremonialnosti. Temeljna cilja sta bila raziskati problematiko UREDITVE in RABE trga, zato naj raziskava pokaže:

1 | Če potreba po usklajenosti ali prevladi določenih programskih elementov (dejavnosti) ob presoji za nadaljnjo prostorsko/urbanistično ureditev trga obstaja ali ne.

2 | Če je izvorna (‘modernistična’) državocentrična urbanistično arhitekturna zasnova pomembna determinanta, ki določa ali ne določa kriterijev prihodnje rabe trga.

Iz zahteve naročnika je izhajala izvedba anketne raziskave z dvema tipoma respondentov: a) javnost in b) strokovnjaki/nje. Dogovorili smo se o širši opredelitvi obeh skupin, ki izhaja iz sociološkega konceptualnega razmisleka (glej zgoraj). Raziskava je torej dvodelna, javnomnenjska (TR1) in strokovna (TR3). Enak javnomnenjski vprašalnik (TR2) je bil na voljo za ogled, seznanjanje ali izpolnjevanje tudi na spletni strani MOL v času trajanja raziskave. Javnost smo opredelili kot populacijo pol-naključnega ali naključnega vzorca uporabnikov, tj. prebivalcev in obiskovalcev v različnih temporalnih aranžmajih (trajnost, začasnost, občasnost) z geografsko zamejitvijo na MOL in LUR (Mestna občina Ljubljana, Ljubljanska urbana regija). Vzorec za

spletno anketo je bil pridobljen z ustaljenimi znanstvenimi metodami, kar nam je omogočalo zanesljivo ter veljavno obdelavo podatkov ter interpretacijo rezultatov. Odločitev za spletno anketo, namesto terenske ali telefonske ankete, je bila sprejeta soglasno.²

Ciljani vzorec za izvedbo TR1 je bil določen na $N = 800$. Strokovnjake/inje smo opredelili kot ciljno skupino na območju MOL delujočih posameznikov/ic z zmernim ali visokim statusom javnega angažiranja, ki se profesionalno ali laično, neposredno ali posredno vežejo na tematiko prostora in urbanizma. Nabor strok je bil določen pred izborom posameznikov/ic, ta pa je določal nadaljnjo konkretizacijo širšega nabora imen. Širši nabor imen smo skupaj sestavili predstavniki naročnika in izvajalca. Širši nabor, tj. numerus respondentov/k, je bil določen s trikratnikom ciljane izvedbe, tj. 105/35 oseb. V primeru neodzivnosti, nedostopnosti ali zavrnitve sodelovanja posamezne osebe, smo uporabili ‘surogat’ iz širšega izbora. Anketa je bila izvedena z metodo polstrukturiranih intervjujev, ki so bili v večini izvedeni z osebnim srečanjem anketarja in respondenta/ke, razen v šestih primerih z odgovori po elektronski pošti in preko Skype povezave.³

Intervjuji s strokovnjaki je kvalitativni del raziskave. Utemeljitev o intervjujih strokovnjakov – javnih osebnosti, katerih primarna profesionalnost (poklic, dejavnost) ni znotraj ožjih prostorskih strok, zlasti arhitektov/k (urbanistov/k), sledi iz konceptualne zasnove raziskave, ki poudarja, kot smo že navedli, strokovno pluralnost (stroke v množini). Drugi razlog je v tem, da so razprave, zapisi, polemike in dogodki o Trgu republike s strani ožje arhitekturne stroke že dostopni, medtem ko strnjenih obravnav širše strokovne javnosti, vsaj v raziskovalni obliki, še ni. Tretji razlog je v tem, da ožja prostorska stroka pridobi povratne informacije o stališčih tistih strok, ki so v urejanje in načrtovanje urbanega prostora manj ali redkeje vključene, ter informacije o stališčih širše populacije, občanov in

² Spletno anketiranje ima svoje prednosti in slabosti. Slabosti zlasti v kontekstu zajema reprezentativnosti vzorca populacije, prednosti pa v hitrejši in cenejši izvedbi. Vendar je zaradi terminske (časovne) in finančne (stroškovne) omejenosti prevladala odločitev o izbiri te različice anketnega dela raziskave.

³ Osebni stik omogoča večjo zanesljivost, objektivnost, kompleksnost interpretacije in uporabnost. Pri anketni raziskavi smo uporabili identični vprašalnik za reprezentativno in seznanitveno anketo, ki je bila dostopna vsem uporabnikom spletne strani MOL. Raziskavo je izvajal Center za prostorsko sociologijo (FDV), ki je nosilec in avtor raziskave, vključno z izvirno (ne izvedeno) zasnovo vprašalnika. Center za raziskovanje javnega mnenja (CJMMK) je imel vlogo koordinacije in izvedbe zbiranja podatkov, metodoloških usklajevanj ter priprave anketnega vmesnika.

¹ Hočevar, M., 2000. Novi urbani trendi.

Prizorišča v mestih – omrežja med mesti.

Ljubljana: Znanstvena knjižnica. In: Hočevar, M., 2004. Vrednote v prostoru: javnomnenjska raziskava (Values in space: public opinion research). Prostor Slovenije 2020 – Zbirka raziskav s področja prostorskega načrtovanja. Končno poročilo MOB, MZZ, str. 1-48.

obiskovalcev – uporabnikov Trga republike. Osnovna cilja, ki smo ju zasledovali, sta:

a | Ugotavljanje presoje občanov in uporabnikov ter strokovne javnosti o pretekli, sedanji in prihodnji ureditvi z vidika uporabnosti (programskih elementov, dejavnosti), ambientalnosti (vizualno estetska ocena oz. učinek) in identitete (simbolnega vrednotenja) ob presoji za nadaljnjo prostorsko/urbanistično **ureditev** trga.

b | Ugotavljanje vrednot, stališč, mnenj in zaznave o tem, ali je izvorna (‘modernistična’) državocentrična urbanistično arhitekturna zasnova pomembna determinanta, ki določa ali ne določa kriterije prihodnje **rabe** trga.

V analizi ugotavljamo stopnjo povezanosti, soodvisnosti (korelacijo) in doslednost odgovorov respondentov/ tk med obema neodvisnima spremenljivkama: ureditvijo in rabo. Čeprav se zdi soodvisnost samoumevna, izkušnje z empiričnim raziskovanjem stališč javnosti o prostorskih in urbanističnih temah kažejo, da je lahko zaznava ter presoja soodvisnosti med obema spremenljivkama ambivalentna. To se v tej raziskavi izraziteje kaže pri vprašanju o preferenčnih elementih urbane opreme trga in pričakovanih dejavnostih, katerim dajejo respondenti/ke prednost. Npr. na eni strani določen delež odgovorov o potrebi ozelenitve in na drugi strani visok delež odgovorov istih respondentov o namembnosti trga za državniške proslave in prireditve. Obstaja tudi značilna razlika v vrednotenju in zaznavi razmerja med ureditvijo in rabo pri splošni javnosti in pri strokovni javnosti, zlasti ožji strokovni javnosti (arhitekti, urbanisti in deloma spomeniško varstvena stroka). Vrednotenje in zaznava strokovne javnosti o razmerju ureditev/raba je sicer bolj dosledna, vendar pa ima ureditev (pretekla, sedanja in prihodnja) primarni pomen. Torej naj se raba prilagaja ureditvi, ne glede na morebitno neprimernost ali neustreznost ureditve. Takšna strokovna ‘drža’ je najbolj izrazita pri vprašanju

morebitnega spreminjanja ali dopolnjevanja izvorne (‘Ravnikarjeve’) urbanistične ureditve, kjer prevlada razumevanje oz. teža po polni zaščiti obstoječega, ne glede na spreminjanje družbenih potreb v smislu rabe, kar bi lahko skupaj z njegovim avtorjem opredelili kot ‘nedotakljivost relikta’. Primer kaže na sicer dobro raziskano, vendar nepomirljivo protislovje (neskladnost) v razmerju med fizično-prostorsko statičnostjo grajenega okolja glede na inherentno dinamičnost družbe in potrebe po prilagajanju prostorskih postavitev oz. ureditev v teku časa⁴. Anketa in intervjuji s predstavniki strok, ki se neposredno ali posredno ukvarjajo z vprašanji načrtovanja, urejanja, regulacije in rabe prostora, omogočajo razmislek o:

a | Participativni in konzultativni vlogi uporabnikov (prebivalcev, občanov, obiskovalcev, investitorjev) v različnih fazah strokovnega delovanja: za morebitne nadaljnje ureditvene in druge posege na Trgu republike lahko javnomnenjska anketa služi kot razmislek o pričakovanih javnosti o rabi tega trga, zato naj zasnove vsebujejo ta pričakovanja. Projekcijo dinamičnega spreminjanja pričakovanih javnosti naj ‘vračunajo’ v snovanje fizičnih posegov tako, da v načrte vključijo več premakljivih in/ali zamenljivih fizičnih postavitev (npr. urbane opreme, prizoriščnih artefaktov ipd.) ter tako uskladijo elemente družbene uporabnosti s spreminjanjem rabe v času, varovanjem stavbne dediščine, monumentalnosti in simbolne identifikacije s trgov.

b | Izsledki raziskave lahko služijo kot spodbuda k sodelovanju med posamičnimi ‘prostorskim’ strokami in njihovem povezovanju. Trg republike naj bo tako glede nadaljnje ureditve (fizičnih posegih) kot tudi potencialnih umestitev dejavnosti (rabe) obravnavan čezsektorsko in čezdisciplinarno. Iz analize intervjujev (TR3) nedvoumno izhajajo različna, tudi diametralno nasprotna razumevanja ureditve in rabe tega območja. Na vprašanje intervjuvancev o tem, ‘ali so njihova stališča odsev njegovih/nih ožjih strokovnih presoj ali

uporabniškega razmisleka, smo dobili dvoumne odgovore (v več primerih z občutki nelagodja, obrambne drže), ki sicer kažejo na zmerno razumevanje dileme, zato je primerno, da odgovorni naročniki posegov (MOL, institucije) natečajnike oz. izvajalce opozorijo na te izsledke.

c | Legitimizacija projekcij in/ali usmeritve o urbanističnih posegih ter programski zasnovi (rabi) Trga republike in ožjega območja. Ob tem so izsledki vsaj deloma lahko posplošujoči in MOL-u omogočajo, da predloge oz. pripombe upošteva pri obravnavi drugih urbanističnih projektov/posegov. Javnomenjska in strokovna anketa nedvoumno nakazujeta možnost razreševanja določenih dilem, tako v razmerju javno/strokovno kot tudi v razmerju različnih strokovnih pogledov. Naročnik se mora sam odločiti, v kolikšni meri bo uspeval izsledke raziskave vplesti v dogovarjanje z različnimi akterji (deležniki) in njihovimi divergentnimi interesi. Trg republike lahko zaradi kompleksnosti statusa in družbenih vlog glede na izsledke te raziskave postane ekzemplaričen za ‘umetnost zблиževanja interesov’, kar nujno pomeni tudi kompromisne rešitve.

d | Zelo pomemben razmislek ob izsledkih raziskave se nanaša na urejanje, skupno upravljanje oz. zблиževanje dejavnega odnosa med institucijami MOL in države. Trg republike predstavlja vzor zlasti v tem pogledu. Težko bi našli lokacijo v Ljubljani, ki ponuja večji potencial za skupno in usklajeno delovanje na relaciji (glavno) mesto/država, urbanost/državnost, občan/državljan. Tako javnomnenjska anketa (TR1) kot intervjuji s strokovno javnostjo (TR3) nakazujejo sedanjo neurejenost, nedorečenost, dvoumnost in protislovnost statusne vloge trga. Na eni strani trg najbolj simbolizira zgradba parlamenta, po drugi strani pa trg kot celota ne predstavlja države. Glede na to, da se občani, državljani in uporabniki nasploh, in v tem mnenju se ne razlikujejo od strokovnjakov, nagibajo k t. i. primarno državniški oz. politični vlogi območja trga, mora zlasti država

na simbolni in dejavni ravni to dejstvo ponotranjiti. Tako nadaljnja ureditev kot raba trga, če upoštevamo naše izsledke, nakazuje nujnost dialoga med državo in mestom. Dialog vključuje (‘razsvetljeno’) politično voljo uradnikov ter politikov kot tudi morebitni finančni vložek države v lokacijo, ki po naših izsledkih, od vseh drugih trgov, najbolj ponazarja sintagmo glavno mesto države.

V tem uvodnem besedilu združeno, v obliki nizov, izpostavljamo ključne ugotovitve javnomnenjskega dela raziskave (TR1) in temeljitejše ugotovitve kvalitativne raziskave strokovne javnosti (TR3). Podrobnejše interpretacije TR1 so umeščene ob poglavja v tej publikaciji.

TRG SE VEŽE NA DRŽAVO, NE NA MESTO; TO JE ‘DRŽAVNIŠKI TRG’, VENDAR SEDAJ NE PREDSTAVLJA DRŽAVE:

Prebivalci (uporabniki) MOL in LUR Trgu republike v splošnem značilno (tipično) bolj pripisujejo status državniškega trga kot status mestnega trga v kontekstu dihotomnega razlikovanja teritorialno-administrativne ravni država/mesto. Odgovori so mestoma ambivalentni.

JAVNI MESTNI PROSTORI MORAJO BITI ČISTI, VARNI, DOSTOPNI ZA VSE IN ZELENİ; IZGLED IN OPREMA STAMANJ POMEMBNI:

Za razumevanje odzivov, ocen in stališč o konkretni preučevani lokaciji Trga republike je ključno razumevanje lastnosti javnih mestnih prostorov na sploh, ki jim ljudje pripisujejo večjo ali manjšo težo v kontekstu zadrževanja v njih, prehajanja čeznje ali ogledovanja.

DRŽAVO IN GLAVNO MESTO PREDSTAVLJATA STARO MESTNO JEDRO IN PREŠERNOV TRG, NE PA MODERNA LJUBLJANA IN TRG REPUBLIKE:

Gre za simbolno umeščanje prostorov ali predelov mest, reprezentativnost in identifikacijo lokacij z državo, primerjavo oz. rangiranje lokacij ter njihove temporalne

⁴ Hočevar, M., Uršič, M., Kos, D., Trček, F., 2005. Changing of the Slovene urban system: specific socio-spatial trends and antiurban public values / attitudes. in: Eckhardt, Frank (ed.), 2005. Paths of urban transformation, (The European city in transition, Vol. 5). Frankfurt am Main, Peter Lang, str. 281-300.

umestitve v mesto. Primerjava identifikacijske hierarhije treh trgov: Trga republike, Kongresnega trga in Prešernovega trga kaže, da sta ključna elementa presoje vprašanih vizualni in historični.

PO PRENOVI JE PLOŠČAD NA TRGU REPUBLIKE BOLJ VŠEČNA KOT PRED PRENOVO: NAJBOLJ JE PRIMERNA ZA DRŽAVNE PROSLAVE IN MESTNE PRIREDITVE: Približno šestina vprašanih meni, da je bila ploščad na Trgu republike pred prenovo, ko je bilo tam parkirišče bolj primerno urejeno. To je nekoliko presenetljivo sorazmerno nizek delež, ne glede na t. i. zahtevna vprašanja in trditve v anketi, ki respondentu/ko prisilijo k tehtnejšemu in ne zgolj binarnemu razmisleku o enokoristnosti prostora.

ODLOČILNO BESEDO PRI ODLOČANJU O TRGU REPUBLIKE NAJ IMA URBANISTIČNA STROKA IN ARHITEKTI TER PREBIVALCI LJUBLJANE: Presenečajo rezultati stališč o odločanju pri nadaljnji namembnosti ploščadi na Trgu republike. Skoraj 60 % vprašanih odločitev za namembnost prisoja ožji, tj. urbanistični in arhitekturni stroki, deloma tudi spomeniško-varstveni stroki. To pomeni zaupanje v stroko oz. vsaj zanašanje na kompetentnost stroke, kar odstopa od rezultatov podobnih raziskav.

Za to analizo kvalitativnega dela raziskave (TR3), tj. interpretacijo intervjujev, smo uporabili prepise zvočnih posnetkov, beležk anketarjev/k in elektronskih sporočil. Naslanjali smo se na uveljavljeno 'inter-coding' metodo⁵. Polstrukturirani intervju je kvalitativna raziskovalna metoda, ki združuje vnaprej določen niz osnovnih vprašanj z možnostjo, da anketar/ka respondentu/ki postavi podrobnejša vprašanja ali podvprašanja glede na lastnosti respondenta/ke. Ta metoda omogoča ravnovesje med prožnostjo odprtega intervjuja in osredotočenostjo na strukturno celoto vprašalnika. Pri tej metodi je ključen potek pogovora, katerega usmerja

anketar/ka (če gre za pogovor 'v živo'). Postavljenih je bilo osem (8) osnovnih vsebinskih in štiri (4) demografska vprašanja. Zaradi različnih okoliščin (trajanje pogovora, način izvedbe in osebne značilnosti respondenta/ke, reakcije anketarja/ke o vsebini ankete) se neizbežno pojavi variabilnost v izčrpnosti odgovorov in zanesljivosti vodenja oz. poteka pogovora. Kot navedeno, sta bila iz analize izločena intervjuja, ki nista zadostila osnovnim metodološkim merilom. Vprašanja v TR3 so zasnovana tako, da je mogoča okvirna primerjalna analiza oz. interpretacija z javnomnenjskimi izidi v vprašalniku TR1. Kvalitativna analiza intervjujev je nujno deskriptivna, saj ne gre za statistično obdelavo podatkov, zato je bistvenega pomena kodiranje vsebine (stališč in vrednotnih vzorcev) in nato kategorizacija (pomen, pogostost posamične kode ipd.). Zaradi 'dvodelnosti' raziskave, kjer sta zajeta dva tipa populacije, splošna in posebna javnost, se postavi vprašanje primerljivosti interpretacije kvantitativnih (anketnih) in kvalitativnih (pogovornih) podatkov. Zainteresirana strokovnost je vezana na poklicno ali izven poklicno dejavnost osebe, ki posredno ali neposredno zadeva urbanistično (prostorsko), poslovno, kulturno-umetniško in politično dejavnost v Ljubljani. Del respondentov/k je bil izbran po kriteriju prostorske bližine dejavnosti Trgu republike (npr. NLB, CTK, Uršulinski samostan, Državni zbor, trgovina). V dogovoru z naročnikom je bilo usklajeno načelo, da se ca. 1/3 respondentov/k profesionalno ukvarja z ožjim področjem projektiranja in oblikovanja grajenega prostora. To so pretežno arhitekti/ke po osnovni dejavnosti (predstavniki/ce birojev) ali izvedeni urbanistični dejavnosti (urbanisti/ke v institucijah). Predstavnike/ce spomeniško varstvene dejavnosti smo uvrstili v drugo kategorijo, ki predstavlja 2/3 deleža respondentov. Vsi poklici ali dejavnosti, ki tvorijo zainteresirano strokovno javnost v tej raziskavi, so (po abecednem redu):

arhitektura (praksa, akademski status);

mednarodna diplomacija (ambasada);
filozofija (in kulturne študije, humanistika);
geografija (in ekologija);
gradbeništvo;
muzealstvo (delo kustosa/inje, vodenje muzeja, galerije);
nevladne organizacije (in družbeni aktivizem, skupnosti);
novinarstvo;
pisateljstvo (in publicistika);
politika (mestna, regionalna/območna in nacionalna);
poslovnost (podjetnost, vključno z nepremičninsko in gradbeniško);
psihologija;
redovništvo (samostan, katoliška cerkev);
sociologija (in antropologija);
spomeniška/varstvena kulturna dediščina;
umetnost/kultura (stroka in delovanje);
zgodovina (institucionalna praksa, akademski status).

Osnovni seznam je vseboval 105 oseb s ciljem izvedbe 35 intervjujev. Numerus intervjujev smo presegli (38), vendar dveh (2) nismo uvrstili v analizo oz. interpretacijo zaradi nepopolnih podatkov, prekinitve ali zavrnitve respondenta/ke po natančnem beleženju odgovorov. Skupaj je v tej agregatni analizi uporabljenih 36 pogovorov.

Nabor vprašanj oz. formulacij je bil v osnovi za obe populaciji usmerjen v testiranje stališč o dveh medsebojno povezanih sklopih v povezavi s Trgom republike: ureditvi (sedanji, prihodnji oz. potencialni) in rabi (sedanji, prihodnji oz. potencialni). Sklopa torej kvalitativno obravnavamo kot temeljni kategoriji. Diferencialna analiza stališč javnomnenjskega dela raziskave je temeljila na klasičnih demografskih agregatih heterogenega vzorca populacije (npr. vizualna percepcija trga po izobrazbi, starosti, spolu, MOL/LUR). Pri intervjujih strokovne javnosti pa smo osredotočeno zasledovali načelo kodificiranja vsebine odgovorov

homogenega vzorca populacije izobraženih oseb različnih strok in variabilnosti stališč med strokami. Kodirnih sider je pet.

i | simbolnost/identiteta (ponotranjenost, istovetenje, navezanost);

ii | vizualnost/likovna podoba (videz, ambientalnost);

iii | uporabnost/programi (dejavnosti, delovanje akterjev);

iv | mestotvornost (urbani značaj, potenciali umeščanja v urbani organizem, ljubljansko 'občanstvo');

v | državotvornost (državniški značaj, 'prestolnični' potenciali, slovensko državljanstvo).

Tako npr. interpretacijo zaznavanja ter razumevanje 'praznosti' trga s strani arhitekta/ke ali novinarja/ke uvrstimo v obe kategoriji (a, b) in v kodirana sidra i., ii ali iii. Pomen 'praznosti' je pri različnih strokah različno vrednoten, tako v smislu afirmativnosti kot kritičnosti videza in/ali vsebine. Tako je lahko denimo 'praznost' označevalec (marker) dobre urbanistične zasnove za arhitekta/ko in označevalec neizkoriščenega prostora za novinarja/ko. Ker pa so strokovnjaki/nje tudi občani/ke in državljani/ke, smo respondentom/kam postavili še testno vprašanje o tem, v kolikšni meri njihov razmislek temelji na eni ali drugi vlogi. To vprašanje smo postavili tudi z namenom primerljivosti z javnomnenjsko anketo (TR1).

Odgovor na vprašanje: v kolikšni meri so stališča splošne in strokovne javnosti podobna ali različna, je lahko samo okviren, vendar kljub temu omogoča solidno oceno morebitne konsenzualnosti in/ali konfliktnosti, tako pri posamičnih vprašanih urejanja ter rabe Trga republike, kot pri splošnih 'pogledih' na problematiko javnih prostorov v Ljubljani. Pri tej raziskavi v

⁵ Campbell, J.L. et. al., 2013. Coding In-depth Semistructured Interviews: Problems of Unitization and Inter-coder Reliability and Agreement; Sociological Methods & Research 42(3) str.294-320.

splošnem ugotavljamo, da je konsenzualnost glede Trga republike med splošno in strokovno javnostjo in tudi med strokami znatno bolj izražena kot konfliktnost. Tako so denimo stališča o tem, da je Trg republike bolj 'državniški' kot 'mestni' in naj v prihodnosti ohranja sedanjo namembnost (ne nujno ureditev), skoraj v celoti soglasna. Razlike obeh javnosti so bolj na ravni simbolnega in vizualnega (likovnega) vrednotenja, kar nakazuje na nujni razmislek o naravi prihodnjega urejanja trga, ne toliko o njegovi namembnosti. Za naročnika raziskave (MOL) je takšna ugotovitev uporabna, saj precej jasno nakazuje kam, kako in s kom naj usmerja nadaljnja prizadevanja pri optimizaciji, tako rabe kot ureditve trga. Pri šestintridesetih (36) v popolnosti izvedenih intervjujih od osemintridesetih (38) so osnovne demografske značilnosti respondentov/k naslednje:

1 | Poklic ali dejavnost: 14 arhitektura in/ali urbanizem, krajinska arhitektura, 10 humanizem in družboslovje, 2 spomeniško varstvo in kulturna dediščina, 2 pisateljstvo in publicistika, 3 posel in nepremičnine, 2 novinarstvo, 1 družbeni aktivizem, NVO, 1 redovništvo, 1 mednarodna diplomacija.

2 | Delovanje v zasebnem/javnem sektorju (ali kombinirano): 20 javni sektor, 5 javni/zasebni sektor, 11 zasebni sektor (od vseh 4 v celoti ali delno upokojeni status).

3 | Starost (odgovor ni nujen): 33 navedb, povprečje 46 let.

4 | Oddaljenost bivališča od centra Ljubljane /Pošta/ v km (označba 0, če je manj kot 1 km): povprečje ca. 3,5 km (iz povprečja izločene tri najdaljše razdalje nad 15 km).

Poklic ali dejavnost tako pri rabi kot ureditvi TR, po pričakovanju, od vseh demografskih dejavnikov

najbolj vpliva na razlikovanje stališč strokovne javnosti. Predstavniki ožjih 'prostorskih strok', vključno s spomeniško varstveno stroko, bolj zavzeto izhajajo iz formalnega značaja fizičnega prostora, ki naj se mu prilagodi raba. Izvorna urbanistično likovna zasnova, ne glede na to, ali so do nje kritični ali afirmativni, naj ostane čim bolj nespremenjena in varovana. Temu naj se prilagodi raba. Ker se uporabnost, tj. umeščanje dejavnosti (programov) in vsebin, pri tej skupini bolj veže na obliko, ki je generativna, je dilema mestotvornosti (javno) proti državnosti (formalno) trga neizrazita, sredinska oz. ni nedvoumno artikulirana. Monumentalni značaj je določujoč, zato so neprimerni tudi najmanjši ureditveni posegi, ki bi ostali trajni. Sedanja ureditev ploščadi je primerna, MOL in državne institucije morajo najti soglasje o rabi, nadaljnji zaščiti ter skupnem upravljanju, ker je to v interesu 'izgradnje' identitete mesta Ljubljana in v nacionalnem interesu 'izgradnje' prostorskih simbolov države – državniškega prostora v mestu.

Za drugo skupino, ki vključuje humanistično družboslovne poklice, vključno z novinarstvom, pisateljstvom in publicistiko ter aktivizmom v nevladnih organizacijah, je značilno bolj zavzeto poudarjanje javne rabe in sociabilnosti kot generatorja sprememb, zato je izražena večja naklonjenost ali vsaj manjša obremenjenost z izvorno urbanistično osnovo in določujočo vlogo monumentalnosti trga. V osnovi gre torej za pričakovano nasprotovanje prostorskemu determinizmu, ki tudi sicer pogosto predstavlja nepomirljivo nasprotje strok, ki delujejo na področju urbanizma in urejanja prostora. Tudi v tej skupini strokovne javnosti pa je dilema mestotvornosti proti državnosti nejasno artikulirana, sredinska in vsaj na površju ambivalentna. Poudarjena je generativna vloga spontane in spremenljive javne rabe tega prostora pri utrjevanju specifičnega značaja in simbolnega pozicioniranja Trga republike v mestu in državi. MOL in državne institucije naj v medsebojnem dogovoru vsem občanom in državljanom zgolj zagotovijo dostopnost.

Vendar pa podrobnejša analiza kodirane vsebine in analiza označevalcev v intervjujih vseeno pokaže sorazmerno blago nasprotje pogledov med strokami, kar je nekoliko presenetljivo glede na predhodne raziskave o rabi in urejanja prostora, tako v Ljubljani kot Sloveniji nasploh. Trg republike je v stališčih večine respondentov/k zaznan kot kompleksna in posebna javna površina, ki se v večini elementov razlikuje od drugih javnih prostorov v Ljubljani in ima posebno kvaliteto. Na zgolj blaga nasprotja v stališčih kažejo ključni označevalci, ki imajo vsi zmerno ali izrazito težo afirmativnega vrednotenja. Pri odgovorih v večini zaznamo poudarjanje 'srednje poti', tj. dialog med prostorsko monumentalnostjo, izhajajočo tako iz zasnove trga kot namembnosti, in specifično javno rabo, ki je pogojena s presekom urbanega in državniškega. Izrazito majhno število respondentov/k (2 od 36) predlaga temeljitejšo preobrazbo trga in trajnejšo spremembo namembnosti (npr. ozelenitev, nadgradnja objektov, sprememba imena, odstranjevanje artefaktov).

Od vseh označevalcev najbolj izstopa PRAZNINA, ki pa je v večini primerov vrednotena pozitivno, ne glede na stroko, ki ji respondent/ka pripada. Praznina omogoča tako spontanost kot urejenost, ima močno likovno in simbolno sporočilnost. Omogoča dialog med mestom (mestotvornostjo) in državo (državotvornostjo) ter med ljudmi in oblastmi. Ta ključni označevalec najbolje ilustrira posredna ali neposredna prežemajoča asociacija praznine na svobodo, individualnost, skupnost in združevanje. Praznina sicer respondenti navajajo (28 od 36), omenjajo ali opisujejo v različnih kontekstih, deloma tudi kritično, vendar pa podrobnejša analiza posamičnega pogovora kaže vsaj na zmerno, v večini primerov pa na izrazito naklonjenost v smislu podobe in rabe (funkcij) tega prostora. Bolj polemično je ocenjevanje institucionalnega 'upravljanja s praznino'. Na osnovi analize lahko sklepamo, da prevladuje prepričanje o potrebnem skupnem dialogu med MOL in državo. Pri tem se nekateri respondenti/ke bolj nagibajo k večji

vlogi MOL-a. To so predvsem tisti, ki večji pomen pripisujejo 'urbanemu značaju' z urbanimi funkcijami. Pri tem so bolj izraženi označevalci: svoboda, prehodnost, spontanost, odprtost, dihanje, individualnost. Pri teh respondentih/kah obstaja zmerna naklonjenost spreminjanju trga in prilagajanju potreb mesta. Pri tistih, ki izraziteje poudarjajo vlogo države pri upravljanju in določanju namembnosti, se pojavljajo naslednji označevalci: narodov ponos, kolektivni spomin, formalnost, dovoljene sanje. Ti respondenti/ke v večini zavračajo vsakršno fizično spreminjanje (npr. nadgradnjo, dograjevanje objektov), oboji pa dopuščajo občasno ali začasno rabo, ki ne bi spreminjala osnovne podobe in namembnosti.

Ključni asociativni označevalci (markerji), ki so zmerno ali v celoti afirmativno vrednoteni:

praznost
 monumentalna praznina
 simbolna praznina
 mogočnost
 velikopoteznost
 nevtralnost
 formalnost
 odprtost
 definitivnost
 kolektivni spomin
 spomenik modernizmu
 tih in dostojanstven
 narodov ponos
 svoboda
 strah in svoboda hkrati
 pozitivna tesnoba
 prehodnost in mimobežnost
 ujeti spomini
 strahospoštovanje
 dovoljene sanje
 polemičen
 prostor refleksije
 vključljivost
 slovenija in jugoslavija

spomini v betonu
 preprih
 plaza
 reprezentativnost
 osamosvojitvev
 bližnjica
 čustveno nabit
 prostor konsenza
 iz revolucije v republiko
 ravnikarjeva dediščina
 ni lep, je pomemben
 nekje vmes med ljudmi in oblastjo
 svetovno prepoznan
 veličina v slovenski provincialnosti
 točka združevanja in razdora
 tu ljubljana zaduha
 ni praktičen prostor
 premišljeno oblikovan
 borba med manifestom in tišino
 mešanica socializma in kapitalizma
 lep in uporaben na svoj način
 uporništvo in oblast
 bojevanje s kongresnim trgom
 fotogeničnost

Glede na analizo obeh delov raziskovalne naloge na koncu tega zapisa strnjeno navajam ključne poudarke ukrepov s priporočili za naročnika – MOL:

RABA

Prireditve državiškega pomena pred prireditvami mestnega pomena.

Občasna in začasna raba formalne (državiške, mestne) in spontane narave (združevanje občanov, državljanov).

Uravnoteženost javnega in formalnega – konsenzualnost in ne konfliktnost.

Razlikovanje rabe glede na druge javne prostore.

Brez izrazite komercializacije (lokali ipd.).

Dogodki, ki spodbujajo krepitev istovetnosti z državo in mestom (razlika glede na Kongresni trg, Prešernov trg).

Iz obeh raziskav, javnomnenjske (TR1) in intervjujev strokovne javnosti (TR3), izhaja zelo jasno sporočilo: Trg republike ima že sedaj sorazmerno visoko simbolno, državotvorno in likovno vrednost, manj pa uporabno in mestotvorno. Sedanja ureditev, zlasti 'ploščadi', je v obeh javnostih zaznana kot ustrežna. Pri rabi so vrednotenja in stališča sicer različna, vendar prevladuje prepričanje, da na tem prostoru niso primerne trajne umestitve dejavnosti (programov). Popolno je zavračanje dograjevanja in nadgrajevanja objektov. Primernejše sočasne in občasne intervencije (postavitve), ki so lahko zelo raznovrstne glede na izrazito specifičen značaj prostora znotraj mesta Ljubljana. V tem kontekstu obe javnosti, zlasti pa strokovna, pričakujejo institucionalno (ne prostorsko urbanistično) ureditev trga, pri tem pa poudarjajo koristnost konzultiranja različnih

javnosti (prebivalcev Ljubljane, Slovenije, širših uporabnikov mesta). Dogovor med MOL in državo naj ima praktične, legalne (zakonske) in finančne razsežnosti oz. okvirna pravila rabe.

Mesto (MOL) naj čim prej vzpostavi dialog z institucijami države, kjer bi v skupno dobro določili parametre rabe Trga republike. Dogodki, kot so prireditve, proslave in komemoracije državiškega značaja, bi morale biti dosledno organizirane na Trgu republike, saj je prostorsko, likovno in simbolno najbolj primerna lokacija v središču. Modernistični oz. sodobni videz trga mora država 'ponotranjiti' kot kvaliteto, ne pomanjkljivost.

Iz prvega poudarka izhaja, da naj **Trg republike postane predvsem 'dogodkovni' javni državniški prostor**

UREDITEV

Sedaj povsem ustrežna, z možnimi začasnimi ali občasnimi intervencijami.

Spoštovanje dediščine v izvorni (Ravnikarjevi) obliki.

Ohranjati pozitiven učinek 'praznosti'.

Ob robovih morebitna postavitve premičnih sedal, ki se lahko odstranijo.

Boljša komunikacijska podoba v javnosti (vključno z obiskovalci in turisti).

Dialog med MOL in državnimi institucijami; MOL naj državi ponudi časovno-prostorske opcije.

mestu. Ta lastnost ni v nasprotju s trajno, občasno in začasno spontano rabo prehodnosti, ogledovanja ipd. Dogodkovnost in prizoriščnost tega trga je v skladu z njegovo likovno, ambientalno in lokacijsko kvaliteto, zato lahko ta močno prispeva k večji stopnji tako državljanskega kot mestnega identitetnega sidrenja v prihodnosti. To pomeni, da ima potencialne državotvornosti in mestotvornosti.

Iz drugega poudarka izhaja nujen in temeljit **razmislek o časovnem konceptu oz. potekih rabe 'ploščadi'**, kadar gre za vnaprej predvidene dejavnosti, o kateri se dogovorita MOL in država. Predlagamo okvirno 'temporalno razpredelnico', ki naj vsebuje časovne celote: v dnevu, tednu (vikendi), mesecu, letu, sezoni ipd. Pomembno je, da so zagotovljeni časovni intervali za

spontana organiziranja občanov in državljanov ('prostor demokracije') na celotnem delu ali posamičnih delih 'ploščadi'.

Ureditve ni potrebno spreminjati s trajnimi fizičnimi in ambientalnimi posegi. Glede na predhodni 'časovni' poudarek **predlagamo premakljivo umeščanje urbane opreme,** zlasti sedal ob robovih 'ploščadi', ki uporabnikom omogočajo njihovo individualizirano ali skupnostno rabo. Pri postavitvah trajnejše (vendar ne trajne) narave, kot so paviljoni, infrastrukturna oprema za dogodke ipd., je potrebno slediti načelom utemeljenega in premišljenega prepletanja javnega/formalnega, državnega/mestnega, določenega/spontanega.

Ravnikarjeva linija: razstava ob 40. obletnici začetka gradnje Cankarjevega doma

doc. Rok Žnidaršič,
Univerza v Ljubljani, Fakulteta za
arhitekturo

Arhitekt Edvard Ravnikar, 1907–93, predstavlja osrednjo osebnost slovenske moderne arhitekture in urbanizma. S svojimi stavbami, projekti, zapisi in pedagoškim delom je usodno zaznamoval prostor, dogodke in prelomnice v slovenski arhitekturi, urbanizmu ter oblikovanju v drugi polovici dvajsetega stoletja.

Načrtovanje Ljubljane je bila osrednja tema Ravnikarjevega strokovnega dela vse njegovo življenje. Kot eden najboljših poznavalcev njene zgodovine, gospodarskega in urbanističnega razvoja jo je obravnaval v velikem razponu nalog, za katere je bila značilna širina obravnave, ki je presevala pričakovane okvire. Njena vloga prestolnice naroda, obseg in pomen v regionalnem okviru, organizacija mesta v smislu določitve njegovih naravnih meja, v katerih se lahko razvija, razporeditve programov in prometa, pomen zelenih in rekreacijskih površin, še posebno pa lega centra in njegova ureditev, so vprašanja, ki jih je postavljal že v prvih letih po drugi svetovni vojni. Kot urbanist se je uveljavil že v zadnjih predvojnih letih, neposredno po vrnitvi iz Pariza, z natečajnim projektom za regulacijo Ljubljane, 1939, kar mu je omogočilo vključitev v intenzivno strokovno delo po osvoboditvi. V tem času so nastali prvi projekti, v katerih je obravnaval ljubljansko mestno središče. Med njimi tudi študija izrabe Nunskega vrta, takrat velike nezazidane ploskve v osrčju mesta, ki je predstavljala edinstven razvojni potencial. To pa je tudi začetek štiri desetletja trajajoče zgodbe o razvoju tega osrednjega mestnega prostora. V tako dolgem časovnem preseku, ki zajema skoraj celotno Ravnikarjevo delovanje, pa spremljamo tudi razvoj arhitekta samega, njegove strokovne rasti, ki se zrcali v več razvojnih stopnjah projekta.

V dolgem obdobju načrtovanja osrednjega državnega trga s kulturnim centrom, ki je potekalo polovico časa vzporedno z realizacijo, smo bili priče nenehnemu razvoju vodilne zamisli glede na spreminjanje prostorskega in časovnega konteksta. Ravnikarjevo odzivanje

na drugačne zahteve nikoli ni bilo zgolj v rešitvi novega problema, temveč v smislu stalnega izpopolnjevanja začete zasnove. Ob vsiljenih spremembah se nikoli ni zadovoljil z zasilnimi rešitvami, nasprotno, bile so povod za odlične rezultate njegove načrtovalske filozofije in znanja. To mu je omogočalo odprto projektiranje, ki je temeljilo na prepričanju o nujnosti razmišljanja v variantah določene rešitve. Vendar ne v smislu omahljivosti, ampak ustvarjalnega dvoma kot instrumenta kritične samorefleksije. Arhitektova metoda dela je bila v svojem bistvu ustvarjalen proces stalnega preverjanja doseženega in je omogočala tudi odzivanje na stalne spremembe. Projektiranje, ki ga je Ravnikar opisal kot *“proces, pri katerem so prva izhodišča lahko posledica tudi zgrešenih domnev, ki pa nas veliko nauče, ko jih preskušamo. Stalno preizkušanje, izpopolnjevanje zasnove je tako njeno postopno notranje bogatenje v tem, da že dosežene rezultate čistimo ob spoznanjih, ki so v danem trenutku že trdna in neproblematična, ker se tako postopoma učimo od napak, lahko rečemo, da hodimo po poti, kjer vedno le eksperiment zaupljivo vodi k novim odkritjem”*.

V genezi obravnavanega projekta sledimo razkroju statičnega prostora v dinamično kompozicijo nizanja prostorov različnih značajev in oblik. Ta preskok se je pri Ravnikarju zgodil v začetku petdesetih, ko je predstavo o racionalno organiziranem prostoru v skladu s takratnimi trendi preoblikoval v socialni prostor, ki je organiziran tako, da ga doživimo skozi gibanje. V tem smislu je oblikoval tudi spomeniške ureditve, ki predstavljajo ‘svojevrstne prototipe za prihodnja dela’. Velikopotezna zamisel prvotne zasnove, ki posega globoko v zaledje mesta in spreminja njegov kontekst, se skozi realizacijo zasuka v svoje logično nasprotje. Polagoma se približuje kontekstu sedanjega in ga vključi v svojo notranjo rast. Pravzaprav nastane pomanjšava, pri kateri se prejšnje velikopotezne ideje preoblikujejo v labirint prehodov, trgov, stopnišč, spomeniških ureditev, v tkivo sekvenčnih prostorov, ki se razrašča znotraj

stavbne strukture. S tem se je izoblikovalo primerno okolje za umestitev Cankarjevega doma kot sodobnega reprezentativnega prostora slovenske državnosti in kulture v osrčju glavnega mesta prihodnje samostojne države.

Zemljevid publikacije

razvoj trga

Proces načrtovanja in izgradnje Trga republike med leti 1939 in 1984.

Ideja osrednjega državnega trga

30
Kultura v jedru identitete nove države

36
Kultura kot del mestnega pritičja

38
Aditivna kompozicija

40
Zasnova Kulturnega centra Ivan Cankar

50
Kultura in revolucija

Prostor za vse

60
Ustavitev gradnje - priložnost za premislek

62
Iz praznega pritičja v strukturo podrasti

64
Oblikovanje novega javnega prostora mesta

68
Prevrednotenje zasnove – znižanje stolpnic

72
Rast navznoter

anketa

Rezultati anketne raziskave in intervjujev s strokovno javnostjo o ureditvi in rabi Trga republike v Ljubljani.

26
Na katero zgradbo, priložnost ali osebo pomislite ob omembi Trga republike?

28
Ljudje Trgu republike pripisujejo različne lastnosti. Prosimo, označite največ tri lastnosti, ki jih povezuje s Trgom republike.

44
Ko pomislite na Trg republike, kaj po vaši presoji ta predvsem simbolizira?

46
Kateri od navedenih trgov v Ljubljani po vaši presoji najbolje predstavlja državo Slovenijo?

58
Kako pomembne ali nepomembne so za vas navedene lastnosti trgov in drugih javnih prostorov (površin) v Ljubljani?

76
MOL se želi seznaniti z mnenji občanov in okoliških prebivalcev o primernosti Trga republike za različne dejavnosti ali namene. Navedene so različne dejavnosti, vi pa označite njihovo primernost za trg.

okrogla miza

Izjave udeležencev okrogle mize v okviru razstave Ravnikarjeva linija, Cankarjev dom, 6. 10. 2017.

42
Prof. mag. Peter Gabrijelčič o Trgu republike

52
Prof. dr. Aleš Vodopivec o Trgu republike

70
Prof. Janez Koželj o Trgu republike

študija primerov

Raziskava primerov ureditve in rabe trgov po svetu.

34
Piazza del Campidoglio, Rim

48
Praça dos Três Poderes, Brasília

54
Heldenplatz, Dunaj

66
Place de la Republique, Pariz

74
Praça do Comércio, Lizbona

Podoba države

82
Sistem odprtih prostorov

84
Sodobna zasnova

90
Motiv podvojenih stolpnic

94
Velika koncentracija programa

98
Variacije stolpnic

100
Metoda 'prilagajanja'

104
Uravnotežena simetrija

108
Iluzija nedokončanosti

112
Nadaljevanje gradnje

80
Kateri od navedenih trgov v Ljubljani po vašem mnenju najbolj predstavlja državo Slovenijo?

102
Kateri del Ljubljane najbolje predstavlja glavno mesto Slovenije?

86
Prof. mag. Peter Gabrijelčič o Trgu republike

92
Mag. Miran Gajšek o Trgu republike

106
Prof. mag. Peter Gabrijelčič o Trgu republike

88
Nathan Philips Square, Toronto

96
Platz der Republik, Berlin

110
La Grand Place, Bruselj

Potencial praznega prostora

124
Potreba po načrtnem urejanju mesta

126
Od Plečnika do Le Corbusierja

130
Ravnikarjeva Ljubljana

132
Ljubljana kot prestolnica svobodnega naroda

134
Monumentalizirana moderna

142
Po zgledu velikih

144
Na vrhuncu kreativne moči

148
Oblikovanje Trga revolucije

150
Rahljanje karejske zazidave

116
Če primerjate stanje pred prenovno in sedaj, v kolikšni meri se strinjate ali ne strinjate z navedenimi trditvami?

118
Zagovornikov praznosti skoraj 35%

136
V kolikšni meri se strinjate ali ne strinjate s trditvami v zvezi s Trgom republike?

138
Dilema o 'praznosti' in 'napolnjenosti' trga

120
Gregor Rihar o Trgu republike

128
Dr. Bogo Zupančič o Trgu republike

146
Mag. Miran Gajšek in dr. Aleš Vodopivec o Trgu republike

122
Piazza san Marco, Benetke

140
Skanderbeg, Tirana

152
Plaza Mayor, Madrid

Dialog med stroko in javnostjo

156
S sodelovanjem do novega kulturnega središča

164
Družbena zavezanost

168
Na temeljih rimske Emone

172
Tehnika, kot jo imajo veliki

174
Barve v službi sporočilnosti

160
Kdo naj ima odločilno besedo pri odločanju o namembnosti Trga republike?

158
Uršula Cetinski o Trgu republike

166
Mag. Miran Gajšek o Trgu republike

170
City Hall Plaza, Boston

176
Trg republike, Ljubljana

Ideja osrednjega državnega trga

Trg se veže na državo, ne na mesto; je 'državniški trg', vendar sedaj ne predstavlja države.

Na katero zgradbo, priložnost ali osebo pomislite ob omembi Trga republike?

Prebivalci (uporabniki) MOL in LUR Trgu republike v splošnem značilno (tipično) bolj pripisujejo status državniškega trga kot status mestnega trga, v kontekstu dihotomnega razlikovanja teritorialno-administrativne ravni država/mesto. Ta trditev je testirana s tremi načeli: asociacije, simbolnosti in reprezentativnosti. Ta načela smo testirali glede na tri okoliščine oz. označevalce v vprašanju: zgradba, priložnost in oseba. To je torej osnovni predstavn (asociacijski) odziv na vprašanja: "Na katero zgradbo, priložnost ali osebo pomislite ob omembi Trga republike?" in "Ljudje Trgu republike pripisujejo različne lastnosti. Prosimo, označite največ tri lastnosti, ki jih povezujete s Trgom republike." Več kot očitno je, da se asociacijski odziv nanaša zlasti na zgradbe (parlament, Cankarjev dom in Maximarket), zanemarljivo malo pa na osebnosti in priložnosti.

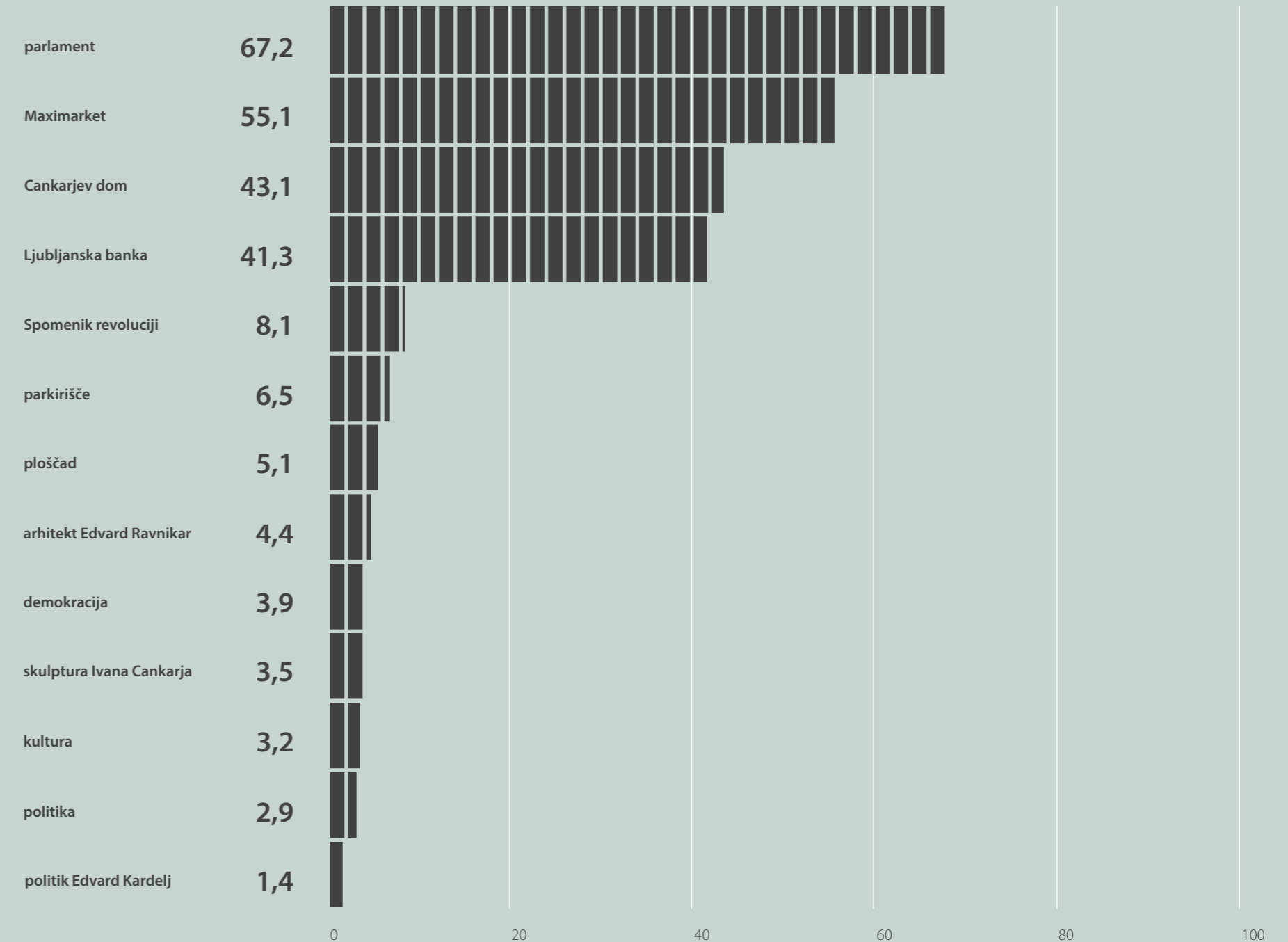
"Trg republike v Ljubljani je naš edini urbani, prazen prostor v centru glavnega mesta in države. Fasadni plašč trga gradijo stavbe, ki reprezentirajo državo v kulturnem, poslovnem, trgovskem in vladnem segmentu. Parcialne ureditve, ki so se pojavile po Ravnikarju, so delovale začasno, niso zdržale v simbolnem in ne v tehničnem pogledu."

"Zadnji shod proti nestrpnosti priča o tem, da je pred DZ potrebno urediti prostor za javno refleksijo dela zakonodajne in izvršne veje oblasti."

Citati iz intervjujev s strokovno javnostjo, Raziskava o ureditvi in rabi Trga republike v Ljubljani, FDV - CPS.

Graf 1, Raziskava o ureditvi in rabi Trga republike v Ljubljani, FDV - CPS.

Na katero zgradbo, priložnost ali osebo pomislite ob omembi Trga republike?

Ljudje Trgu republike pripisujejo različne lastnosti. Prosimo, označite največ tri lastnosti, ki jih povezujete s Trgom republike.

Zgradba parlamenta in pripisovanje lastnosti državnosti najbolj, tj. v več kot dveh tretjinah vprašanih, prevlada nad vsemi ponujenimi opcijami. Pri 52,9 % vprašanih gre za povezano prvo asociacijo zgradbe parlamenta na trgu in pripisovanje lastnosti državnosti na trgu. Največ asociacij na osebo, čeprav teh ni veliko, je na snovalca trga, arhitekta Edvarda Ravnikarja. Pri tem je potrebno poudariti, da bolj izobraženi močneje izpostavljajo kulturo in osebnosti, pri lastnostih trga pa pomen središčnosti, mestnosti in modernosti, kar smo tudi pričakovali. Pričakovano močnejša povezava je med pripisovanjem pomena zgradbe parlamenta in lastnosti državnosti med tistimi vprašanimi, ki nižje vrednotijo pomen mestnosti in modernosti. Ta ugotovitev je delno, ne pa v celoti, skladna z namero izvirne urbanistične zasnove reprezentativnega trga za državo in mesto, kar nakazuje stopnjo simbolnega umeščanja na osi država/mesto.

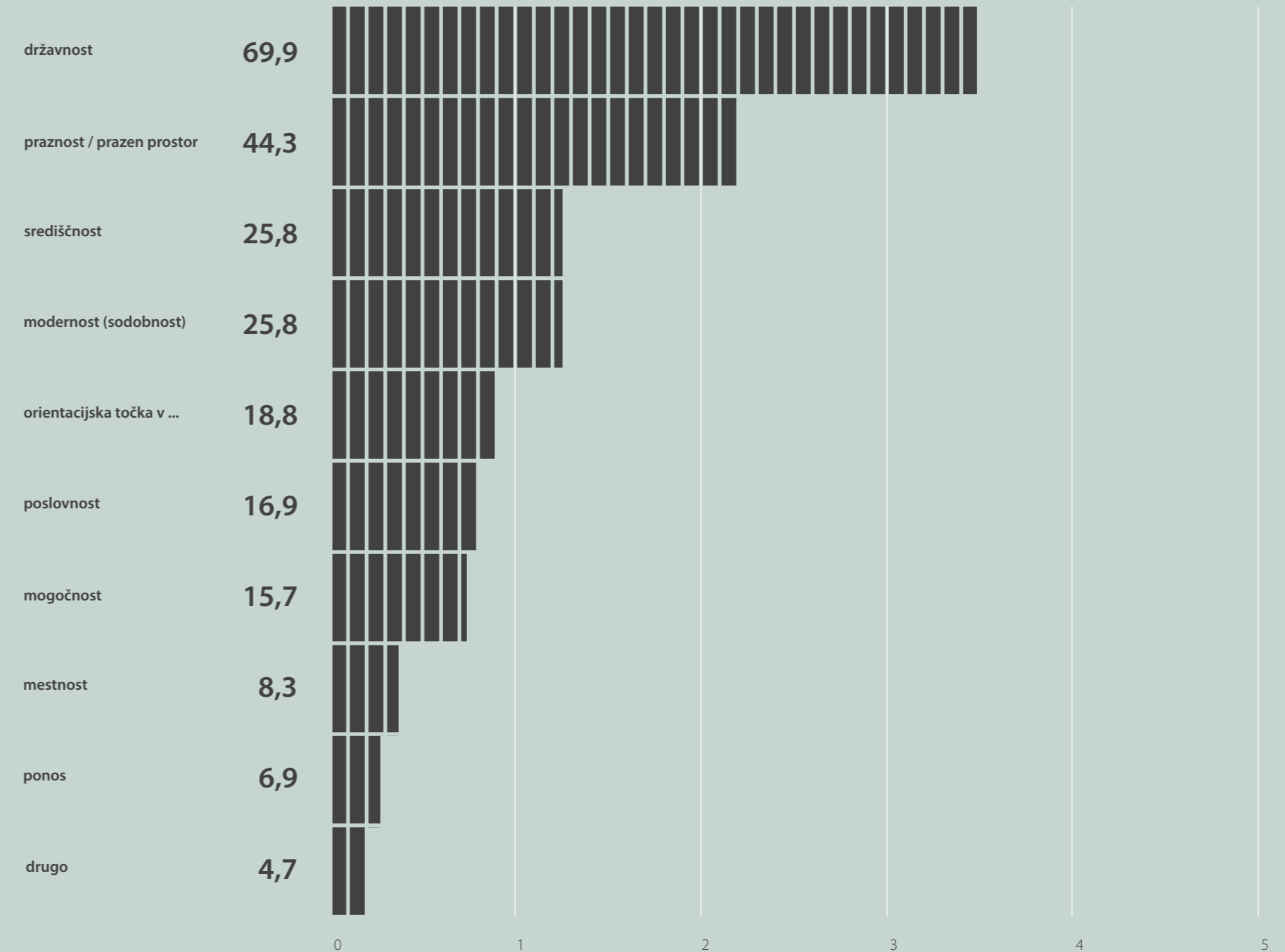
“Trg republike je državniški prostor in tudi javni.”

“To, kar se mi zdi ključno poudariti pri javnih prostorih, je, da gre za praznino. Ključna stvar, ki opredeljuje javni prostor, je praznina. Pri tem gre tako za fizično praznino, se pravi, da obstaja fizičen prostor, na katerem ni nič postavljenega, kot tudi za programsko praznino – se pravi, da je prostor programsko nedoločen in s tem v svojem bistvu omogoča svobodo.”

Citati iz intervjujev s strokovno javnostjo, Raziskava o ureditvi in rabi Trga republike v Ljubljani, FDV - CPS.

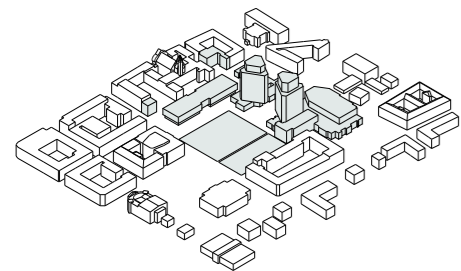
Graf 2, Raziskava o ureditvi in rabi Trga republike v Ljubljani, FDV - CPS.

Ljudje Trgu republike pripisujejo različne lastnosti. Prosimo, označite največ tri lastnosti, ki jih povezujete s Trgom republike.

Kultura v jedru identitete nove države

Leta 1974 je po skoraj 15 letih gradnje s prekinitvami za uporabnike in obiskovalce odprla vrata še druga stolpnica na takratnem Trgu revolucije. Novi ljubljanski trg, ki se je razpenjal med parlamentom, sodobnim nakupovalnim središčem in bančniško-podjetniškima mestnima vedutama, so preplavili avtomobili.

Leta 1975 je bil ustanovljen Republiški odbor za proslavo 100-letnice rojstva Ivana Cankarja, ki je na svoji ustanovni seji izrekel pobudo za izgradnjo kulturnega centra na Trgu revolucije.

Zamisel o gradnji nove kulturne dvorane – osrednjega doma kulture, pa se je porodila že nekoliko prej, v okviru Ljubljanske kulturne skupnosti. Okoliščine, ki so pripeljale do zamisli, lepo opiše dr. Lev Kreft v svojem besedilu ob dvajseti obletnici Cankarjevega doma.

“(…) Spisek nujnih investicijskih posegov je bil dolg in vsak dan daljši. Ustanove so bile slabo opremljene, nase-ljene povečini v starih, neprimernih poslopijih, obremenje-ne z zastarelo tehniko in tako rekoč vse po vrsti zrele za inšpekcijski poseg, ki bi javno dejavnost v takih razmerah prepovedal. Ta neskončni spisek nujnih naložb je bil po-vod za razmislek: če bomo vse po vrsti samo popravljali, ne bomo naredili ničesar novega.

“(…) Želja, da bi se odločili za nekaj pomembnega in veli-kega, se je srečala z drugo ambicijo, ki ji je bilo treba dati kulturno podobo: Ljubljana naj bi vidno postala središče slovenske državnosti, zakoličene v Ustavi iz leta 1974. Trg revolucije, zastavljen kot projekt že prej, pa je sproti spreminjal svoj koncept. Od izvirne zamisli je kmalu ostal samo spomenik revolucije, sicer pa se je trg spremenil v parkirišče, državotvorni stolpnici sta doživeli metamor-fozo v bančni in podjetniški stavbi, za dopolnitev pa se je razbohotilo nakupovalno maxi središče. Kaj je nacional-na identiteta slovenstva, ki naj bi jo izražal novi osrednji ljubljanski javni trg, je postalo vprašljivo: ali revolucija s svojimi samoupravnimi socialističnimi ustanovami ali posebna vloga Slovenije v jugoslovanski zvezi, ki jo simbolizirajo bančništvo, tehnološko zahtevna izvozna proizvodnja in modernizirana trgovina. V ta razkorak med teorijo in prakso se je kot odgovor dalo umestiti kulturo kot trajno srce slovenske nacionalne identitete. Lokacija je bila povsem naravna.”⁶

⁶ Kreft, L., 2000; Vsak začetek je lep spomin. 20 x 365: Spominski zbornik Cankarjevega doma ob 20-letnici, Ljubljana, 2000.

Pogled na glavni vhod v Cankarjev dom iz vzhodne stolpnice TR. (Foto: Damjan Gale / arhiv Damjana Galeta)

Cankarju za stoti rojstni dan

Šestnajsto leto izgradnje Trga revolucije — V tretjini dvorane še skladišče — Sprva kongresni, zdaj Kulturni center — Nihče ne bo lastnik — Humanizacija poslovno bančnega centra

LJUBLJANA, januarja — «Stoletnica rojstva Ivana Cankarja je priložnost, ki je se smemo razmisliti,» pravi Mitja Rotovnik. S tem seveda misli na gradnjo »Kulturnega centra«, ki bi ne mogel dobiti lepšega imena kot je obstajajo. Ob tridesetletnici osvoboditve smo na Trgu revolucije postavili veličasten spomenik revoluciji, zakaj si ob Cankarjevi stoletnici ne bi mogli prav na tem mestu postaviti »Kulturnega centra Ivan Cankar«.

Nadrt je zdaj dobil prvega, preved obvezujoče ime, da bi ga ne uresničili.

Ljubljanci zdaj še nekaj časa berejo o njem, a vide ti je, da val je še ne verjamejo, kako trdno in kako dolgo je ta lepa misel že na papirju in kako temeljito so jo strokovnjaki proučili. Zato bi bilo še kakršno koli razpravljanje o tem, ali naj Center stoji na Trgu revolucije ali kje drugje (na vrhu restavracije Ela na primer) nerazumno in bi samo še podaljšalo bitko za denar, saj je to edino, česar se nimamo, da bi lahko začeli z gradnjo.

Morda bo našo novo kulturno središče res malo manj na očeh, kot so na očeh mnoga palače kulture drugje po svetu, a zdaj nam morda ne gre predvsem za estetski vidik, pač pa bi radi čim prej sedli na nove sedle in sili na nove odire.

Kulturni center bo zagotovo dragocenejši — da ne rečem bolj praktičen — spomenik Ivanu Cankarju, kot njegov spomenik, ki ga očitno tako ali tako ne bomo postavili; če ga pa vendarle bomo, bo imel v foyerju ali v predvorju Centra še vedno več kot dovolj prostora.

Trg revolucije gradimo šestnajsto leto. Profesor, inženir arhitekt Edo Ravnikar, njegov glavni projektant, je skupino dvoran leta 1961, ko so dobile svojo prvo papirnato podobo, imenoval kar

kongresni center, saj je bil v Ljubljani v tistem času kongresno mesto. Zamislili si je stari dvorani, od katerih bi največja sprejela 1500 ljudi, druga 500, tretja 400 in četrta 240. Do njih bi potekal skromen prehod, ki vse bi vodil do Erjavčeve ulice, iz njih pa skromni stege, ki drugi Valvasorjevo in Erjavčeve ulice.

Čas za prvo opeko

V tolikem času, ki je minil od takrat, smo zgradili eno tretjino največje od dvoran, prostor, velik približno kot unioensta kino dvorana. Tu je za zdaj skladišče.

Kipar Drago Tršar je svoj nadrt za spomenik revoluciji naredil leta 1962 in ga uresničili lani. Pa upajmo — glede na to, da je treba za kulturni center obrati precej več denarja — da bo zasajena prva opoka naj na primer 8. maja letos, ko bomo v Sloveniji praznovali stoletnico Cankarjevega rojstva, ki bo sicer dva dni kasneje.

Ko je pred dvema letoma Investicijski zavod za izgradnjo Trga revolucije podrobno obdelal programe in načrte za vse tisto, kar se manjka, se je prvotna zamisel o zdajšnjem Cankarjevem centru in bivšem kongresnem centru spremenila takole: velika osrednja dvorana naj bi imela 1500 sedežev in bi jo bilo mogoče s odrom razdeliti na pro-

stora na 1000 in na 500 ljudi, medtem ko bi manjši dve dvorani sprejeli po 600 in 400 gledalcev. Njih bi se držalo še več manjših dvoran, primernih za seje in razgovore, sredi vsega tega pa bi stal foyer, velik 80x20 metrov, na katerih se bo lahko shralo tudi po tisoč ljudi.

S »Cankarjem« se v veliki dvorani pravzaprav ni nič bistvenega spremenilo, pač pa se je spremenilo število sedežev v ostalih treh dvoranah: v eni naj bi jih bilo 520, v drugi 420, in v tretji 250.

Največja dvorana naj bi bila, tako je bilo sklenjeno na koncu lanskega leta, predvsem koncertna dvorana, v kateri pa bi našli svoje obilnostno tudi opera, balet, festivalske prireditve in kajpada film, kadar bi nam nutili premiere kakšnega pomembnega domačega ali tujega dela.

Toda vse to ne pomeni, da zdaj ni ničesar več mogoče spremeniti, zrakaj ak oblikovanju arhitektonskemu misli je treba v okviru Ljubljanske kulturne skupnosti še sedaj povabiti zainteresirane kulturne, politične in druge javne delavce, saj je bistveno, da se v skladu z namembnostjo dvorane temeljito strokovno preučijo vsi predlogi in zahteve, ki jih le-ti želijo posredovati in da se upoštevajo vsi ti predlogi in ideje, ki

lahko prispevajo k brehibni dokončni izdelavi (sklepano 23. decembra lani).

Radio televizija in Mladinsko gledališče sta za Cankarjev center doslej očitno pokazala največ zanimanja, saj bi rada del vseh njegovih dvoran dobila zase, na stalno uporabo. Vendar o tem še ni bila izrečena odločilna beseda, saj je bilo med drugim sklenjeno tudi to, da v načelu nobena institucija ali OZD ne sme postati lastnik dela prostorov; in nasvetodajne tudi zidovi teh tako začel rasti.

Podiranje barikad

Kajti denarja za »Kulturni center Ivan Cankar« se nismo obrali — lani spomlad je okvirni proračun zanj znašal dvestopetdeset milijonov dinarjev, vendar pri tem ne smemo pozabiti, da je bilo do takrat 25 odstotkov temeljnih del še izvedenih, ko sta bili dograjeni obe stolpnici. Denar bo mo-

gla dobiti delovna skupina, ki jo bomo ustanovili iz delegatov izvršnega sveta skupščine mesta Ljubljane in izvršnega odbora ljubljanske kulturne skupnosti. Ti bodo pripravili celotno finančno konstrukcijo in družbeni dogovor o adrujevanju sredstev za izgradnjo Kulturnega centra.

»Moramo ga zgraditi,« pravi Mitja Rotovnik, član izvršnega odbora Republiške konferenca SZDL, skajti naše mesto ne more ostati pri centru, ki ima resni poslovno bančno trgovsko razsežnost! Ljubljana mora to svoje središče tudi humanizirati.

Trg revolucije ima, glejte, trgovsko hišo Emoca in razne mali restavracije in pivnice. Cankarja ob pogledu manj ne bi bilo srce, to ne. Tudi ga ne bi čudilo, če bi ostal brez svojega centra, kakršen človek je bil. Zato smo mu ga dolžni, njemu in predvsem sebi.

VESNA MARINCIC

Eden izmed številnih člankov ob izgradnji Cankarjevega doma. (Delo, 23. 1. 1976, arhiv Cankarjevega doma)

Obrisi Gallusove dvorane med izgradnjo. (Foto: D. Gale / arhiv Damjana Galeta)

Piazza del Campidoglio

Rim, Italija

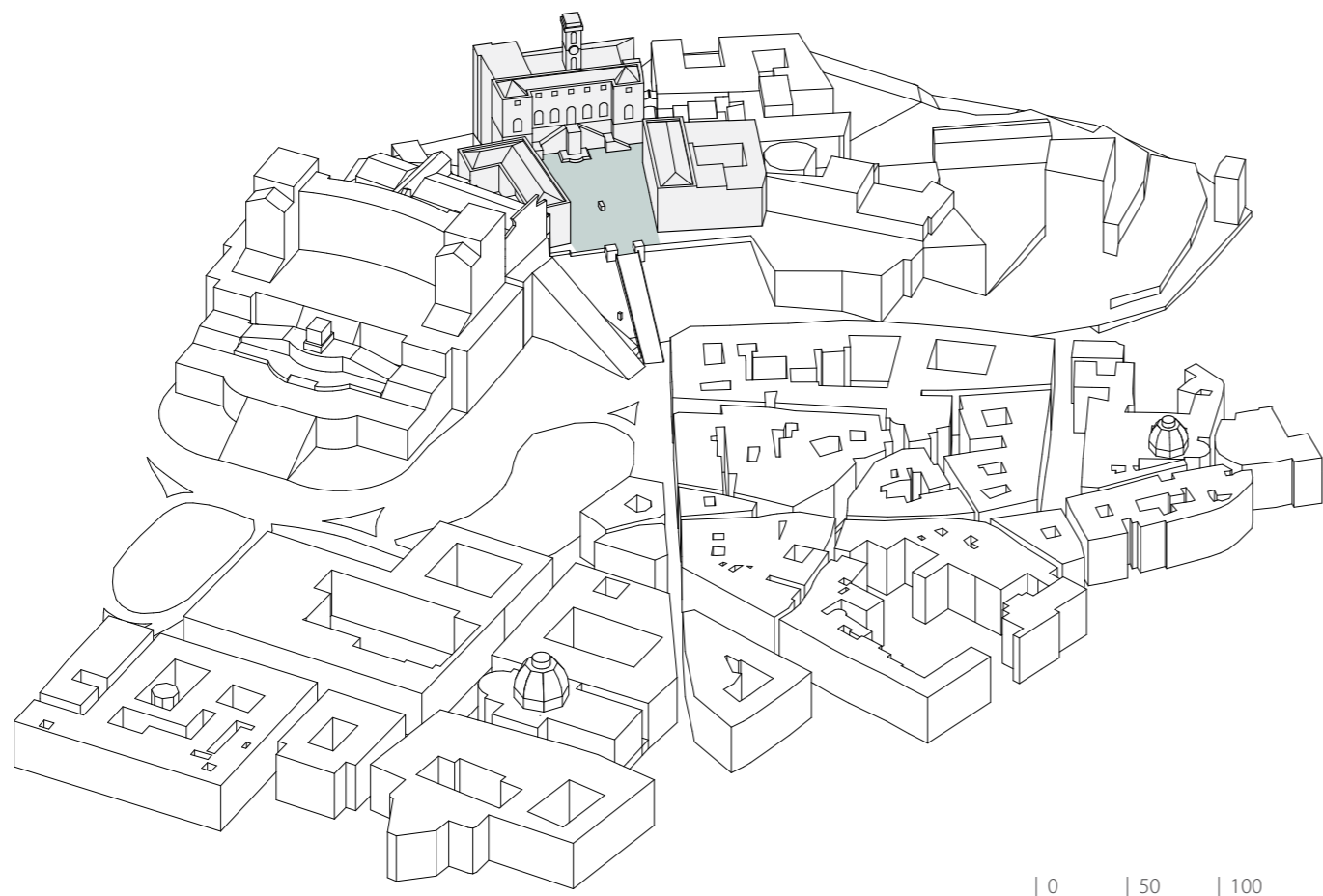
obdobje
1538 - 1940

avtor
Michelangelo Bounarotti

dimenzije
86 m x 40-62 m; 4 200 m²
višina okoliških fasad 20-28 m

pomembne stavbe in programi
Konzervatorska palača (Pallazo dei Conservatori) 1544–1575 Michelangelo Bounarotti / Senatska palača (Pallazo dei Senatori), 1573–1605, Michelangelo Bounarotti, Giacomo della Porta, Girolamo Raina / Muzejska palača (Pallazo Nuovo), 1571–1654, Giacomo della Porta, Girolamo Raina

materialnost
tlakovanje ovalno - zvezdastega vzorca v svetlem apnencu, travertin

| 0 | 50 | 100

Na Kapitolski trg se povzpemo preko položnejših stopnic *cordonate*, katerih naklon je v preteklosti omogočal vzpenjanje tudi s konjsko vprego. Trg trapezoidne oblike s konjeniškim kipom Marka Avrelija s treh strani obdajajo institucionalne stavbe. To so upravna stavba mesta Rim Palazzo dei Senatori ter Kapitolski muzeji v palačah Palazzo Conservatori in Palazzo Nuovo. Trg, zgradbe in stopnišče so delo renesančnega arhitekta in umetnika Michelangela Bounarottija, katerega delo sta po njegovi smrti dokončala Giacomo della Porta in Girolamo Raina. Zadnji realizaciji sta ponovno dodan

zvonik, ki ga je med leti 1578–1582 Martina Longhija starejši, ter tlakovanje trga z elipsasto zvezdastim vzorcem leta 1940.⁷ Trg je premišljena prostorska predstava renesančne perspektive in simetrije, kar poudarjata zrcalno zasnovani fasadi muzejskih stavb in tlakovanje z zvezdasto ovalnim vzorcem. S trapezoidnim tlorisom in obrobno razvrstitvijo stavb je dosežen optični trik, ki vstopajočemu iz zahodne strani daje občutek, da se prostor za njim zapira. Na ta način v perspektivnem pogledu mestna hiša Palazzo dei Senatori dobi svojo prostorsko globino in jo zato zaznavamo kot višjo in vitkejšo.⁸

stalne rabe
javni trg

začasne / občasne rabe
državne proslave / prireditve
rojstvo Rima (Natale di Roma), obletnica podpisa Rimske pogodbe o ustanovitvi Evropske gospodarske skupnosti (Trattati di Roma), festival mednarodnih odnosov (Festival dello Sviluppo Sostenibile)

mestne proslave / prireditve
kulturne prireditve; *festival literature (Festival delle Letterature), muzejska noč (La Notte dei Musei), kultura in umetnost Indije (Festival Summer Mela)*

športne prireditve; *World Yoga Day*

shodi

protesti; protesti proti prekarnemu delu, protesti arheologov proti novim uredbam Ministrstva za kulturo drugo; festival trajnostnega razvoja (Festival dello Sviluppo Sostenibile)

Kljub temu, da se trg nahaja na Kapitolskem griču in je tako dvignjen nad mesto, je zelo obiskovan, saj ravno zaradi svoje odmaknjenosti in obenem dobre dostopnosti privablja ljudi iz vrveža pritličnega mestnega prostora. Programsko sožitje skorajda nasprotnih dejavnosti stavb z upravno in muzejsko-konzervatorsko dejavnostjo bogati odprt javni prostor in nagovarja k raznolikim uporabam le-tega. Zato trg ni zgolj institucionalno in državniško-komemorativno utilitaren, kar se odraža z državnimi proslavami, kot so recimo rojstvo Rima (Naval di Roma), praznovanje obletnice podpisa

Rimske pogodbe (Trattati di Roma) o konstituciji Evropske gospodarske skupnosti ali protestnimi shodi, temveč je pogosto tudi mesto kulturnih prireditev, kot so literarni in filmski festivali, ter športnih dogodkov.

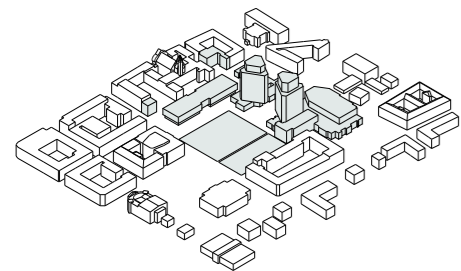
⁷ Plesna predstava *Corpo Estraneo* (Bryony Roberts, Melissa Lohman) na Piazza del Campidoglio, junij 2016. (Foto: Claudia Pajewski, Antonio Convista, Javier Galindo / Bryony Roberts Studio)

⁷ Nova, A., 1988. Michelangelo: Der Architekt, Stuttgart.

⁸ Wolfrum, S., 2015. Squares: Urban Spaces in Europe, Birkhäuser, Basel, str. 200.

Nadgradnja mestnega pritličja⁹

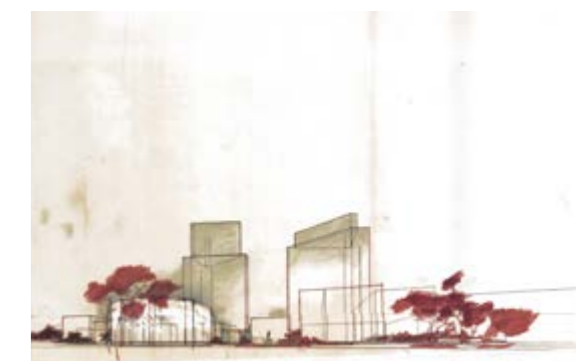
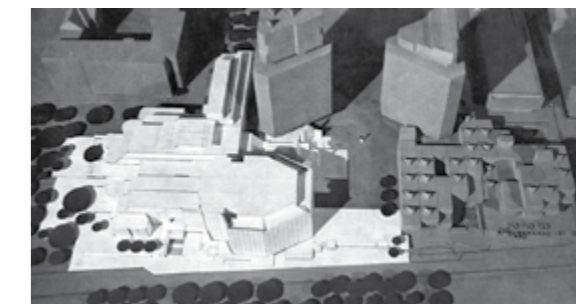
Pretekle arhitekturne zasnove kompleksa okoli Trga republike so na mestu današnjega Cankarjevega doma že predvidele izgradnjo kongresnega centra, ki bi se, v sicer manjšem obsegu, nahajal pod nivojem ploščadi med obema stolpnicama. Že leta 1966 je bila v sklopu projekta stolpnic izdelana zasnova, ki je po razporeditvi programa in kapacitet predhodnica bodočega Cankarjevega doma. Gre za sklop dvoranskega kompleksa, sestavljenega iz petih dvoran po 1500, 500, 400 in dveh po 100–200 sedežev, namenjenih programu kongresnega centra. Za ta objekt je bil izdelan idejni projekt, katerega ena tretjina je bila izvedena že leta 1968 v sklopu prizidka Ljubljanske banke. Izkopan je bil tudi del gradbene jame.

Programske zahteve za načrtovanje bodočega Cankarjevega doma so zahtevale prilagoditev prvotne zasnove tako, da je glavna dvorana dobila odrski stolp. Ker se je ta dvorana v dotedanjih načrtih nahajala pod ploščadjo med obema prizidkoma stolpnic, se je na njej pojavil tudi objekt stolpa. Ravnikar se je odločil za konceptualni zasuk. Namesto nizke 'podrasti' upravnih in reprezentančnih prostorov kongresnega centra pod zahodno stolpnico in glavno dvorano pod ploščadjo, se je odločil za rast v višino in s tem tudi bolj avtonomno obravnavo tega pomembnega javnega objekta.

⁹ 'Mestno pritličje' ali 'mestni parter' je javni prostor mesta, ki zajema tako zunanje kot notranje mestne prostore na nivoju pritličja, ki so javno dostopni in se v njih odvijajo dejavnosti javnega značaja.

¹⁰ Bernik, F. 2000; Vseslovenski in svetovljanski. 20 x 365: Spominski zbornik Cankarjevega doma ob 20-letnici, Ljubljana, 2000.

"Vsi, prav vsi brez razlike si moramo priznati, da si slovenske prestolnice brez Cankarjevega doma ne moremo zamišljati, kajti glavno mesto Republike Slovenije bi bilo danes brez njega veliko siromašnejše v vseh pogledih, kulturnem, kongresnem, političnem in celo prestižnem. Morda je Cankarjev dom ob starem mestnem jedru, baročni sakralni arhitekturi, ob nekaterih redkih fin-desieclovskih palačah in zlasti ob Plečniku tisto, kar Ljubljano sploh dviga iz podeželske enoličnosti in ji daje nekaj svetovljanske zunanosti. Poglavitna vrednost Cankarjevega doma je seveda v njegovi dejavnosti, vlogi in poslanstvu, ki ga ima, če uporabim visoko besedo, v kulturnem, znanstvenem, družbenem in političnem življenju slovenskega glavnega mesta."¹⁰

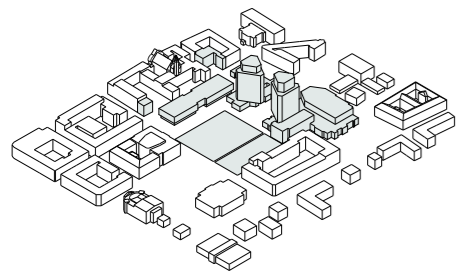
▲ Širši publiki predstavljena študijska maketa Cankarjevega doma. (arhiv UL FA, MAO)

▲ Edvard Ravnikar, perspektivna risba pogleda na Cankarjev dom. (arhiv UL FA, MAO)

♦ Fotografija makete s pogledom na volumen Cankarjevega doma preko Trga republike. (arhiv UL FA, MAO)

Aditivna kompozicija¹¹

¹¹ Izraz 'aditivna kompozicija' se v arhitekturi uporablja za prostorske zasnove, v katerih posamezni raznoliki ali enaki elementi (volumni, prostori) sestavljajo zaključeno prostorsko ali urbanistično celoto.

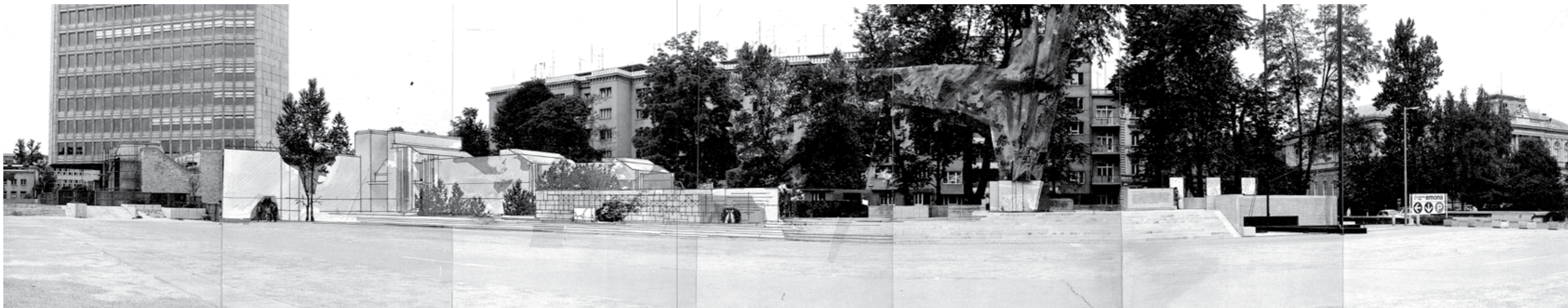
¹² Ravnikar, E., 1964: Arhitektura, plastika in slikarstvo. Sinteza I.

¹³ Ravnikar, E. 1977, Začasno poročilo k idejni programski in arhitekturni skici za Dom kulture Ivan Cankar, arhiv MAO.

Edvard Ravnikar, prikaz ene od zasnov v procesu razvoja projekta Cankarjevega doma; risba, kolaž. (arhiv UL FA, MAO)

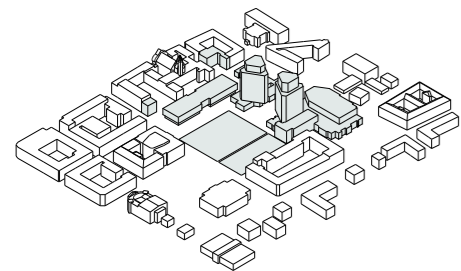
Pri oblikovanju stavbe Cankarjevega doma je Ravnikar uporabil aditivno metodo sestavljanja posameznih, programske definiranih volumnov v celoto. Kompozicije volumnov, ki odsevajo notranjo programsko organizacijo kulturnega doma, arhitekt primerja z likovnim doživetjem kreativne gneče okrog arhaičnega templja v antičnem svetu: "V kreativni gneči okrog arhaičnega templja je lahko najti enotno likovno doživetje, za katero smo ustvarili moderen izraz sinteza."¹²

"Kulturni center 'Ivan Cankar' je urbanistično-arhitekturna celota, ki v tkivu centralne cone Ljubljane pomeni na eni strani notranjo organizacijsko, na drugi strani pa zunanjo prostorsko oblikovalno celoto. V prostorskem smislu zgradbe na TR prostor zakoličujejo, vendar tako, da prostori med objekti zagotavljajo prosojnost, ki se ji sodobni človek težko odreče."¹³

Zasnova novega kulturnega centra na Trgu republike

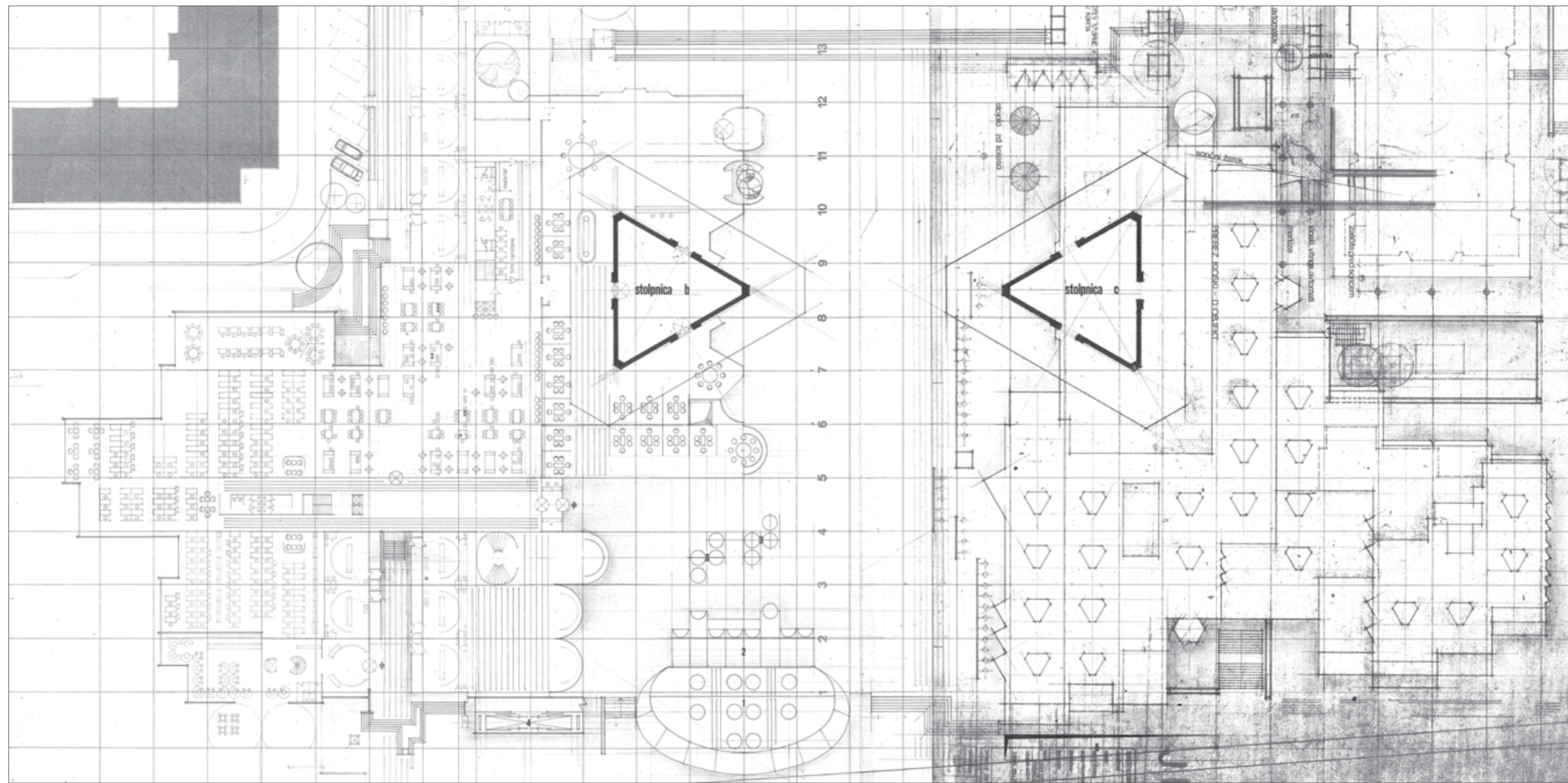
Ravnikar je s sodelavci izdelal nov idejni projekt na podlagi obstoječe zasnove in novih programskih smernic. Ta je v največji meri posegel v zasnovo velike dvorane, ki naj bi postala večnamenska. Poleg vseh drugih zahtev naj bi omogočala tudi glasbeno-scensko dejavnost. Glavna dvorana (danes Gallusova dvorana) je tako dobila odrski stolp, ki pa je zaradi lokacije pod ploščadjo južno od obeh stolpnih posegel v oblikovanje odprtega javnega prostora Trga republike. Ta zasnova je bila predstavljena javnosti v maju leta 1976.

V drugi polovici leta 1977 je v vsega osmih mesecih nastala nova, izvedbena zasnova, na podlagi katere je bil v začetku leta 1978 sprejet zazidalni načrt, ki je pomenil tudi začetek gradnje. Prve prireditve v Cankarjevem domu so se začele že spomladi 1980, vse štiri dvorane so bile končane leta 1982, glavni oder pa je bil dokončan leta 1984.

“Poglavitni cilj je bistveno izboljšati možnost za sprejemanje kulturnih dobrin s strani najširšega kroga delavcev, delovnih ljudi in občanov in v uveljavitvi optimalnih pogojev za najrazličnejša družbeno-politična zborovanja, manifestacije in prireditve v zaprtem prostoru s posebnim poudarkom na tistih, ki so izraz in manifestacija suverenosti slovenskega naroda. Vsekakor pa bodo nove dvoranske zmogljivosti precej prispevale k nadaljnji rasti naših umetniških potencialov, od filharmoničnih in drugih glasbenih, do operno-baletnih, dramskih, zborovskih in drugih.”¹⁴

¹⁴ Zemljarič, J., Anžur, M., Gostiša, L., Lunaček, I., Master, M., Ravnikar, E., Rotovnik, M., Saje, M. In Zorko, P. ur., 1977. Kulturni center Ivan Cankar v Ljubljani. Ljubljana: Operativni štab iniciativnega odbora za izgradnjo Kulturnega centra Ivan Cankar, str. 13.

► Tloris pritličja prve zasnove Cankarjevega doma iz leta 1976. (arhiv UL FA, MAO)

“V povezavi s Trgom Republike je znana anekdota, katero mi je pripovedoval kolega Franc Vardjan, ki je bil še kot študent dolga leta zvest sogovornik profesorja Ravnikarja. Pravi, da je profesor večkrat pisal v takratno arhitekturno revijo Arhitekt o Nunskem vrtu kot o punčici očesa, o zeleni oazi sredi mesta, ki mora ostati za vedno nedotaknjena vrednota Ljubljane. In potem zmaga na natečaju za novi Trg revolucije. Vardjan ga kasneje ogorčeno vpraša: „Ja profesor, kako?” In Ravnikar odgovori: „Mladi kolega, ali sploh veste, kaj je to šansa?” Seveda je bil nadobudni študent močno razočaran nad tako prozaičnim odgovorom. Ni mogel razumeti, da Ravnikar ne misli šanse zase osebno, temveč predvsem za razvoj Ljubljane. Da je mogoče s tako monumentalnim projektom uresničiti to, kar ni uspelo Plečniku. Oblikovati slovenske Hradčane. Nekaj, kar prestolno mesto potrebuje. Se pravi manifestacijo, fizično manifestacijo svoje nacionalne biti. In to šanso je razumel v kontekstu političnega trenutka, ki je omogočil časovno prehitevanje, tako rekoč po levi.”

Prof. mag. Peter Gabrijelčič v prispevku na okrogli mizi Ravnikarjeva linija, Cankarjev dom, 6. 10. 2017.

Turisti na Trgu republike. (Foto: Tomi Lombar / Delo)

Ko pomislite na Trg republike, kaj po vaši presoji ta trg predvsem simbolizira?

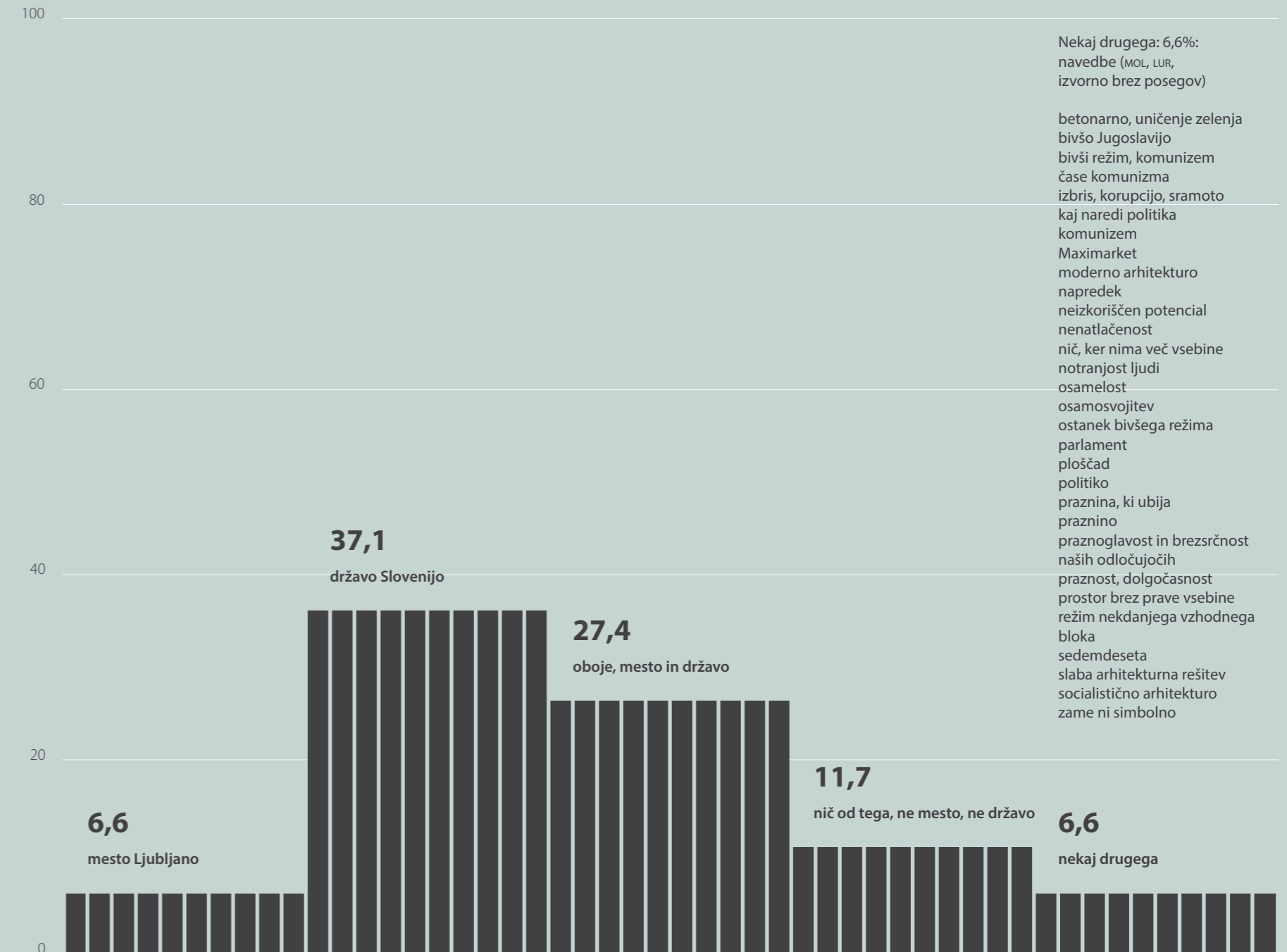
Interpretacijo omogoča povezava dveh vprašanj: “Ko pomislite na Trg republike, kaj po vaši presoji ta trg predvsem simbolizira?” (graf 3) in oceno državne reprezentativnosti trga znotraj mesta v primerjavi z dvema drugima trgoma (Prešernovim in Kongresnim trgom): “Kateri od navedenih trgov v Ljubljani po vašem mnenju najbolj predstavlja državo Slovenijo?” (graf 4) Trg vprašani asociirajo bolj značilno z institucijo države kot z vsakodnevnim življenjem v mestu, obenem pa se z njim kot državljani in meščani skromneje identificirajo. Glavna simbolna asociacija je zgradba parlamenta.

Citat iz intervjujev s strokovno javnostjo, Raziskava o ureditvi in rabi Trga republike v Ljubljani, FDV - CPS.

Graf 3, Raziskava o ureditvi in rabi Trga republike v Ljubljani, FDV - CPS.

“Danes je trg preživel transformacijo skozi ime, od revolucije do republike, in drugič, preživel je spremembo podobe. Kljub vsemu je to prostor, ki ga težko skozi socialno in politično vsebino označimo, v bistvu bi lahko rekli, da je to ground zero slovenske države. Kraj, kjer je samo prostor.”

Ko pomislite na Trg republike, kaj po vaši presoji ta trg predvsem simbolizira?

Kateri od navedenih trgov v Ljubljani po vašem mnenju najbolj predstavlja državo Slovenijo?

Element mestnosti (urbanosti) z asociacijo trga na druge, z mestom povezane okoliščine (gospodarstvo, ekonomija, druženje), je v tem segmentu šibkeje izražen, kar kaže visoka pogostost odgovorov pri drugih vprašanjih, da ta trg za mesto Ljubljana ni reprezentativen (ca. 97 %) v primerjavi s Kongresnim in Prešernovim trgom. Podrobnejša analiza pokaže, da neskladnost med načeli asociacije, simbolnosti in reprezentativnosti izvira tako iz presoje o dosedanji ureditvi in rabi (deloma tudi iz merila – velikosti), kot iz tradicionalistične vizualno ambientalne presoje urbane zasnove, kjer ima prednost historičnost pred modernostjo. To ugotovitev povezujemo z našo domnevo o 'protiurbanosti kot načinu življenja', ki se navezuje na vrednote slovenske populacije po prebivanju zunaj mest ali v manjših mestih 'po meri človeka'¹⁵. Ob vprašanju o simbolni predstavi trga ilustrativno (izvorno, needitirano) navajamo tudi vnose 'drugo', kjer se respondenti/ke niso odločili za ponujene opcije in so navedli svoje (glej navedbe ob grafu 3).

Citat iz intervjujev s strokovno javnostjo, Raziskava o ureditvi in rabi Trga republike v Ljubljani, FDV - CPS.

Graf 4, Raziskava o ureditvi in rabi Trga republike v Ljubljani, FDV - CPS.

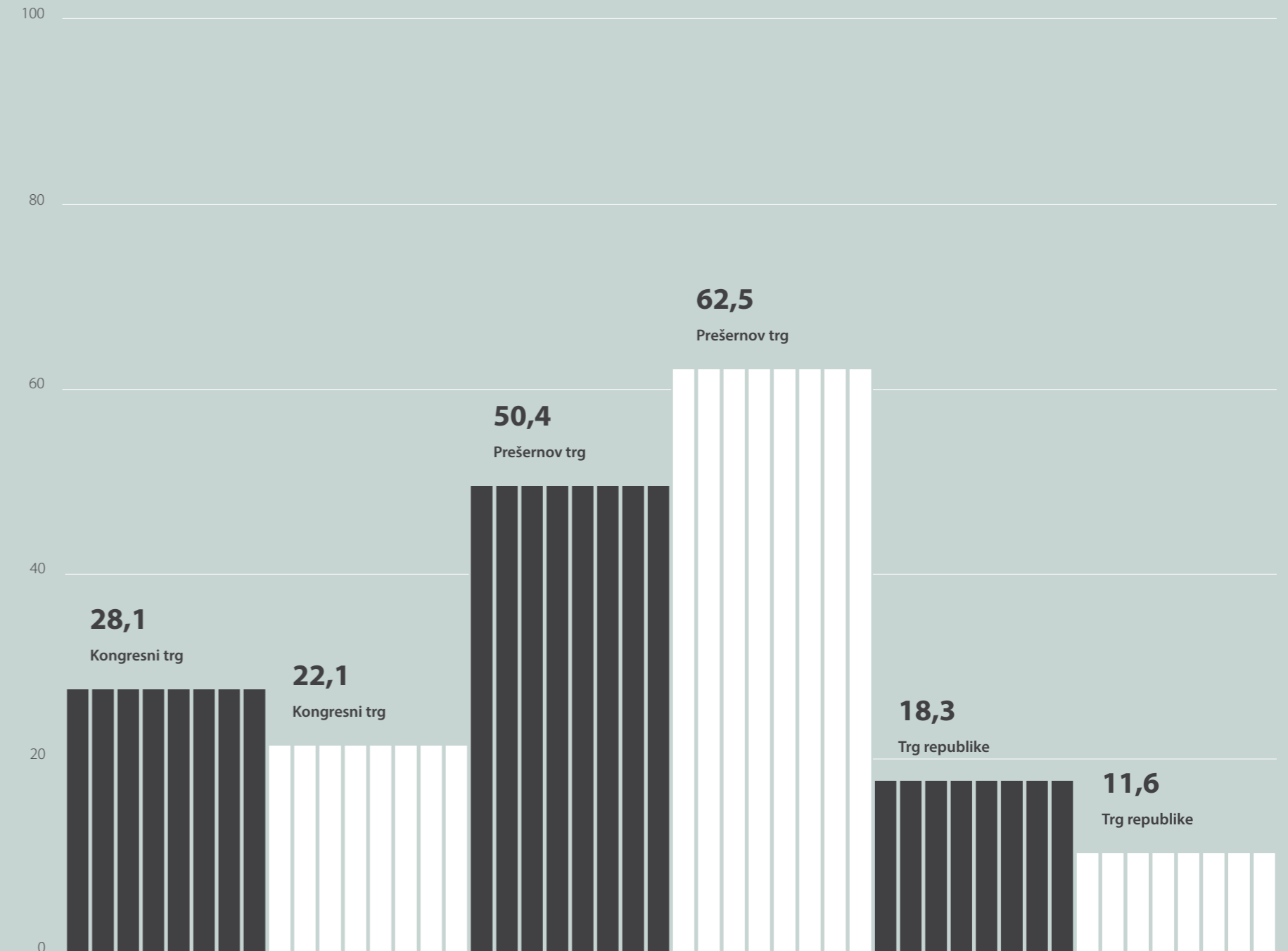
¹⁵ O konceptu 'protiurbanosti' na primeru Slovenije glej v: Uršič, M., Hočevar, M., 2007; Protiurbanost kot način življenja. Knjižna zbirka Ost, 02. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

“To je prostor, ki je sicer odprt in dostopen 24 ur na dan, vendar je prostor, kjer se ne zadržuješ, ne predstavlja destinacije ljudi. Ne odločiš se, da greš na Trg republike, ampak se odločiš, da greš na primer v park Zvezda. Ko si tam, njegove prostorske karakteristike ne generirajo tvoje aktivnosti. Ta prostor je najmočnejši in najkvalitetnejši, ko je prazen.”

“Trg republike se je že vzpostavil kot 'javni mestni', verjetno pa tudi kot vseslovenski javni prostor. Kot takega ga kaže dodatno 'opremiti' in vzdrževati.”

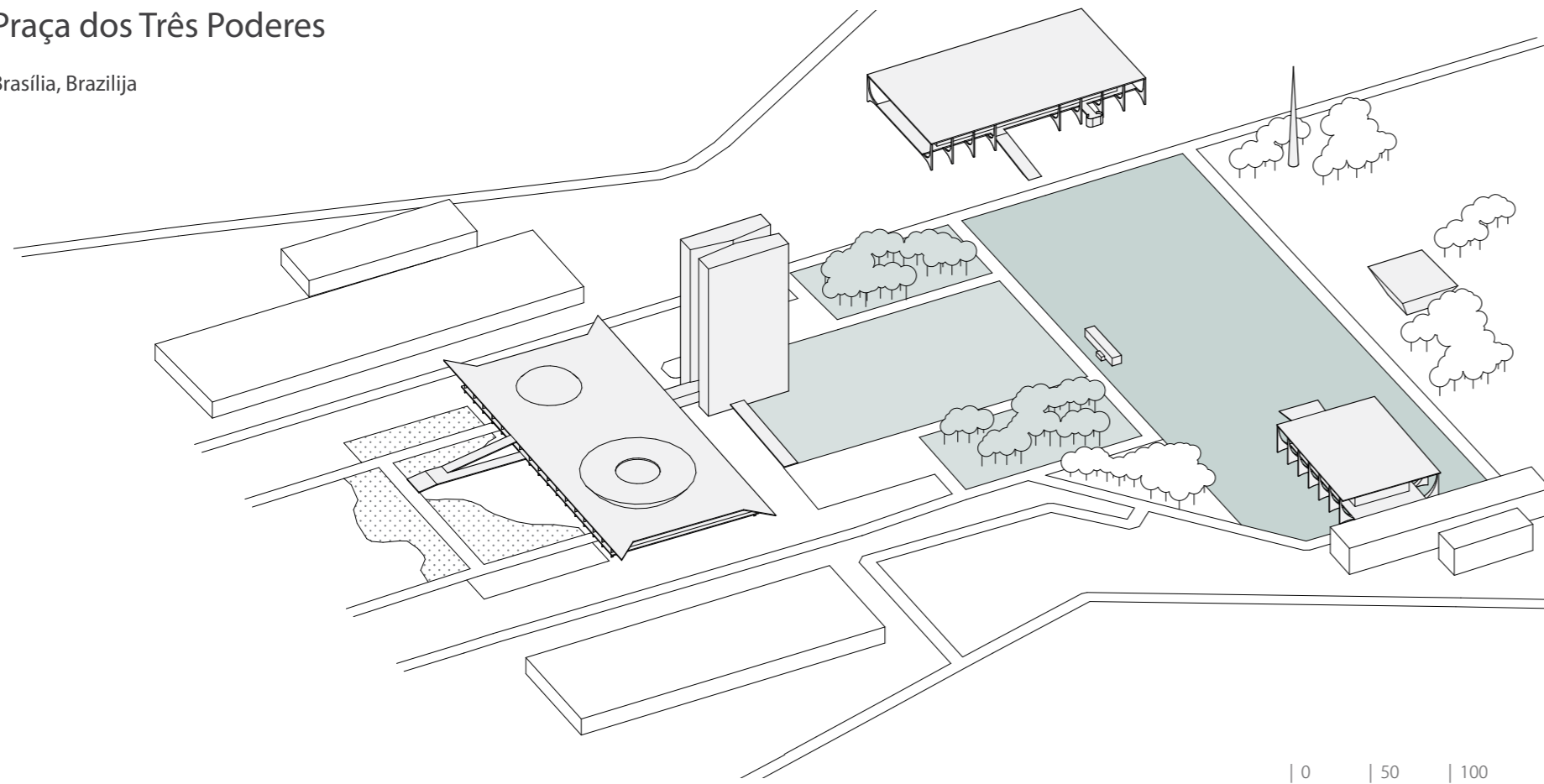
Kateri od navedenih trgov v Ljubljani po vašem mnenju najbolj predstavlja državo Slovenijo?

MOL ■ LUR ■

Praça dos Três Poderes

Brasília, Brazilija

16 UNESCO. Brasilia. Dostopno na: <https://whc.unesco.org/en/list/445> (7. 9. 2018)
 17 Jurc, A., 2010. Brasília: prenatrpano utelešenje retrofuturističnih sanj. Dostopno na: <http://www.rtvsl.si/kultura/drugo/brasilia-prenatrpno-utelesenje-retrofuturisticnih-sanj/228567> (7. 9. 2018)

Mesto Brasilia je primer modernističnega urbanizma, zgrajenega med leti 1956 in 1960 kot novo prestolno mesto, z namenom vzpostavitve geografsko nevtralnega urbanega središča države, ki bi pospešilo razvoj območij v središču Brazilije. Združuje ideje velikih upravnih središč in javnih prostorov s takrat naprednimi predstavami urbanega življenja, ki so se zgledevale po Le Corbusierjevi doktrini Pilot Plan, na stebrih dvignjenih stanovanjskih blokov, ki v javnem odprtem mestnem pritličju omogočajo pretok krajine. Načrtovanje mesta je rezultat usklajenosti urbanističnega oblikovanja Lúcia

Coste, arhitekturnih stvaritev Oscarja Niemeyerja in krajinskih ureditev Roberta Burle Marxa. To se najvidneje odraža s sečiščem prečne rezidenčne osi z glavno monumentalno mestno osjo, ki opredeljuje urbanistično shemo mesta, njeno usmeritev in ki s svojim iztekom poudarja reprezentančni značaj Državnega kongresa (Palácio do Congresso Nacional), Trga treh sil (Praça dos Três Poderes) in Ploščadi ministrstev (Esplanada dos Ministerios). Trg treh sil obdajajo, razmeščeni v paviljonski kompoziciji, Državni kongres, Predsedniška palača in Zvezno vrhovno sodišče. V letu 1987 je bilo

kot edino mesto, zgrajeno v 20. stoletju, uvrščeno na Unescov seznam kulturne dediščine.¹⁶

Mesto doživlja odklon od svoje prvotne idealistične in egalitarne zasnove predvsem zaradi prenatrpanosti in močnega širjenja potrošništva, ki vnašata vse večji družbeni razkol med dobro plačanimi javnimi uslužbenci in revnimi storitvenimi delavci. Socialne razlike in pomanjkanje antropomorfnih sestavin, kot so tudi majhne nepregledne ulice in njihovo sožitno združevanje raznovrstnih dejavnosti, so privedle do tega, da je

mesto prevzelo značaj pisarniškega mesta – kampusa, katerega večina ljudi, po opravljenih službenih dolžnostih, zapusti ter migrira v satelitska mesteca na obrobjih prestolnice. Ob tem tudi delna izoliranost trga od lokalnega okoliša, ki preprečuje zadosten dnevni pretok ljudi, zmanjšuje vitalnost trga, kar se odraža v nezmožnosti vzpostavitve kontinuirane, vsakodnevne rabe tega velikega odprtega javnega prostora. Trg treh sil postane mesto zadrževanja in druženja ljudi praviloma v času mestnih ali državnih proslav ter ob raznih protestnih shodih.¹⁷

♦ Menjava zastave na Trgu treh sil. (Foto: noSnomundo)

obdobje
1956-1958

avtor
Lucio Costa, Oscar Niemeyer

dimenzije
290 m x 124 m; 36 000 m²
višina okoliških fasad: 12 m - 92 m

pomembne stavbe in programi
Zvezno vrhovno sodišče (Supremo Tribunal Federal), Državni kongres (Palácio do Congresso Nacional), Muzej Lúcia Coste, Predsedniška palača (Palácio do Planalto), Kulturni center (Centro Cultural), Spodnji dom parlamenta (Câmara dos Deputados Anexo IV), skulptura O Pombal, Ministrstvo za zunanje zadeve (Palácio Itamaraty), UNESCO spomenik Marco Brasília, Oscar Niemeyer / skulptura 'The Justice', 1961, Alfredo Ceschiatti / skulptura 'Os Candangos', 1959, Bruno Giorgi

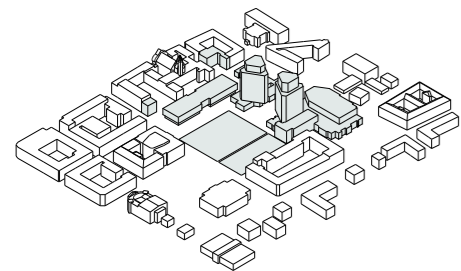
materialnost
marmor in beton v odtenkih bele barve, zelenica

stalne rabe
javni trg

začasne / občasne rabe
državne proslave / prireditve
slovesnost ob menjavi zastave (Troca da Bandeira)
mestne proslave / prireditve
kulturne prireditve; kino na prostem
shodi
protesti; protest proti vladni korupciji
shodi; shod zoper homofobijo

Kultura in revolucija

Spomenik revolucije predstavlja eno izmed večjih javnih plastik v Sloveniji, čeprav je bil ob slavnostni otvoritvi leta 1975 izveden v manjšem obsegu kot je bilo to načrtovano v osnovi, brez vodne zavese in pritličnega paviljona. Ureditev je predvidela tudi ozelenitev vrzeli v zelenju pred stanovanjskim karejem ob Valvasorjevi ulici.

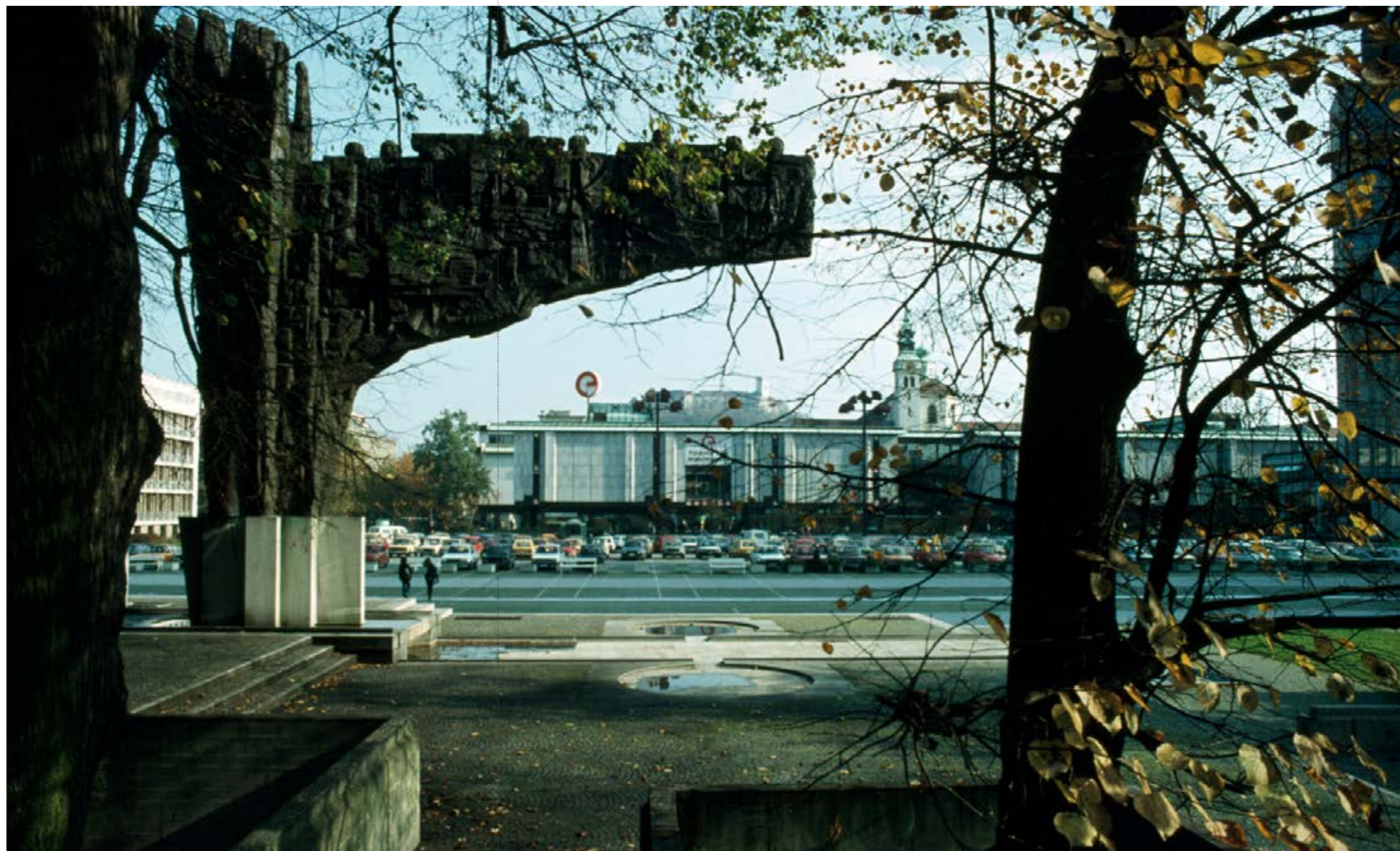
Skulptura je delo kiparja Draga Tršarja. Ureditev in umestitev sta zasnovala Edvard Ravnikar in Vladimir Braco Mušič.

Na natečaju leta 1979 je bil za oblikovanje spomenika Ivanu Cankarju izbran predlog kiparja Slavka Tihca s sodelavcem, arhitektom Mirom Zdovcem. Motiv spominja na zaprto knjigo, ki ima na strani vrezano podobo Ivana Cankarja, na platnicah pa podpis oziroma izrek iz njegovega dela ali tudi gramofonsko ploščo, ki, podobno kot spomenik, Cankarjev portret, v svojih režah nosi dimenzijo zvoka. Spomenik se spreminja z gibanjem opazovalca po prostoru in njegovimi pogledi iz različnih zornih kotov. Od daleč nas nagovarja Cankarjeva slika, ki ob pogledu od blizu dobi elementarne razsežnosti vertikalnih plošč, ki spominjajo na kinestetske skulpture. Likovnost in asimetrična postavitev v prostoru ne izključujeta prostora, niti ne dominirata, temveč z njim vzpostavljata enakovredno relacijo.¹⁸ Abstraktno oblikovanje z upoštevanjem izkustvene dimenzije človeka se je kazalo kot nasprotje takratnemu trendu postavljanja spomenikov v socrealistični umetniški maniri.

¹⁸ Tihca, S., v Šlamberger, S., 1979; Kulturni dom Ivan Cankar – naš dom. Dnevnik. Iztrgan članek iz Časopisa Dnevnik hrani arhiv Cankarjevega doma.

Spomenik revolucije z uokvirjenim pogledom na na volumen Maximarketa, Uršulinsko cerkev in Ljubljanski grad v ozadju. (Foto: Damjan Gale, arhiv Damjana Galeta)

Pogled na glavni vhod v Cankarjev dom s spomenikom Ivanu Cankarju v ospredju. (Foto: Damjan Gale, arhiv Damjana Galeta)

“Kljub temu, da gre za reprezentančni trg, je Ravnikarja zanimalo, kako ga bodo sprejeli ljudje. V Ravnikarjevem članku o Trgu revolucije, ki je pred mnogimi leti izšel v reviji Sinteza, je poudarjen njegov interes za socialno antropologijo, psihologijo in vprašanja, kako bodo ljudje trg doživljali. Zato Trg republike nima samo monumentalno reprezentativnega značaja, ampak sodi med najbolj prijazne prostore v Ljubljani. To se očitno kaže v obiskanosti trga in dejstvu, da ni namenjen le reprezentanci.”

Heldenplatz

Dunaj, Avstrija

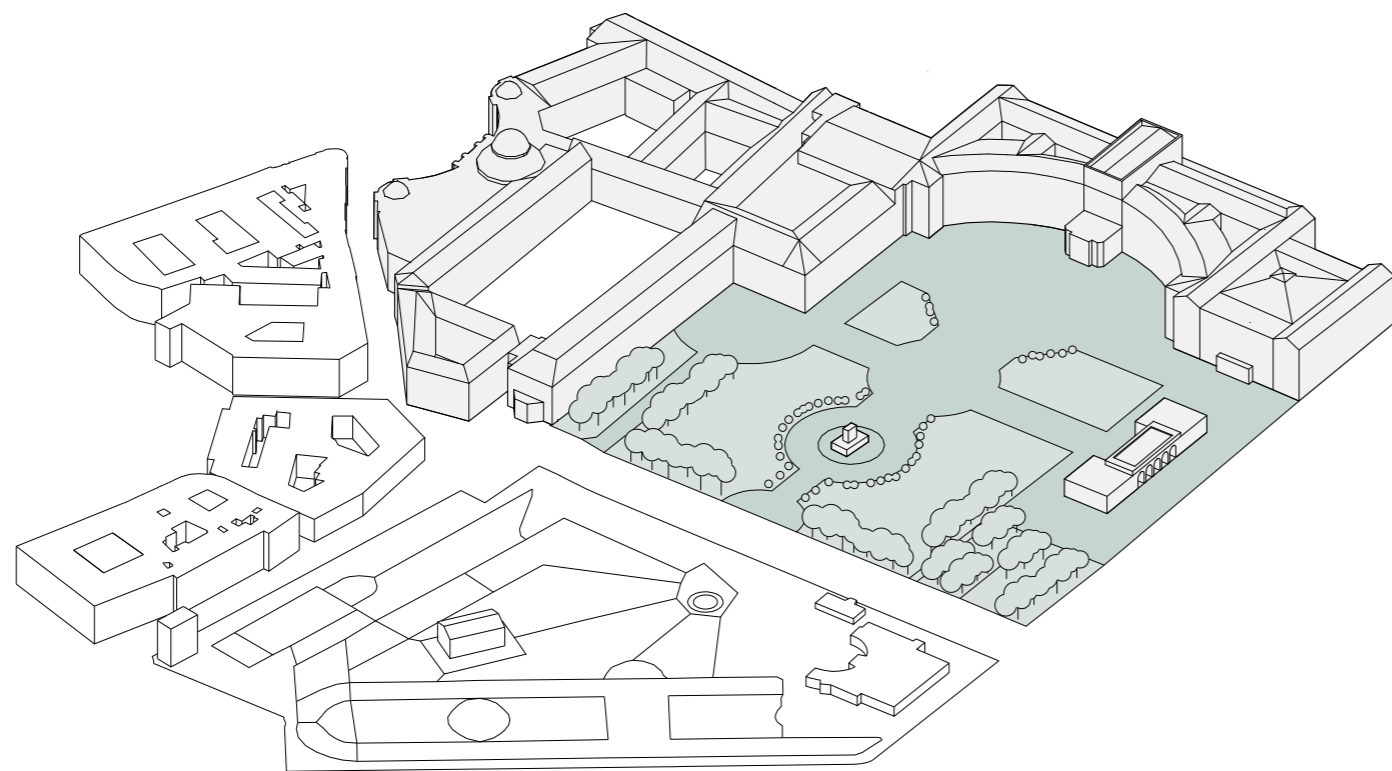
obdobje
1809-1860

avtor
glej pomembne stavbe in programi

dimenzije
185 m x 270 m; 50 000 m²
višine okoliških fasad: 15-30 m

pomembne stavbe in programi
Palača Hofburg (prenove 13.–20. stoletje) –
Neue Burg (danes Nacionalna knjižnica in
muzeji), 1881–1913, Gottfried Semper, Carl
von Hasenauer / Muzej umetnostne zgodovine
(Kunsthistorisches Museum), Naravoslovni
muzej (Naturhistorisches Museum), 1891
Gottfried Semper / Helderntor, 1821–24,
Luigi Cagnola, Peter Nobile / Spomenik
Karla von Österreich-Teschena, 1860, Anton
Dominik Fernkorn, Eduard van der Nüll /
Parlament, 1874, Theophil Hansen / Gledališče
Burgtheater, Gottfried Semper, 1888, Baron
Karl von Hasenauer

materialnost
tlakovanje, asfalt, zelenica

| 0 | 50 | 100

Heldenplatz (Trg junakov) leži na območju nekdanjega zunanega trga velikega kompleksa kraljeve palače Hofburg v središču Dunaja. Trg je nastal v okviru mestnih ureditev na območju nekdanjega obrabnega zidu, ki je vse do rušitve leta 1857 obkrožal središče mesta. Velikopotezni projekt, imenovan Ringstrasse, ki je nastajal v obdobju vladavine Franca Jožefa I., je z novo zeleno avenijo, ob kateri se nizajo parki, trgi in pomembne javne stavbe, ena od najprepoznavnejših urbanih potez Dunaja. Heldenplatz je bil prvotno zasnovan kot osrednji javni prostor razširjene kraljeve palače,

imenovane Kaiserforum, v okviru katere je nemški arhitekt Gottfried Semper zasnoval dve polkrožni krili, imenovani Neue Burg (Novi grad), ki bi bili preko nove zelene avenije povezani s prav tako novima Umetnostno-zgodovinskim in Naravoslovnim muzejem. V sklopu projekta, ki ni bil nikoli v celoti izgrajen, se je realiziralo zgolj južno krilo nove palače (danes Nacionalna knjižnica in muzeji) in oba omenjena muzeja po načrtih Carla Hasenauerja. Trg v smeri avenije Ringstrasse zamejuje slavolok zmage (Helderntor), ki obeležuje Bitko pri Leipzigu, v kateri je leta 1813 avstrijska vojska z

◀ Dogajanje na trgu ob Dnevu osvoboditve. (Foto: Manfred Werner / Tsui)

stalne rabe
javni trg, parkirišče, prehodni prostor

začasne / občasne rabe
državne proslave / prireditve
Dan državnosti (Nationalfeiertag), Dan osvoboditve (Fest der Freude)
mestne proslave / prireditve
športne prireditve; *Vienna City Marathon, UEFA Euro*
komercialne prireditve; *Erntedankfest*
umetniške prireditve; *Permanent breakfast, umetniške instalacije v okviru Weltmuseum Wien*
shodi
protesti; *protest za novo azilno zakonodajo (Plattform für menschliche Asylpolitik)*

zavezniki premagala Napoleonovo vojsko. Slavolok je bil nekoč del mestnega obzidja, danes pa kot samostojen element v prostoru kljubuje velikosti sosednje stavbe Neue Burg in prostranosti trga pred njo.¹⁹

Heldenplatz je skozi zgodovino igral vlogo paradnega prostora za razkazovanje vojaške moči in naznanjanja političnih načrtov. Na trgu je 15. marca 1938 Hitler razglasil priključitev Avstrije nacistični Nemčiji. Danes se v spomin na padle pod nacističnim režimom na njem odvija praznovanje Dneva neodvisnosti, imenovano Fest

der Freude, ki vključuje tudi že tradicionalni glasbeni program Dunajskega simfoničnega orkestra. Prostor je namenjen občasnim prireditvam, sicer pa je trg eden najbolj obiskanih javnih prostorov Dunaja z letnim pretokom več kot 20 milijonov ljudi. Predstavlja pomembno povezovalno os med dunajskim Ringom in notranjim mestnim jedrom, obenem pa je zgodovinsko, politično in kulturno središče mesta, ki povezuje okoliške javne ustanove, kot so vladna in mestna palača, univerza, gledališče, Nacionalna knjižnica, Umetnostno-zgodovinski muzej in Naravoslovni muzej.

¹⁹ Cusack, A., 2018. The Kaiserforum. Dostopno na: <http://www.andrewcusack.com/2013/kaiserforum-wien/> (12. 9. 2018)

Prostor za vse

Javni mestni prostori morajo biti čisti, varni, dostopni za vse in zeleni; izgled in oprema sta manj pomembni.

Kako pomembne so za vas lastnosti trgov in drugih javnih prostorov (površin) v Ljubljani?

Za razumevanje odzivov, ocen in stališč o konkretni preučevani lokaciji Trga republike je ključno razumevanje lastnosti javnih mestnih prostorov, ki jim ljudje pripisujejo večjo ali manjšo težo v kontekstu zadrževanja v njih, prehajanja čeznje ali ogledovanja (graf 5). Rezultati so pričakovani in se (v večini) ujemajo z odgovori pri drugih vprašanjih. Če bi jih primerjali s tistimi iz tujih (neslovenskih) srednje velikih urbanih okolij ni zelo izrazitih odstopanj. Večje odstopanje je zgolj pri izrazitem pripisovanju čistoče pred vsemi ostalimi lastnostmi, kar je sicer značilna srednjeevropska in slovenska kulturna značilnost 'higienizma'. Visoko vrednotenje 'dostopnosti za vse' pripisujemo siceršnji širši egalitarni vrednotni orientaciji prebivalstva v Sloveniji, ki se kaže v vseh mednarodnih javnomnenskih primerjavah. Visoko pripisovanje pomena 'zelenja' v povezavi z oceno javnih prostorov, gledano primerjalno, ni izrazito izstopajoče, kljub temu pa pritrjuje našim preteklim empiričnim ugotovitvam o protiurbanem oz. malomestnem sentimentu, kjer so mesta v zavesti slovenskih državljanov 'podaljški narave'.

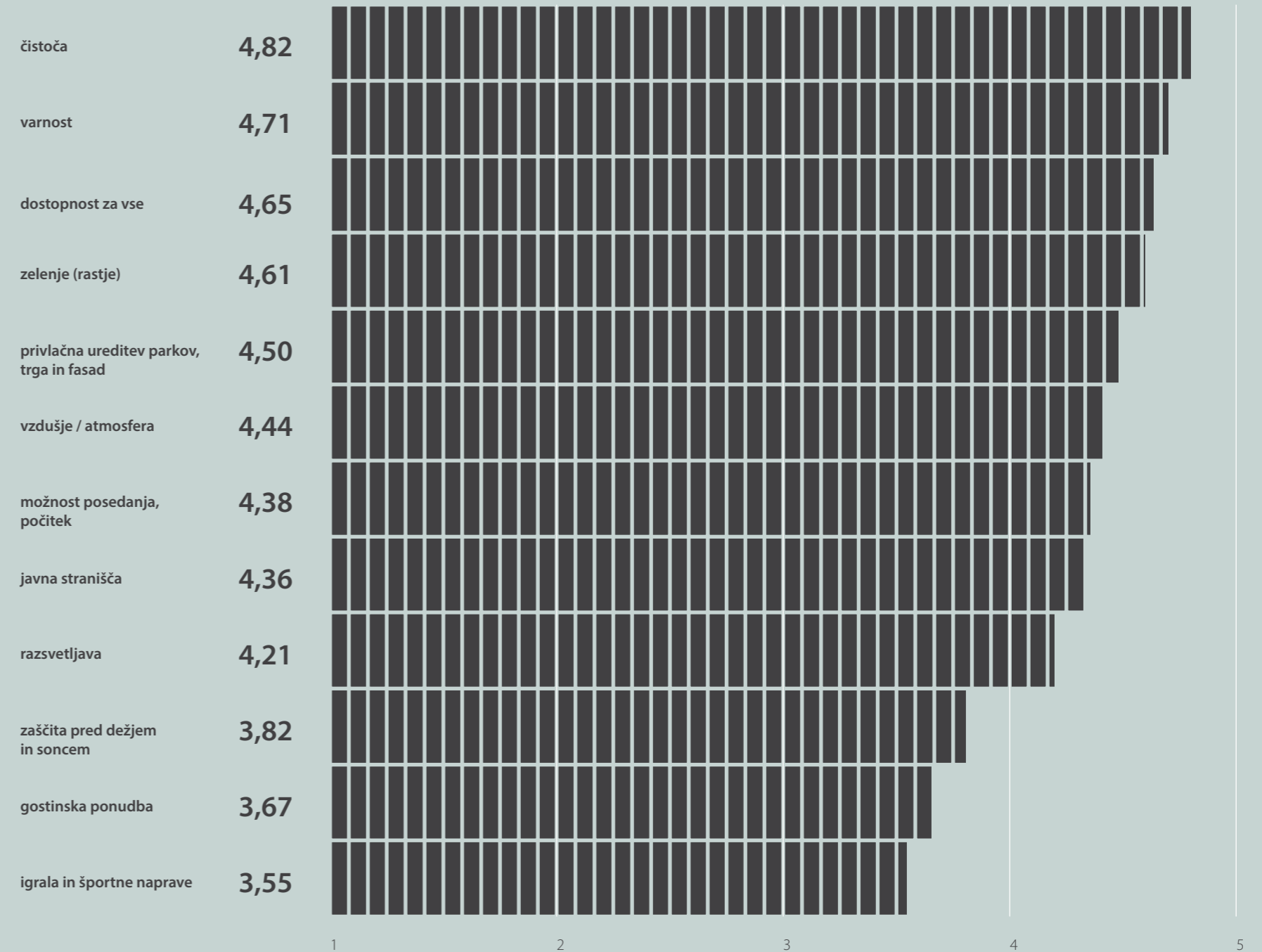
V kontekstu te raziskave bi lahko postavili splošno konceptualno domnevo o ambivalentnosti razumevanja odnosa med naravo in kulturo, saj to nakazuje povezana obravnava večjega dela spremenljivk v tem vprašanju z drugimi vprašanji. Na smiselnost te domneve kaže nižje vrednotenje vzdušja/atmosfere, nizka pričakovanja o kulturnih vsebinah in postavitvah artefaktov (instalacij, kiparskih del ipd.) v nadaljnji ureditvi ter rabi trga. Ozelenitev trga je, v povezavi s prihodnjo ureditvijo, peta navedba po pomembnosti, vendar značilno bolj kot npr. postavitve umetniške skulpture. Tu je potrebno poudariti, da gre za rangiranje lastnosti javnih prostorov na sploh, ne zgolj Trga republike. Analiza odgovorov na konkretna vprašanja o trgu namreč pokaže, da ozelenitev ni v ospredju. Ta poudarek podrobneje interpretiramo v nadaljevanju (poglavje *Potencial praznega prostora*). Zanimiva je tudi ugotovitev, da spremenljivka 'zelenje' ni v značilni vzročni povezavi z 'možnostjo

posedanja in počitka', torej ne gre za pozitivno povezavo med ureditvijo in rabo. Sicer pa je na sploh prisotna sorazmerno nizka diferenciacija v ocenjevanju pomena posamičnih elementov javnih prostorov in trgov. Značilnih razlik ne pokaže niti demografska analiza, z izjemo izobrazbe, kjer je prisotno izrazitejše pripisovanje pomena privlačne ureditve ter igral in športnih naprav.

“Celostno obdelan prostor. Menim, da je pomemben tudi v smislu prostora, ki omogoča svobodo, saj ni programska ali fizično preveč omejen.”

“Kot prostor javne refleksije političnega življenja bi moral prostor v osnovi ostati odprt, predvsem pa bolj vabljen in prijazen. Vabljen za srečevanje in druženje tudi onkraj organiziranih civilno družbenih manifestacij.”

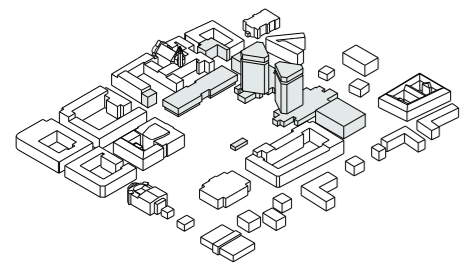
Kako pomembne so za vas navedene lastnosti trgov in javnih prostorov (površin) v Ljubljani?
(povprečje 1 - 5: 1 - sploh ni pomembno ... 5 - zelo pomembno)

Citati iz intervjujev s strokovno javnostjo, Raziskava o ureditvi in rabi Trga republike v Ljubljani, EDV - CPS.

Graf 5, Raziskava o ureditvi in rabi Trga republike v Ljubljani, EDV - CPS.

Ustavitev gradnje - priložnost za premislek

Leta 1961 so se pričela pripravljala gradbena dela na območju bodočega Trga republike. V manj kot letu dni so se dela na novem ljubljanskem gradbišču ustavila. Vzrok za zastoj je bilo omejevanje investicij za negospodarske objekte na nivoju zvezne države, ki je takrat financirala projekt izgradnje novega predstavništva države z ministrstvi in drugimi upravnimi funkcijami, ki naj bi se zvrstile okoli bodočega Trga revolucije. Spomenik revoluciji naj bi bil v ustrezno urejeni okolici zgrajenih osnovnih objektov trga, postavljen ob dvajseti obletnici osvoboditve, julija 1965. Terminski plan pa se je zaradi ustavitve del leta 1962 podaljšal za eno leto.

V letu 1963 so se ponovno pričeli izkopi terena za obe stolpnici in njuna gradnja, pričeli pa so tudi z izgradnjo trgovskega centra, današnje blagovnice Maxxi.

Ponovno ustavitev gradnje kompleksa, leta 1964, je narokovala gospodarska reforma. Zasnova, ki je temeljila na reprezentativnem značaju osrednjega predstavništva države in gospodarstva, je po popolnem umiku države iz financiranja projekta izgubila svoj prvotni simbolni pomen. V nastali situaciji se je za napol zgrajen kompleks iskalo nove investitorje, za vsak objekt posebej. Celovita obravnava projekta je postala zelo zahtevna naloga iz programskega in arhitekturnega stališča.

Ob ustavitvi del je bila zgrajena dvoetažna garažna hiša, skelet trgovskega objekta in obeh stolpnic do devete etaže.

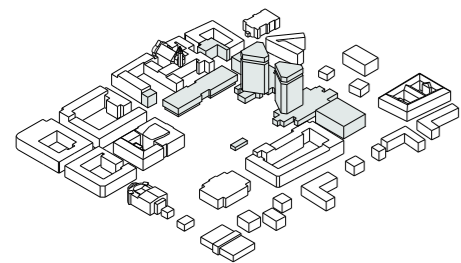
Skeleta stolpnic ob ustavitvi del, 1964. (Foto: Damjan Gale / arhiv Damjana Galeta) ▶

Trgovsko poslopje ob ustavitvi del, 1964. (Foto: Damjan Gale / arhiv Damjana Galeta) ▶▶

Iz praznega pritličja v strukturo podrasti

Ravnikarjeva ves čas prisotna tema 'nebotičnika kot drevesa' je v natečajnem projektu za Trg revolucije doživela najbolj dosledno uresničitev. V tem projektu je bil glavni motiv prosto pritličje pod konzolno obešenimi nadstropji na osrednjem jedru. Da je izhodišče takega oblikovanja v Le Corbusierovih vzorih, je dovolj očitno, vendar se je Ravnikar dobro zavedal slabih strani drevesnega prereza. V zazidalnem načrtu je opustil prvotno zamišljene pritlične paviljone in je prereze vseh objektov zasnoval v obrisu gobe.

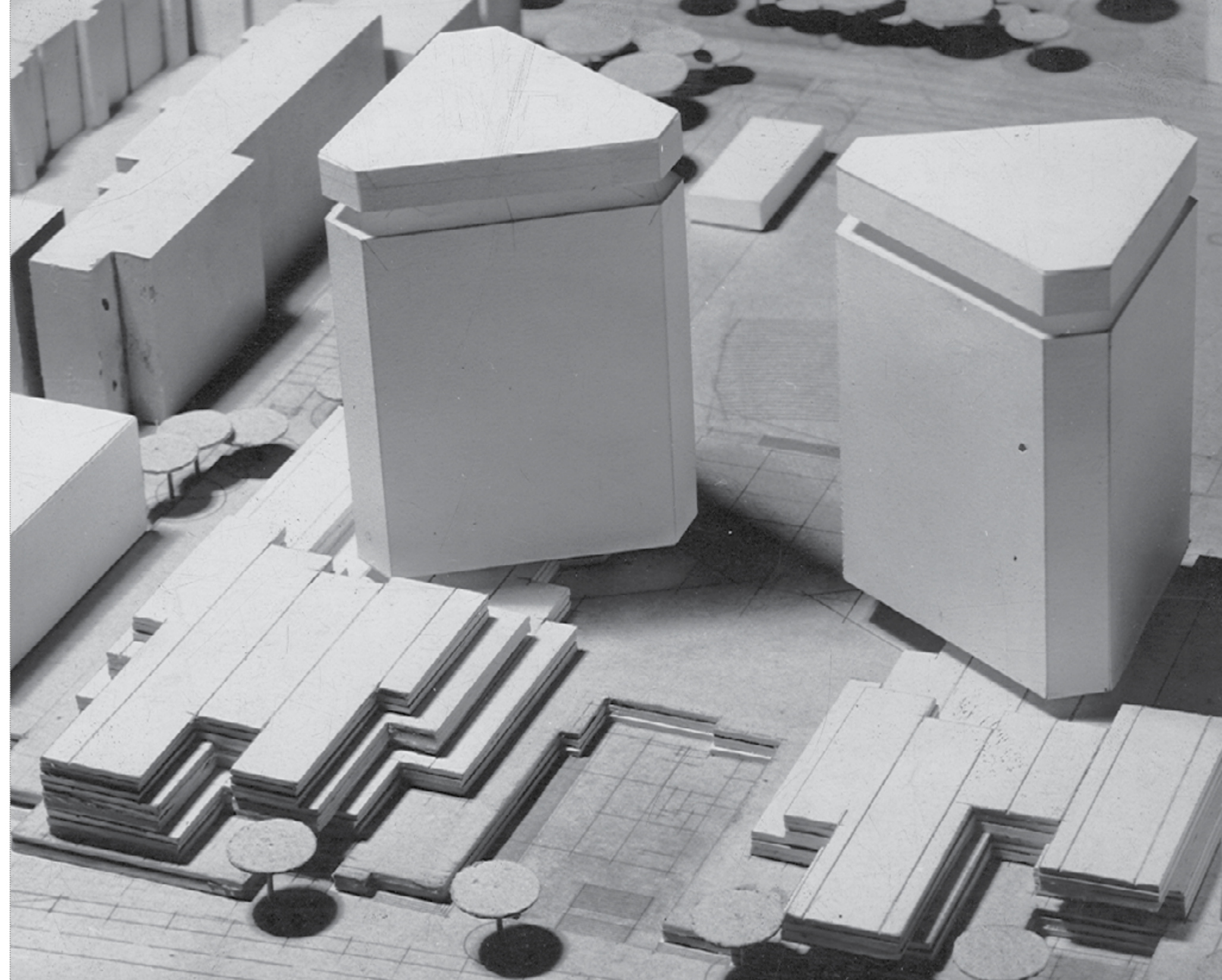
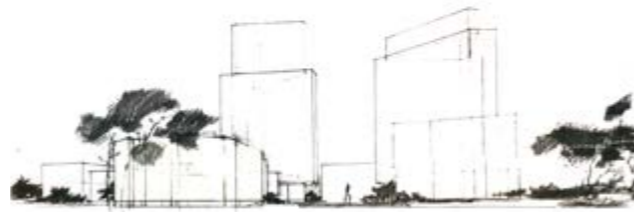
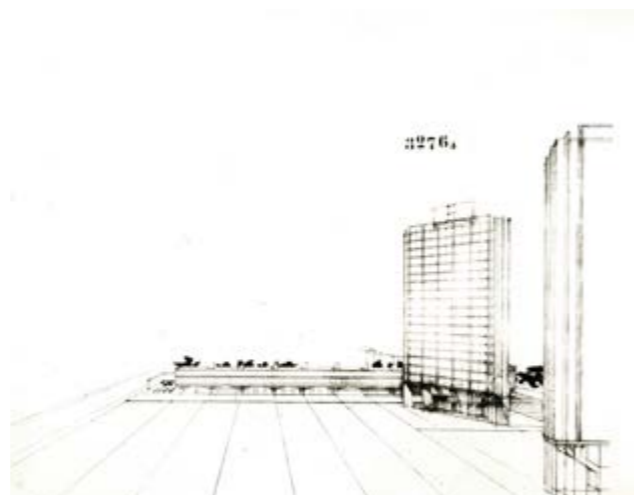
Na pomanjkanje urbanih kvalitiet opozarja članek iz leta 1966 v nemški reviji Bauwelt: "Projekt za ureditev novega Trga revolucije v Ljubljani je ne glede na asimetrično postavitve spomenika primer paradnega trga. V primerjavi z Markovim trgom v Benetkah, ki se ponuja na prvi pogled, novi trg v Ljubljani ne ponuja nikakršnih urbanih priložnosti, razen za manifestacije."²⁰

Vendar se je pisec članka glede prihodnosti 'paradnega' trga zmotil. Ravnikar je namreč že dobro leto pred to objavo izkoristil priložnost ob ustavitvi gradnje zaradi gospodarske reforme. Odločil se je, da stolpnice ostanejo nizke, manjkajočo uporabno površino pa nadomestil v njihovem vznožju. Nastala je kombinacija drevesne strukture in podrasti, s katero je dobil mnogo več možnosti za oblikovanje bogatejšega mestnega pritličja.

20 Schump, M. In Thrall M., 1966: Die schnalzende Metapher: MONUMENTALISMUS. Bauwelt, 1966 (18), str. 512 'Das Projekt für die Neugestaltung des Platzes der Revolution in Ljubljana ist, ungeachtet des aus der Quersache gerückten Denkmals, die Version eines Aufmarschplatzes. Ein Vergleich mit dem Markusplatz in Venedig sagt auf dem ersten Blick, daß der neue Platz in Ljubljana keinen urbanen Spielraum gibt und geben kann, außer für geordnete Kolonnen.'

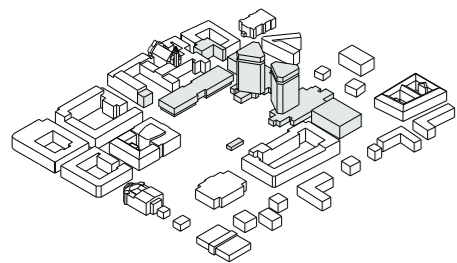
Edvard Ravnikar, skici oblikovanja stolpnic pred in po ustavitvi gradnje - iz praznega pritličja v strukturo podrasti. (Arhiv UL FA, MAO)

Edvard Ravnikar, študijska maketa znižanih stolpnic s pritličnim programom. (Arhiv UL FA, MAO)

Oblikovanje novega javnega prostora mesta

Vzroke za potezo znižanja stolpnic bi lahko iskali v novi finančni situaciji, v kateri se je znašla država in z njo tudi projekt Trga revolucije. Vendar očitno ni šlo samo za to, saj je manjkajočo površino devetih nadstropij stolpnic arhitekt nadomestil z aneksi ob njenem vznožju.

Objektiven razlog za znižanje višine je bila tehnologija gradnje, ki je ob tehnično neustreznih ustavitvi del zahtevala določene zaščitne ukrepe. Šlo je za sistem, ki zahteva pravilno kontinuiteto gradnje, saj naj bi bile dežnikasto obešene konzolne plošče, sidrane v nosilnem jedru, šele v zadnjih treh nadstropjih dodatno armirane v za ta namen okrepljeno jedro. V nižjih nadstropjih pa bi to okrepitev nadomestila teža konstrukcije. Zaradi tega bi bilo potrebno pred ustavitvijo del zaključiti še vsaj tri nadstropja stolpnic z okrepljeno armaturo.²¹ Predčasna ustavitev del je tako onemogočila nadaljnjo gradnjo ostalih predvidenih etaž v betonski konzolni konstrukciji.²²

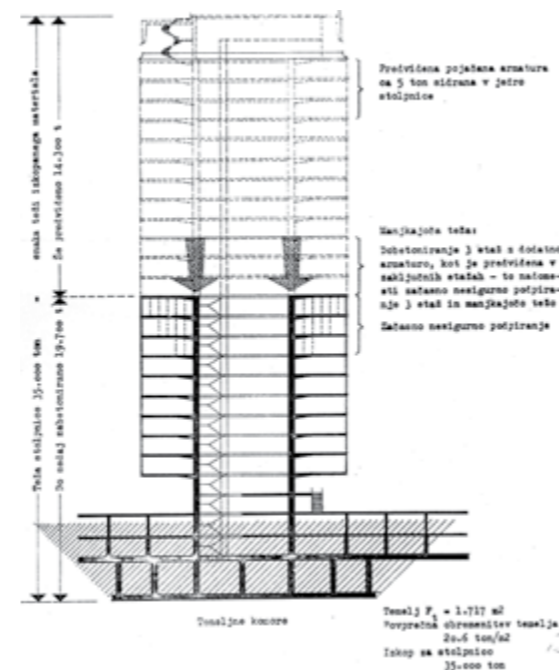
Sprva sta stolpnici ohranili obliko gladkih trikotnih prizem s prisekanimi robovi in sta bili zgolj znižani za devet predvidenih etaž, preoblikovala pa se je le njuna baza. Prej zastekljen dvoetažni parter stolpnice, namenjen reprezentančnemu vhodu, je postal del zunanjega prostora trga. Vhode v stolpnici je arhitekt organiziral v prizidkih.

²¹ Ravnikar, E., 1985: Graditev Trga revolucije, Zaključno poročilo in pregled 25 let dela IZTR. IZTR, Ljubljana, 1985.

²² Ibid.

Edvard Ravnikar, skica konstrukcijskega principa znižanja načrtovane višine stolpnic. (arhiv UL FA, MAO)

Ulični prostor, ki ga v simbiozi z obstoječim ustvarja nizka struktura volumnov pod stolpnicami. (Foto: Damjan Gale / arhiv Damjana Galeta)

Place de la Republique

Pariz, Francija

obdobje

15. st. - 2013

avtor

Georges-Eugène Haussmann, revitalizacija 1853-1870; zadnja prenova 2013: TVK - Pierre Alain Trévelo and Antoine Viger-Kohler

dimenzije

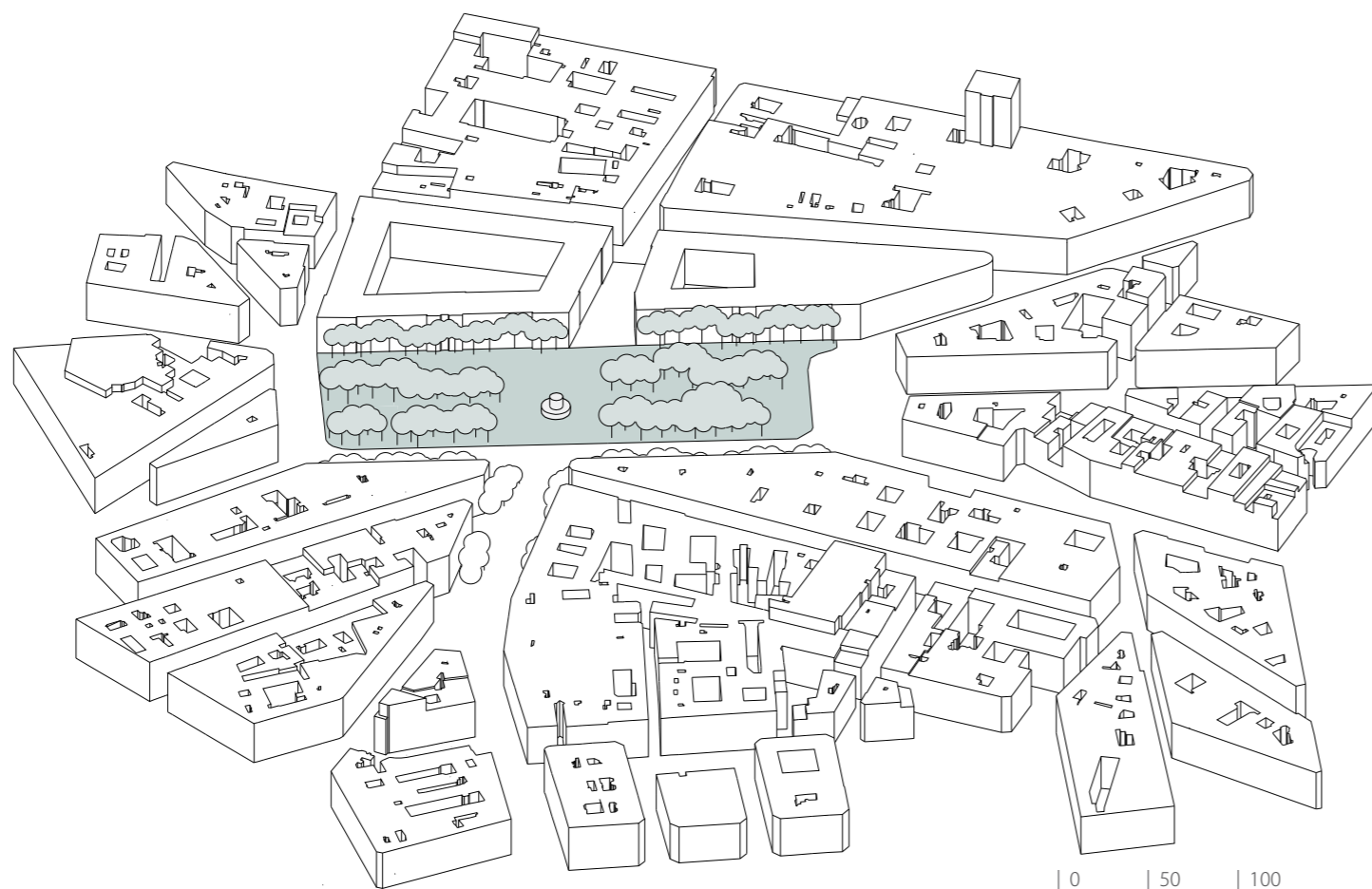
280 m x 120 m; 34 000 m²
višine okoliških fasad: 22 m

pomembne stavbe in programi

Monument à la République, 1833, Charles in Léopold Morice

materialnost

betonske plošče treh različnih dimenzij, asfalt

Place de la République, prvotno imenovan Place du Château d'Eau, se je v času vladanja kralja Karla V. nahajal na enem izmed glavnih vhodov v obzidano srednjeveško mesto. Takrat je imel trg še trikotno tlorisno obliko, kasneje, od leta 1811 do 1867, pa je v središču trga stala fontana Château d'Eau, ki je simbolizirala revitalizacijo najbolj izoliranih sosesk Pariza. V sklopu Haussmannove revitalizacije Pariza leta 1853 so se na trgu srečale tri glavne prometne poti skozi mesto, kar je pripomoglo k preoblikovanju tlorisne zasnove trga v pravokotno obliko. Leta 1833 je bil na trgu postavljen

Spomenik Republike (Monument à la République) kot personifikacija svobode, enakosti in bratstva. Sčasoma je na prazni površini med cestami na vsaki strani nastalo parkirišče, ki so ga leta 2013 v okviru prenove spremenili v javni prostor, namenjen pešcem, kolesarjem, domačinom in obiskovalcem mesta.

Arhitekturna pisarna TVK je v okviru prenove leta 2013 spremenila prometni režim na območju trga. Place de la République je tako postal največji trg v Parizu, namenjen izključno pešcem in kolesarjem. Prenova

♦ Javni shod na Place de la République ob Konferenci ZN o podnebni spremembi v Parizu, december 2015. (Foto: Sophie Giscard / The SMF Group)

stalne rabe

javni trg; Paviljon Monde & Médias s kavarno in prostorom za prirejanje dogodkov, razstav in javnih razprav

občasne / začasne rabe

mestne proslave / prireditve
kulturne prireditve; *Carneval de Paris, Nuit Blanche*
glasbene prireditve; *Fête de la Musique*
športne prireditve; *Repu And The Stone, Winter Out*

shodi

protesti
javni shodi; *Je Suis Charlie, Marche pour le climat interdite, Nuit debout*
drugo; *Marche des Fiertés LGBT*

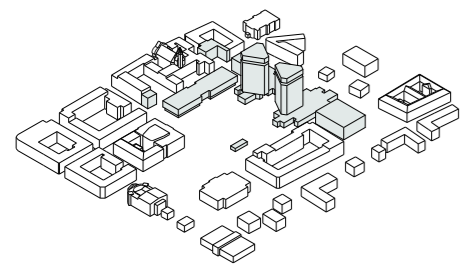
je zajemala postavitev paviljona Monde & Médias in raznolike urbane opreme, ureditev vodnih elementov, zelenja in različnih nivojev tal.²³ Kljub novi zasnovi trg še vedno ohranja svojo prvotno vlogo – ostaja eno od središč protestnih zborovanj in shodov v Parizu.²⁴

²³ TVK / Press kit - Place de la République. Dostopno na: http://republique.tvk.fr/wp-content/uploads/2013/10/TVK_Republique_dp_eng_a3web.pdf [5. 9. 2018]

²⁴ The Protocol City. Place de la République, Between Leisure and Revolts. Dostopno na: <http://theprotocolcity.com/place-de-la-republique-leisure-revolts/> [5. 9. 2018]

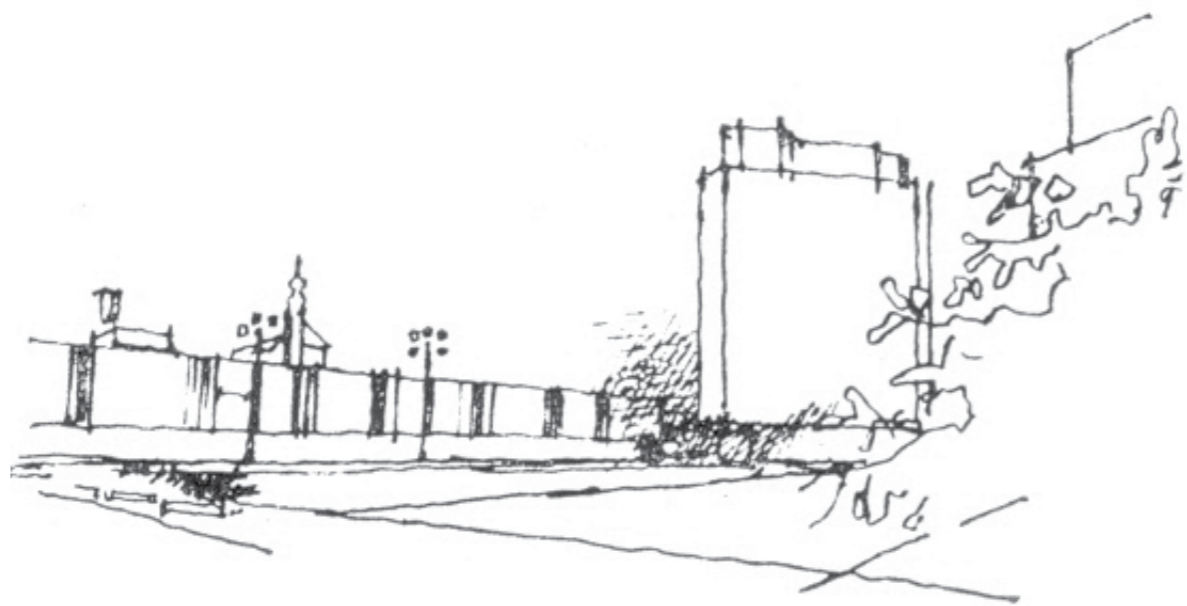

Prevrednotenje zasnov - znižanje stolpnic

Ravnikar je nastale okoliščine izkoristil za prevrednotenje zasnov takratnega Trga revolucije. Stolpnici iz prvotne zasnove, ki sta bili bistveno višji od današnjih, je zavestno znižal²⁴ in jih tako približal merilu mesta ter topografiji širšega območja. Manjkajočo kvadraturu je nadomestil v parterju in s tem dodal velikomestnemu merilu še merilo pešca. Preoblikovana zasnova z novim merilom odgovarja novi namembnosti. Prej monumentalna zasnova s 'paradno ploščadjo' se je aktivno preoblikovala v novo mestno središče pretežno poslovnega in komercialnega programa.

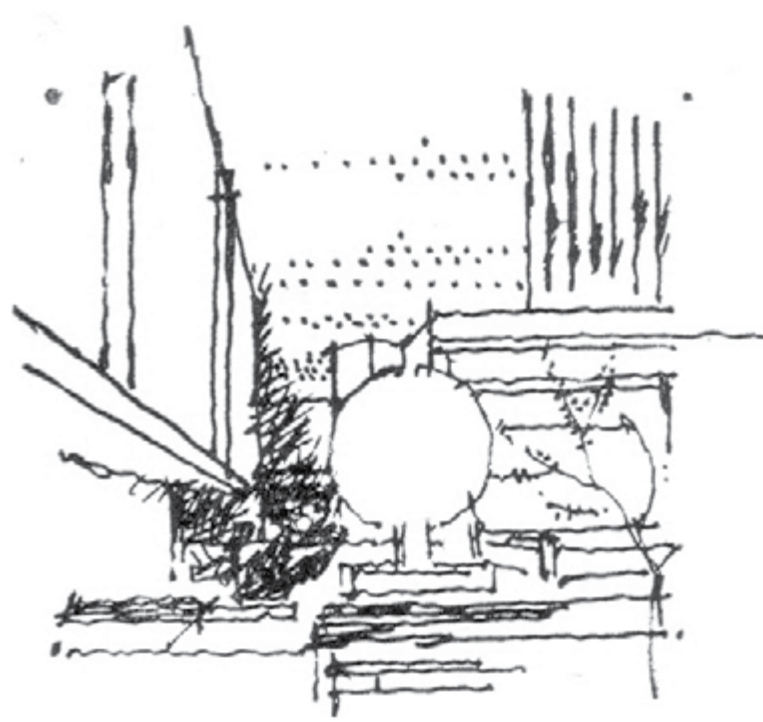
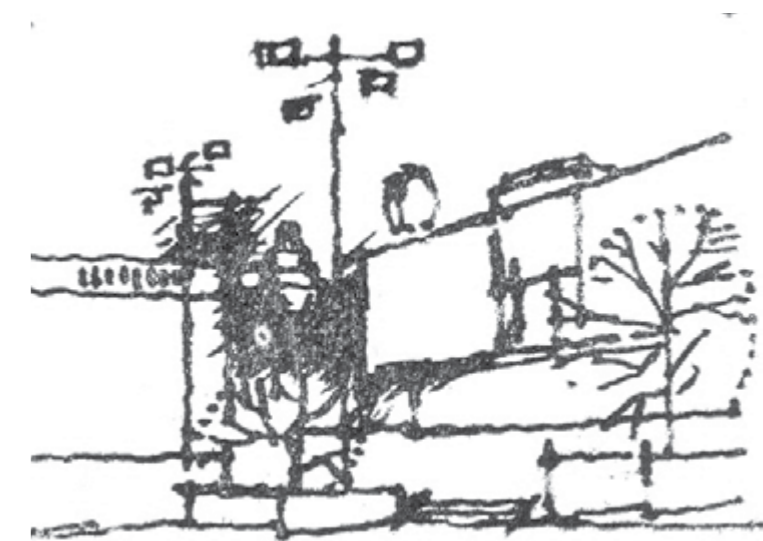
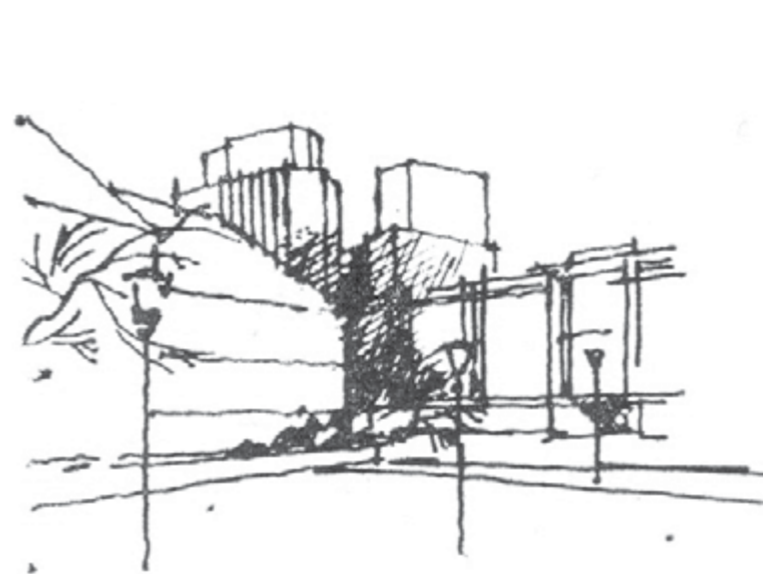
Pri tem se je arhitekt naslonil na aktualne teorije, ki so temeljile na humanizaciji človeškega okolja in prilagajanju novim družbenim potrebam. S pomočjo prilagojenega projektiranja je razvijal arhitekturni jezik, ki je postal na psihološki ravni zelo diferenciran, bogat in vznemirljiv. Z vnašanjem estetike kot psihološke sestavine arhitekture se je uprl golemu funkcionalizmu.²⁵

²⁵ Bonča, M., iz pogovora z R. Žnidaršič, 11. 2. 2004.

²⁶ Ravnikar, E., 1976: Trg revolucije, Ljubljana. IZTR, Ljubljana, 1976.

Edvard Ravnikar, skice tipičnih pogledov na prostore Trga republike iz peščeve perspektive. (Arhiv UL FA, MAO)

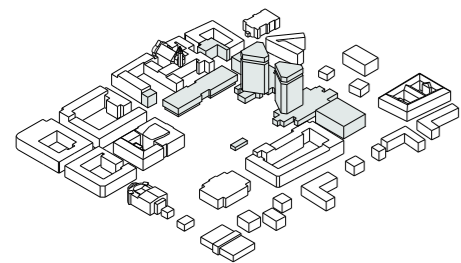

“Ravnikar je menil, da je treba mesto razvijati navznoter in, če se izrazim sodobneje, ga seveda presturkturirati, prekrojiti. Začeti je torej potrebno navznoter, da bi lahko mestno središče ustvarilo neko generativno, razvojno energijo, ki bi jo potem izžarevalo nazven. To je njegov zanimiv pristop, pri katerem je ves čas iskal potenciale znotraj obstoječega mesta, znotraj mestnega središča, se spraševal, kako ga predelati, ga zamenjati na najrazličnejše načine, obenem pa mu dati neko novo funkcijo, ne samo novo vlogo v novi državi, novi družbi. V tem pogledu je pristopal podobno kot Plečnik, pri katerem se je verjetno tudi naučil, da je takšen način gledanja sploh možen. Tudi on je ves čas strukturne zakonitosti mesta, njegovo geometrijo, njegovo tretjo dimenzijo in genius loci. To je počel skozi številne skice in študije, ki so se vselej ukvarjale s tem, kaj se da narediti. Gledati na mesto kot na neko tvarino, ki se jo ves čas da gnesti, se jo ves čas da preoblikovati in iskati nove možnosti in priložnosti.”

Rast navznoter

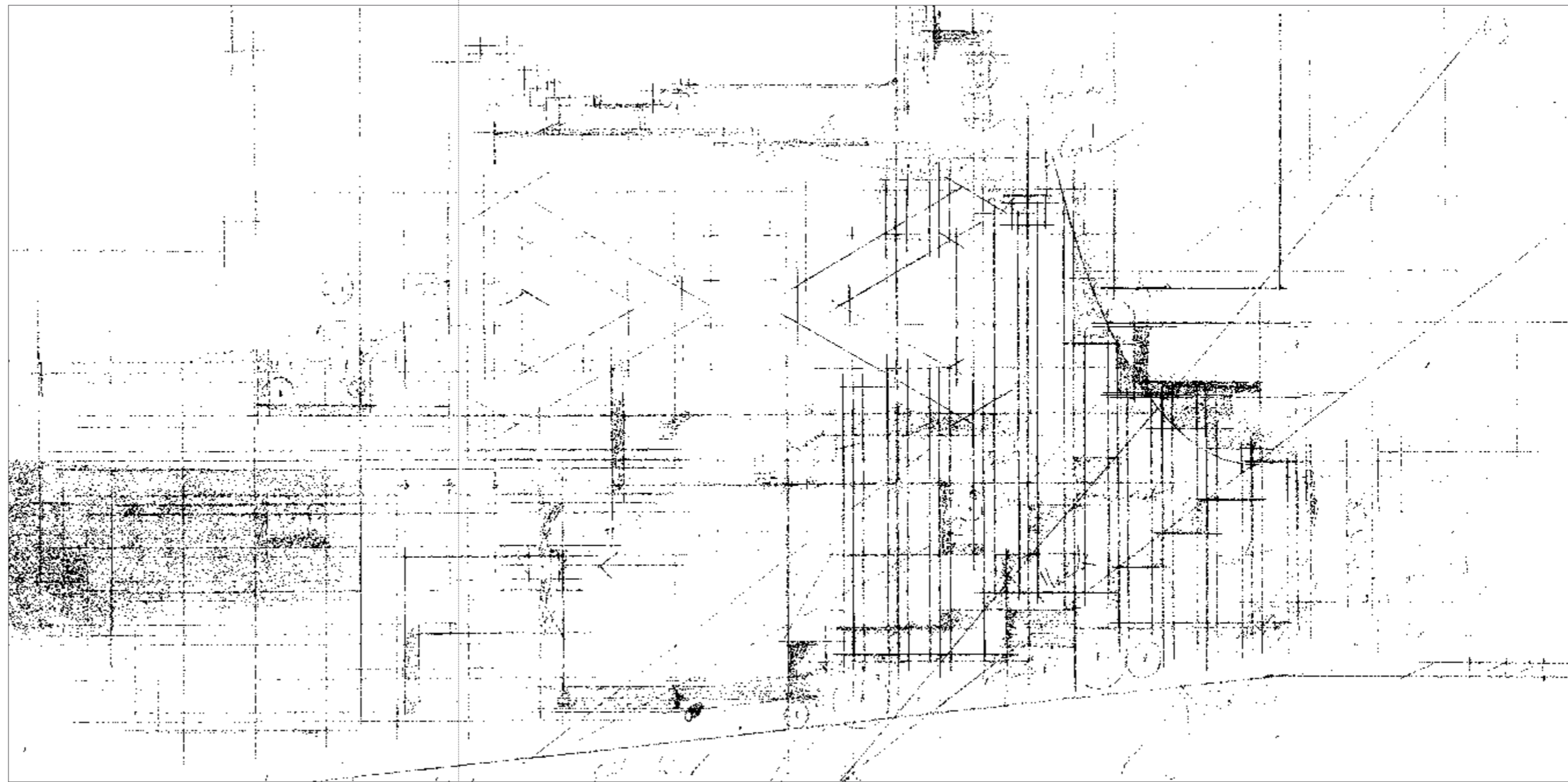
Skupna značilnost vseh faz projekta do ustavitve del je t. i. rast navzven, zlivanje in vključevanje projekta v omrežje širšega mestnega središča.²⁷ S prilagoditvijo projekta nastalim okoliščinam je dobila zasnova nov značaj. Začela se je graditi znotraj svoje lastne, deloma že zgrajene strukture. Rast navznoter se je izražala v obliki 'mestne podrasti', nizkih, pritličnih do trietažnih objektih, umeščenih v podnožje stolpnic. Lahko si jih predstavljamo kot ponovitev motiva 'široke noge', ki ga je Ravnikar uporabil kot varianto ob zasuku stolpnic leta 1960.²⁸ Ta motiv je bil v času, za katerega je bila značilna težnja k humanizaciji urbanega okolja, zelo razširjen. Z razširjenim podstavkom naj bi se visoki objekti približali merilu pešca.

Za razliko od običajnih rešitev je Ravnikar 'široko nogo' obravnaval kot samostojno strukturo, naslonjeno na jedri stolpnic. Oblikoval jo je kot mesto v malem, ki s svojo členjeno strukturo ustvarja različne male ambiente. Razvejan labirint trgov, podhodov, pasaž, stopnišč s svojim malim merilom omogoča mehak prehod iz stare mestne strukture v veliko merilo nove ploščadi. Nastal je sekvenčni prostor, namenjen izključno pešču, ki ga je moč doživeti s sprehodom skozenj.

²⁷ Glej poglavje *Potencial praznega prostora*.

²⁸ Glej poglavje *Prostor za vse*.

Edvard Ravnikar, risba 'podrasti', s študijami pogledov. (Arhiv UL FA, MAO)

Praça do Comércio

Lizbona, Portugalska

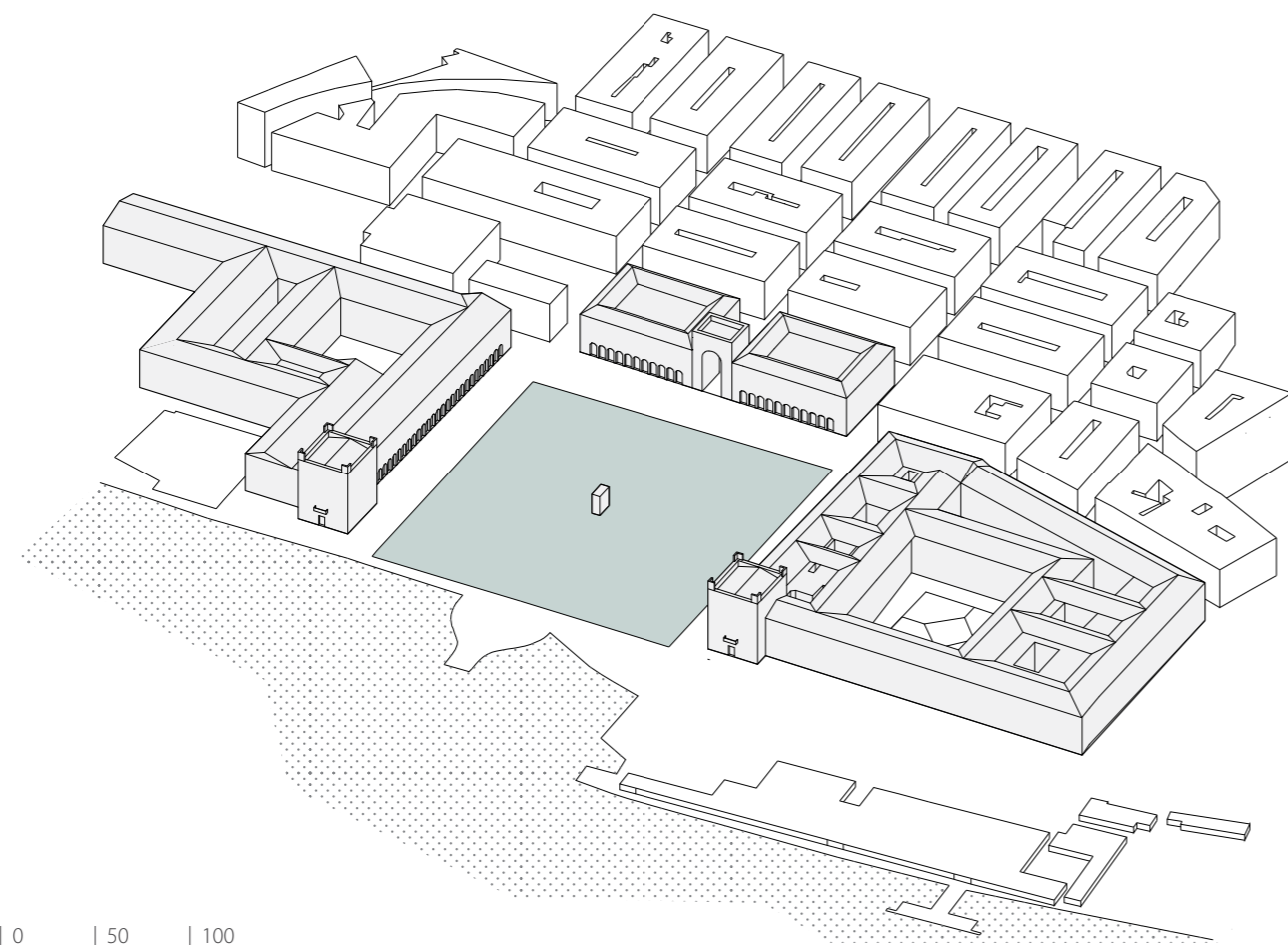
obdobje
16. stoletje - 1755

avtor
Eugenio dos Santos

dimenzije
150 m x 200 m; 30 000 m²
višine okoliških fasad: 20–30 m

pomembne stavbe in programi
Slavolok (Arco da Rua Augusta), 1755–1873, Veríssimo da Costa/ Stolp nekdanje palače Paços da Ribeira z mestnim muzejem (Museu de Lisboa – Torreão Poente) / Spomenik kralja Joséja I. (Estátua de D. José I.), 1775, Joaquim Machado de Castro / Center za zaposlovanje (Centro de Recrutamento de Lisboa) / Sedež regionalne uprave (Marinha – Direção de Infra-Estruturas) / Kulturni center (Lisboa Story Centre)

materialnost
kamnito tlakovanje, pesek

| 0 | 50 | 100

Praça do Comércio (v dobesednem prevodu bi ime pomenilo 'trgovski trg') leži na območju nekdanjega trga Terreiro do Paço (Kraljevo dvorišče), ki ga je leta 1755 razdejal uničujoč potres s tsunamijem. V okviru popotresne obnove Lizbone je tudi Praça do Comércio pod vodstvom inženirja in arhitekta Eugénia dos Santosa dobil novo podobo in novo vlogo v mestu. Santos je trg zasnoval kot nov in jasen vodni vstop v Lizbono (stranica trga se odpira na estuarij reke Tagus, pomembno trgovsko žilo z izlivom v Atlantik), hkrati pa ga je bolje povezal z mestnim tkivom v zaledju. Trg,

obdan s stavbami državnih organov nadzora carine in pristanišča, slavolokom Arco da Rua Augusta ter mogočnim kipom kralja Joseja I. na konju, je kmalu postal pomembno trgovsko in upravno središče Lizbone.²⁹

Prostor trga je sprva služil kot glavni vhod v mesto iz vodne strani. Trgovci so nekoč dobrine iz ladij raztovorili kar neposredno na trg. Veljal je za pomemben prostor trgovanja, javnega življenja in reprezentacije mesta – mogočen, a vedno poln življenja. Tudi danes Praça do Comércio ohranja pomemben formalni status

*Navijači Portugalske ekipe med projekcijo finalne tekme UEFA Euro 2016 na Praça do Comércio. (Foto: Mario Cruz / epa-efe)

stalne rabe
javni trg

začasne / občasne rabe
državne proslave / prireditve
vojaška slovesnost ob dnevu Portugalske, (Cerimónia Militar Comemorativa do Dia de Portugal, de Camões e das Comunidades Portuguesas)
mestne proslave / prireditve
kulturne prireditve; Festas de Lisboa Dias da Musica, Fado, Indie Lisboa, Circo de Luz
komercialni dogodki tržnica rokodelskih izdelkov
športne prireditve; UEFA Euro
shodi
protesti; protesti proti vladi (Protesto contra cortes do governo)
drugo; Lisboa Pride

v Lizboni. Ob robovih mogočne površine trga se vrstijo kavarne, restavracije ter vhodi v mestni muzej in upravne stavbe, prostoren trg pa je večino časa prazen prostor, iz katerega se odpira pogled na estuarij reke Tagus. Na njem se odvijajo občasni kulturni filmski, glasbeni, športni in kulinarčni festivali.

²⁹ Mullin, John R., 1992. The reconstruction of Lisbon following the earthquake of 1755: a study in despotic planning. The Journal of the International History of City Planning Association. str. 45.

MOL se želi seznaniti z mnenji občanov in okoliških prebivalcev o primernosti ali neprimernosti Trga republike za različne dejavnosti in namene. Navedene so morebitne dejavnosti, vi pa označite njihovo primernost za trg.

“Vsekakor je mogoče ploščad uporabljati za različne, predvsem občasne dejavnosti, vendar brez dozidav, nadzidav in podobnih posegov v prostor.”

“Torej tisto, kar bi bilo postavljeno na trgu začasno, bi moralo prispevati k ustvarjanju drugačnega značaja tega prostora. Bolj državnega. Lahko bi bil npr. paviljon praznovanju 100. obletnice Univerze v Ljubljani. Torej nekaj, kar je začasnega, nekaj, kar je vezano na državno inštitucijo. Ne predstavljam si, da postaviš tam na primer boljši trg.”

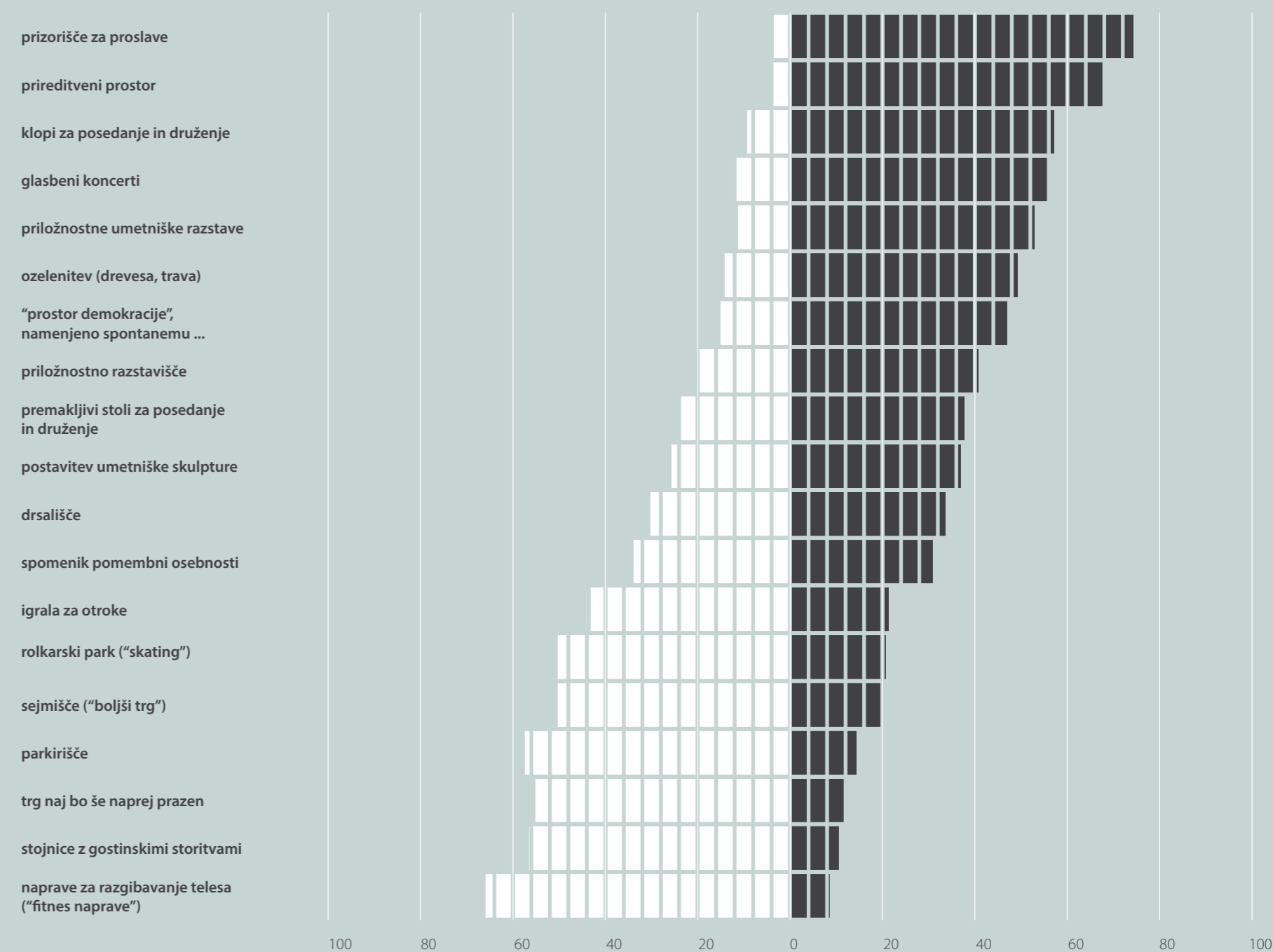
Citati iz intervjujev s strokovno javnostjo, Raziskava o ureditvi in rabi Trga republike v Ljubljani, FDV - CPS.

Graf 6, Raziskava o ureditvi in rabi Trga republike v Ljubljani, FDV - CPS.

MOL se želi seznaniti z mnenji občanov in okoliških prebivalcev o promernosti ali neprimernosti Trga Republike za različne dejavnosti in namene. Navede so morebitne dejavnosti, vi pa označite njihovo primernost za trg.

ni primerno (1+2)

primerno (4+5)

Podoba države

Staro mestno jedro in Prešernov trg predstavljata državo in glavno mesto, ne pa moderna Ljubljana in Trg republike.

Kateri od navedenih trgov v Ljubljani po vašem mnenju najbolj predstavlja državo Slovenijo?

Vprašanja, pri katerih posredno in na osnovi dodatnih analiz sklepamo na vlogo in pomen Trga republike, omogočajo sklepanje o stališčih, ki zadevajo prihodnjo ureditev in rabo trga. Gre za simbolno umeščanje prostorov ali predelov mest, reprezentativnost in identifikacijo lokacij z institucijo države, primerjavo oz. rangiranje lokacij ter njihove temporalne umestitve v mesto. Primerjava identifikacijske hierarhije treh trgov: Trga republike, Kongresnega trga in Prešernovega trga, kaže, da sta ključna elementa presoje vprašanih vizualni in historični. Respondenti/ke so na osnovi fotografij in navedenih imen treh trgov in treh predelov Ljubljane (staro mestno jedro, sodobna Ljubljana, poslovna Ljubljana) odgovarjali na vprašanji: “Kateri od navedenih trgov v Ljubljani po vašem mnenju najbolj predstavlja državo Slovenijo?” in “Kateri del Ljubljane najbolj predstavlja glavno mesto Slovenije”.

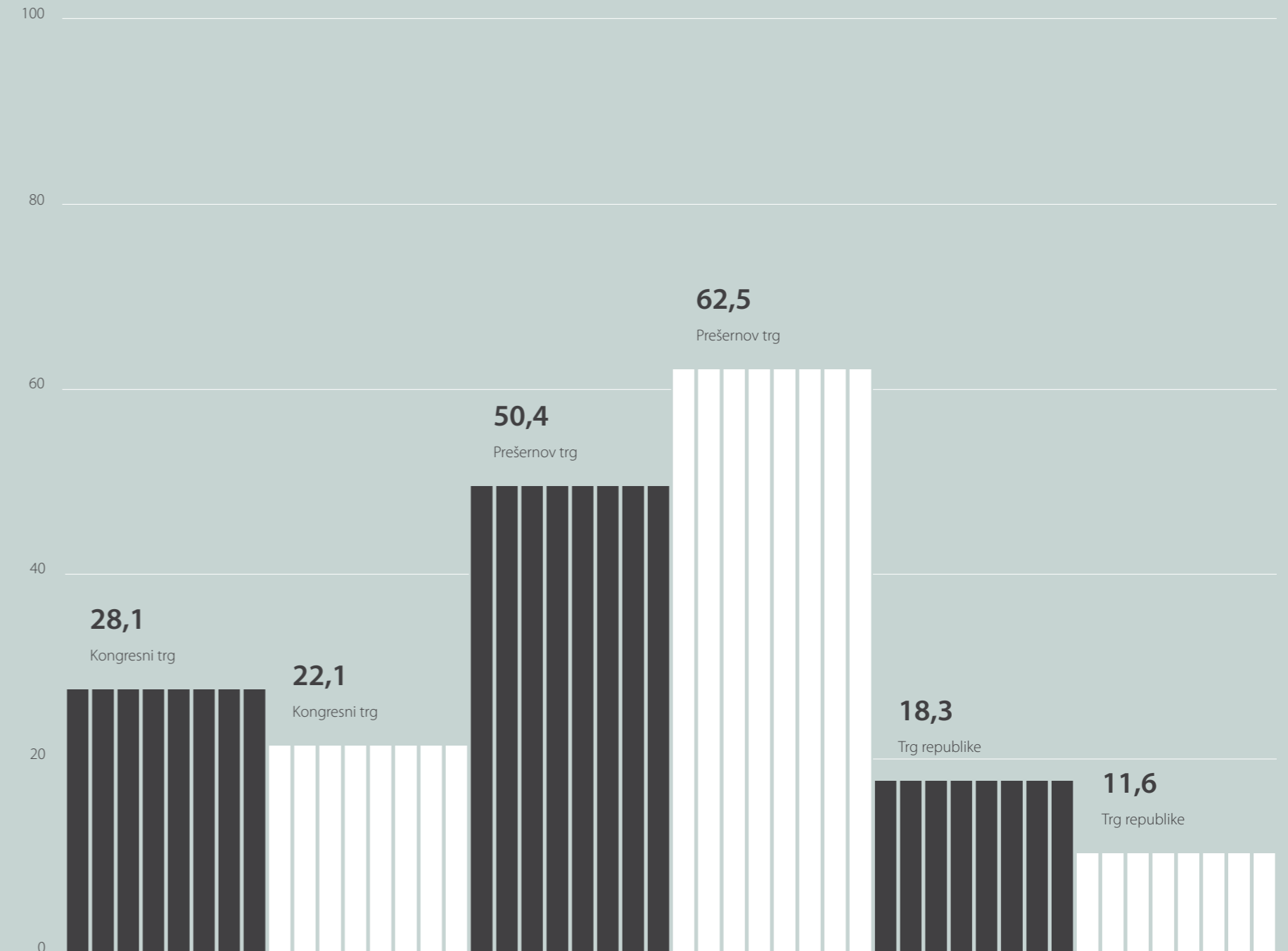
Vpliva na to, ali bi bili odgovori drugačni, če ne bi bile predložene fotografije, ne moremo oceniti, sklepamo pa, da določen vpliv obstaja. Namen umestitve fotografij ob anketno vprašanje je bil vezan na lažje prepoznavanje in/ali manjšo možnost medsebojnega zamenjevanja, zlasti Trga republike in Kongresnega trga. Z izvedbo testnih vprašanj smo namreč ugotovili ca. 8-odstotno incidenco nepoznavanja ali zamenjevanja teh dveh trgov. V vsakem primeru pa rezultati nedvoumno in značilno kažejo na to, da vprašani Trg republike ne identificirajo kot reprezentativno pomembnega za državo, sodobno Ljubljano s Trgom republike pa ne kot del mesta, ki bi predstavljal glavno mesto države. Kljub pričakovanjem, da Trg republike in sodobna Ljubljana v očeh prebivalcev nista visoko vrednotena v primerjavi s historičnima trgoma in starim mestnim jedrom, so deleži presenetljivi, še posebej zato, ker Prešernov trg močno prevladuje tudi nad reprezentativnostjo Kongresnega trga (graf 7).

“Trg naj bi bil forum, je pa nek volumen, ki ostaja brez vsebine. Potreben je dialog med mestom in državo – slednja bi lahko tudi finančno prispevala – ki bo votilo ‘središče države’ spremenilo v nekaj, kamor bomo radi šli. Ustaljeno je: Grem na Kongresca. Grem na Prešerca. Na republiko se ne gre. Greš na Prešerca, ki je prijeten. S stališča gospodarne rabe prostora je TR ‘ena mala katastrofa’, ker gre vendarle za toliko in toliko hektarov ... praznosti.”

“Torej obstaja zanimiva dvojnost, banalnost med tem, da je bil ta prostor vsakodneven, hkrati pa je imel neko simbolno vrednost na nivoju države.”

Kateri od navedenih trgov v Ljubljani po vašem mnenju najbolj predstavlja državo Slovenijo?

MOL ■ LUR ■

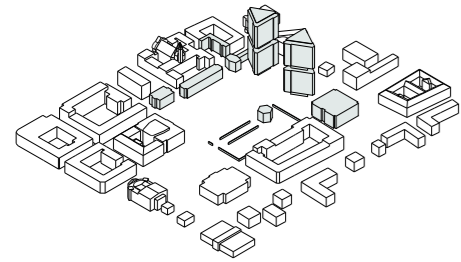

Citati iz intervjujev s strokovno javnostjo, Raziskava o ureditvi in rabi Trga republike v Ljubljani, FDV - CPS.

Graf 7, Raziskava o ureditvi in rabi Trga republike v Ljubljani, FDV - CPS.

Sistem odprtih prostorov

Leta 1958 je Edvard Ravnikar z ekipo zmagal na natečaju za 'sugestivne načrte in predloge' za ureditev območja nekdanjega Nunskega vrta³⁰. Na osnovi njegovega predloga iz leta '58 in sprejetih programskih sugestij³¹ je bil jeseni leta 1959 razpisan urbanistični natečaj za območje novega Trga revolucije. Namen natečaja je bil pridobiti rešitev za oblikovanje prostora Trga revolucije s primerno prostorsko umestitvijo spomenika revolucije³². Rešitev naj bi zajemala tudi oblikovanje programa, ki je bil določen le okvirno, saj je bil namen natečaja, "skupaj z urbanistično-oblikovno in funkcionalno obdelavo danega prostora, pridobiti nedvoumne programske osnove za izdelavo zazidalnega načrta."³³ Istočasno pa naj bi bil podan 'koncept sistematičnega oblikovanja ljubljanskega središča'³⁴.

Poleg zelo prepričljive in celostno obravnavane rešitve je Ravnikar osvojil komisijo z njemu lastnim preseganjem danih okvirov natečaja za območje novega Trga revolucije. Projekt je po mnenju komisije od ostalih predlogov izstopal, saj je obravnaval intenzivnejše povezovanje novega kompleksa s sosednjimi mestnimi prostori, pri katerih je načenjal tudi vprašanje rekonstrukcije.³⁵

V natečajni rešitvi 'območja novega Trga revolucije' je v primerjavi s preteklima predlogoma ureditve območja³⁶ razviden napredek v razumevanju novega trga kot dela mestnega središča, to je sestavljanje odprtih prostorov v večjo kompozicijo. Prejšnja zasnova osrednjega trga je nadgrajena v sistem odprtih prostorov, ki jih oblikuje majhno število preprosto razpoznavnih volumnov³⁷. Posamezni prostori se "svobodno prelivajo, njihovo bogastvo pa se odkriva z gibanjem pešca skozi prostor; izmenjevanje polnega in praznega odkriva vedno nove estetske urbanistične kvalitete, ki jih statični prostor ne more nuditi."³⁸

³⁰ Glej poglavje *Potencial praznega prostora*.

³¹ Ravnikar, E., 1985: *Graditev Trga revolucije*, Zaključno poročilo in pregled 25 let dela IZITR. IZITR, Ljubljana.

³² Ibid.

³³ Šlajmer, M., 1960: *Natečaj za ureditev novega Trga revolucije v Ljubljani 1960*. Arhitekt.

4: 54–59.

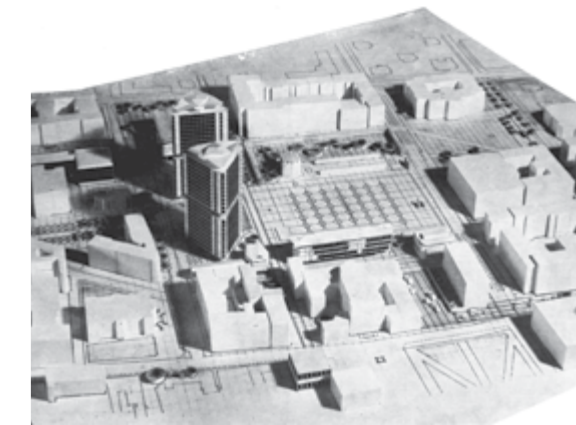
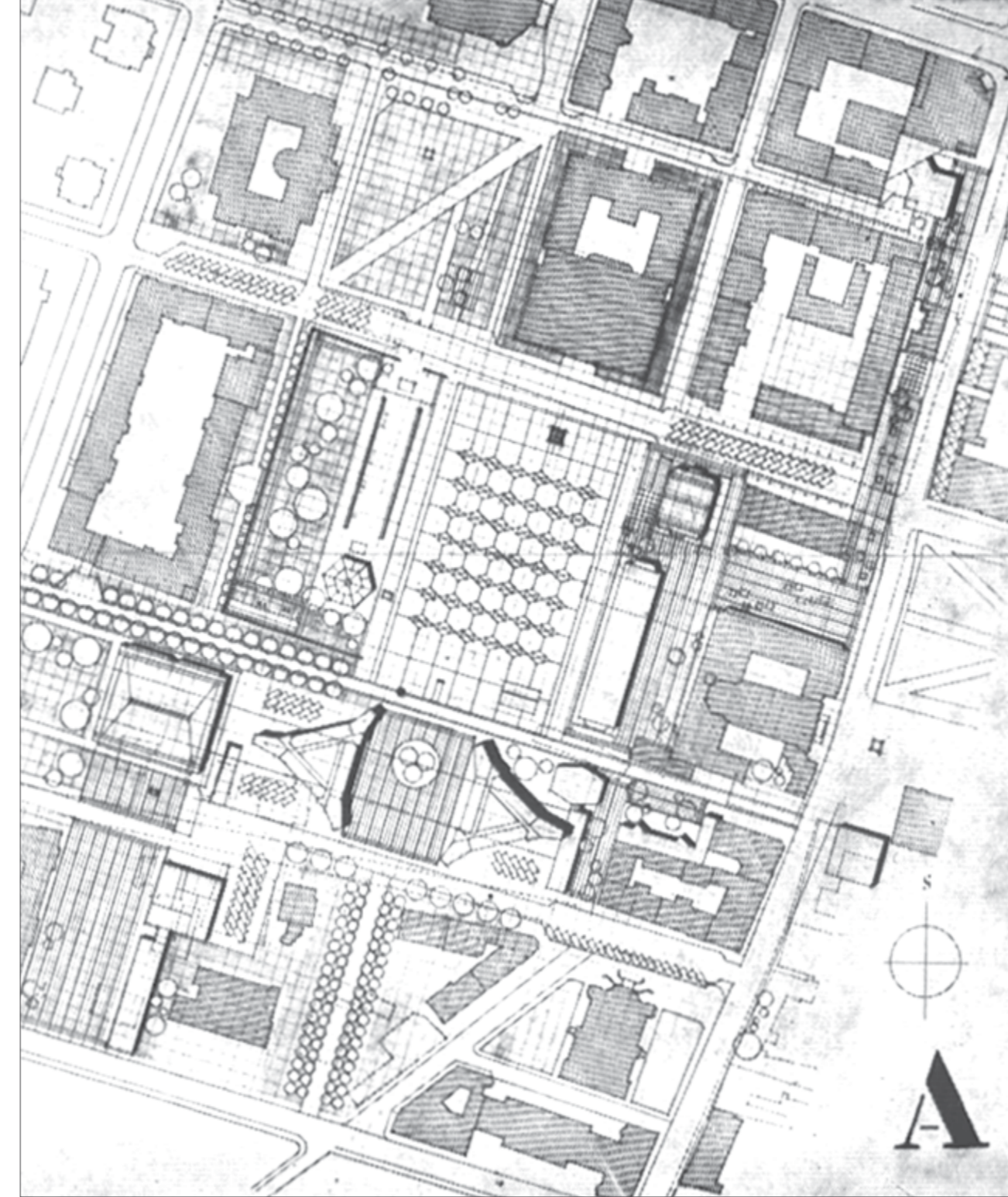
³⁴ Ibid.

³⁵ Ibid.

³⁶ Glej poglavje *Potencial praznega prostora*.

³⁷ Gollmann, K. F., 1994: *Edvard Ravnikar – nadaljevanje srednjeevropske arhitekturne tradicije. Hommage a Edvard Ravnikar*, Ljubljana 1995.

³⁸ Ravnikar, E., 1962. *O rešenju Trga revolucije u Ljubljani*, AU *Arhitektura, urbanizam* 13; 19.

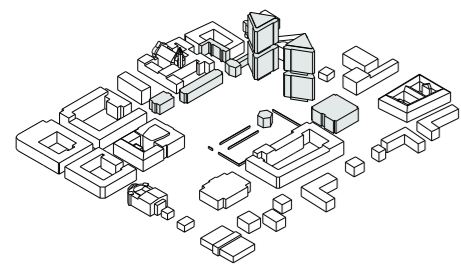

▲ Natečajna maketa, območje novega Trga revolucije, I. nagrada, Edvard Ravnikar s sodelavci, 1960. (Arhiv UL FA, MAO)

♦ Urbanistični natečaj za območje novega Trga revolucije, I. nagrada, Edvard Ravnikar s sodelavci, 1960. (Arhiv UL FA, MAO)

Sodobna zasnova

Če je bilo pri prejšnjih zasnovah vprašanje prometa še manj pomembno, saj ostaja pri ustaljeni urbanistični praksi mreže uličnih blokov z razmeroma skromnimi parkirnimi površinami, je pri natečajni rešitvi to vprašanje obravnavano izrazito sodobno, za tisti čas zelo dolgoročno.

“Celoten kompleks je izločen iz področja voznega prometa, parkirni prostori so urejeni ob zaključnih uvoznih komunikacijah. Področja za pešce nudijo vrsto raznolikih ambientov, ki so med seboj povezani, pri čemer je v območju obravnavanega kompleksa odpravljen pojem ulice.”³⁹

Glede na vključevanje širšega zaledja v prostor nove zasnove in obratno lahko rečemo, da je za projekt Trga revolucije značilna rast navzven. Kompleks je zasnovan kot stičišče že izoblikovanih mestnih predelov iz različnih zgodovinskih obdobj. Zasnova odprtega, prelivajočega prostora, omogoča vključevanje omrežja pomembnih javnih objektov iz devetnajstega stoletja, stare Ljubljane, baročnega samostana in širšega zelenege sistema v kompozicijo trga.

³⁹ Šlajmer, M., 1960: Natečaj za ureditev novega Trga revolucije v Ljubljani 1960. Arhitekt 4: 54–59.

Edvard Ravnikar, študija središča Ljubljane, 1965. ▶ (Arhiv UL FA, MAO)

“Projekt Trga revolucije najbolj nazorno kaže na Ravnikarjevo izjemno sposobnost nenehne transformacije strokovnih stališč in idej. Ta njegova lastnost je stalno prisotna in se kaže skozi vse njegovo delovanje, bodisi v vlogi arhitekta bodisi pedagoga. Turbulentne preobrate so občutile posamezne generacije iz profesorjevega ožjega kroga kot nekakšno ‘izdajo’. Vendar pa je bil takšen nepričakovani preobrat njegovih pogledov prej posledica lucidnega razumevanja vsakokratnega družbenega in političnega trenutka, njegovih sprememb in iskanja odgovorov na nove izzive, ki jih prinaša prihodnost. Spomnim se, da je Ravnikar še v šestdesetih letih govoril, kako lepo bi bilo podreti prvo vrsto hiš ob Ljubljani, odpreti prostor in tam urediti široko zeleno promenado. Očitno je bil še vedno pod vtisom Pariza in vplivom urbanistične doktrine Le Corbusiera. Kasneje, v osemdesetih, je prepoznal v slikovitosti in raznolikosti obrečne kulise, kljub marginalnosti njene arhitekture, posebno vrednoto za doživljanje atmosfere obrečnega ambienta. Podobno se je spreminjal tudi njegov odnos do sprva toge monumentalne zasnove Trga republike, ki se je postopoma mehčala, tako kot se je mehčala toga avtoritativna politika in se počasi preobražala v bolj demokratično obliko.”

Prof. mag. Peter Gabrijelčič v prispevku na okrogli mizi Ravnikarjeva linija, Cankarjev dom, 6. 10. 2017.

Počitek pred skulpturo Geneza jedra kiparja Slavka Tihca pred stavbo NLB na Trgu republike. (Foto: Aleš Černivec / Delo)

Nathan Phillips Square

Toronto, Kanada

obdobje

1965–1967

avtor

Viljo Revell

dimenzije

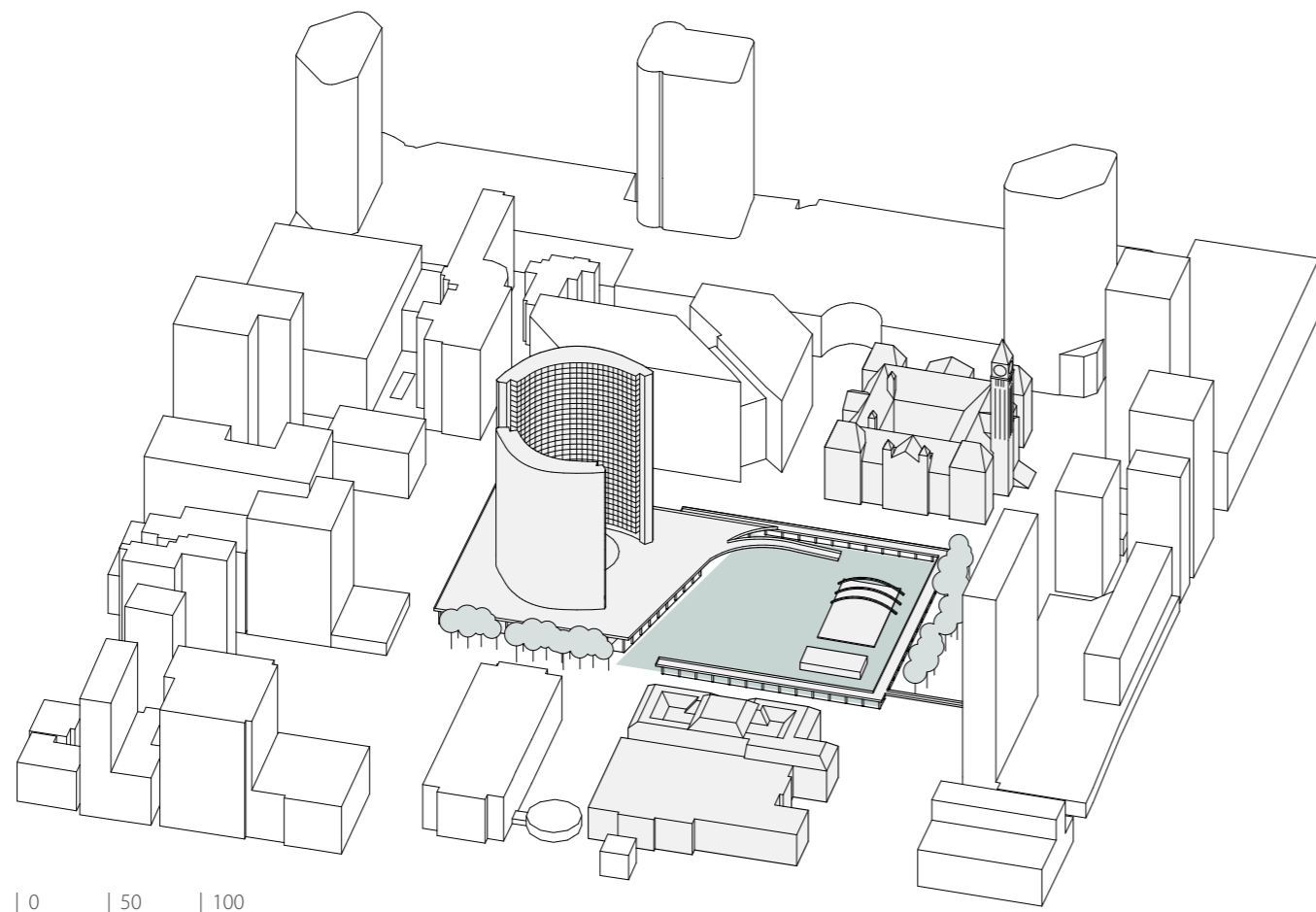
155 m x 312 m; 48 500 m²
višine okoliških fasad: 10–130 m

pomembne stavbe in programi

Mestna hiša (City Hall), 1965, Viljo Revell
/ Sodišče (Osgoode Hall), 1829–1832, John
Ewart and W. W. Baldwin / Stara mestna hiša
(Old City Hall), 1889–1899, Edward James
Lennox

materialnost

beton

V šestdesetih letih prejšnjega stoletja je bil Toronto hitro rastoče mesto, z razvijajočim se poslovnim središčem v okolici današnje mestne hiše. Z izvolitvijo novega župana Nathana Phillipsa leta 1955 je Toronto po vzoru Sydneya in drugih velikih mest organiziral mednarodni arhitekturni natečaj za nov javni prostor mesta, ki bo utelešal sodobno, moderno mesto in državo.⁴⁰ Na mednarodnem arhitekturnem natečaju za novo mestno hišo in javni prostor pred njo je bila izbrana arhitekturna rešitev finskega arhitekta Vija Revella, ki do danes ostaja simbol kanadskega glavnega mesta. Gradnja trga, ki

mu dominirata asimetrični stolpnici, je bila zaključena leta 1965, leto kasneje pa je bila na trgu postavljena še skulptura The Archer (Lokostrelec) angleškega kiparja Henrya Moora. Leta 2007 je bil razpisan nov natečaj za prenovo trga. Prva poteza v okviru preureditve je bila ureditev zelene strehe na podiju med obema stolpnica-ma, ki je tako postala največja javnosti dostopna zelena streha v Torontu. Sledila je postavitve multifunkcionalnega paviljona, stalnega odra in talnih vodometov. Pod trgom se nahaja tudi parkirišče.⁴¹

⁴ 'Forever Bicycles', skulptura umetnika Ai Weiweia na trgu v okviru festivala Nuit Blanche, oktober 2012. (Foto: John Heineman / Ai Weiwei)

stalne rabe

javni trg

začasne / občasne rabe

državne proslave / prireditve

Canada Day

mestne proslave / prireditve

kulturne prireditve; *Khalsa Day, Calvacade of Light Festival, Nuit Blanche, Toronto Outdoor Fair, India Day Festival, Annual Toronto International Youth Dance Festival*
glasbene prireditve; *City Hall Live*
komercialni dogodki; *drsaljšče, tržnica*

shodi

protesti; *Anti-Uber, protest proti premierju Dougu Fordu (Fight Back Against Ford: Rally to Save Our Democracy and Rights)*
shodi; *Toronto Pride*

Nathan Phillips Square velja za glavno prizorišče dogajanja v mestu. V poletnih mesecih se na odru ali v sklopu celotnega predprostora mestne hiše odvijajo številni koncerti, plesne predstave, umetniške inštalacije in performansi ter prireditve in delavnice za otroke. V zimskih mesecih se stalna vodna površina spremeni v drsaljšče.⁴² Prostor za kontemplacijo predstavlja t. i. Vrt miru (Peace Garden), ki je bil po revitalizaciji leta 2007 prestavljen na zahodno stran trga.⁴³ Od leta 1961 na trgu neprekinjeno poteka Toronto Outdoor Art Fair (umetniška tržnica na prostem) največji in

najdlje trajajoči festival sodobne umetnosti na prostem v Kanadi. Festival, na katerem se predstavijo mladi sodobni umetniki in ustvarjalci, omogoča povezovanje umetnikov s publiko in nastanek ekonomskih platform, ki mladim ustvarjalcem zagotavljajo nadaljevanje kariere. Širši namen festivala je tudi približevanje umetnosti širši javnosti.⁴⁴ Nathan Phillips Square je prizorišče tako državnih prireditev (prireditve ob Prazniku dela, Labour Day Parade) kot tudi praznikov narodnih manjšin (Indian Day, Mexican Independence Day).

⁴² Toronto City Hall's Nathan Phillips Square. 2016. Dostopno na: <https://www.toronto.com/things-to-do/attractions/nathan-phillips-square/> [8. 9. 2018]

⁴³ Urban Toronto. Relocated Peace Garden Rededicated at Nathan Phillips Square 2016. Dostopno na: <http://urbantoronto.ca/news/2016/05/relocated-peace-garden-rededicated-nathan-phillips-square> [8. 9. 2018]

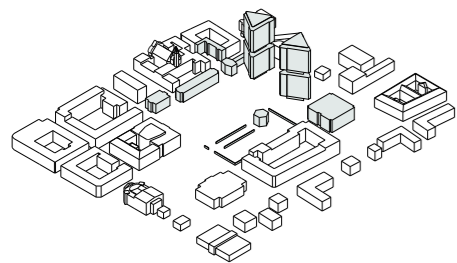
⁴⁴ Toronto Outdoor Art Fair. History Launching artists' careers since 1960. Dostopno na: <https://torontooutdoor.art/about/history> [8. 9. 2018]

⁴⁰ Citylab. The Design Competition That Opened Toronto To The World. 2016. Dostopno na: <https://www.citylab.com/design/2016/03/the-design-competition-that-opened-toronto-to-the-world/475170/> [8. 9. 2018]

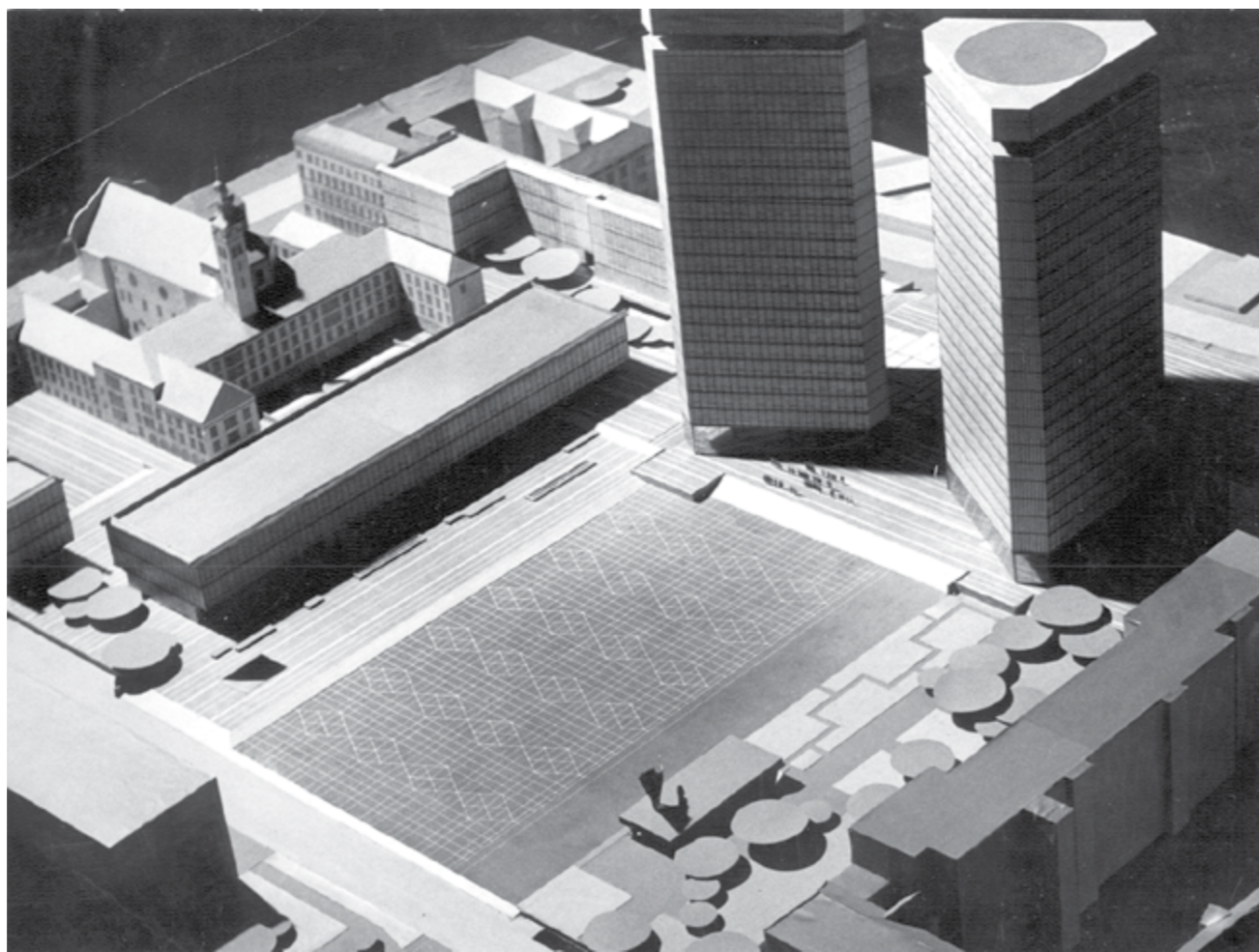
⁴¹ Urban Toronto. (In)Complete: the Nathan Phillips Square Revitalization. 2016. Dostopno na: <http://urbantoronto.ca/news/2016/07/in-complete-nathan-phillips-square-revitalization> [8. 9. 2018]

Motiv podvojenih stolpnic

Kot glavni motiv trga je Ravnikar oblikoval podvojeni stolpnici. S svojo podobo in napetostjo, ki sta jo ustvarili v prostoru, sta prevzeli simbolno vlogo spomenika revolucije, ki ga je arhitekt prestavil na rob trga. Vrzal med stolpnicama je zastavila novo glavno os kompozicije, ki je potekala od severa proti jugu, kjer se je odpirala do takrat še neodkrita vizura na pogorje Krma.

Fotografija makete prvotne zamisli o izvedbi stolpnic - dva enako velika volumna z zastekljenim pritličjem. (Arhiv UL FA, MAO)

Pogled vzdolž Ljubljanice proti stolpnicama TR, v ozadju pogorje Krma. (Foto: Damjan Gale / arhiv Damjana Galeta)

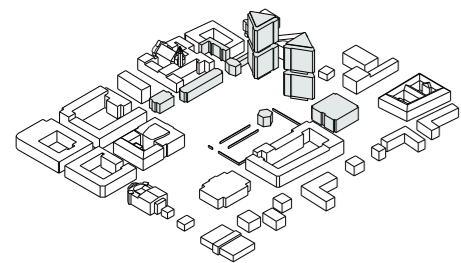
“Leta 1979 je Ravnikar, ko je še poučeval na Fakulteti za arhitekturo v Ljubljani, izjemoma pripravil predavanja za 1. letnike, na katerih je razložil fenomen Ljubljanskih vrat. Ljubljanska vrata – to je simbol obeh stolpnic – so mednarodno uveljavljen strateški pojem, ki ga kot „Ljubljana gap“ večkrat omenja tudi Winston Churchill leta 1947 v svojih spominih na II. svetovno vojno. Pojasnjuje, da če se zavezniške sile ne bi izkrcale v Normandiji, bi se izkrcale v Severni Italiji in se napotile skozi Ljubljanska vrata – „Ljubljana gap“. To je pomembno predvsem zato, ker je najkrajša pot iz severnega Jadrana v centralno Evropo čez Ljubljano preko Ljubljanskih vrat. Tako je bilo tudi že v ljubljanski prazgodovini in ni naključje, da je ravno na Barju najdeno najstarejše leseno kolo, staro 5200 let. Danes se to odraža v tranzitnem prometu.”

(...) Makro oblikovanost fasad obeh stolpnic je nastala kot rezultat natančne študije osončenosti, kar se izraža v tem, da so vse tri fasade med seboj izolativno različne. Na svoj način izražajo makro formo Ljubljane in jih lahko razumemo tudi kot paralele z glavno Dunajsko magistralo, Slovensko ter Barjansko, ki s svojo osjo potuje ravno skozi Ljubljanska vrata. Obenem se stranice trikotnika usmerjajo proti Mediteranu preko Tržaške ceste, proti Alpam ter proti centralni in jugovzhodni Evropi. Lahko bi rekli, da je v enem detajlu izražen urbanizem Ljubljane, njena makro forma, kot tudi vse primerjalne prednosti geografskega prostora Slovenije. Ali, povedano drugače: Ljubljanska vrata so stik med Sredozemljem in Alpami, stik centralne Evrope z jugovzhodno Evropo, oziroma, kot se politično korektno reče v Bruslju, z Balkanom.”

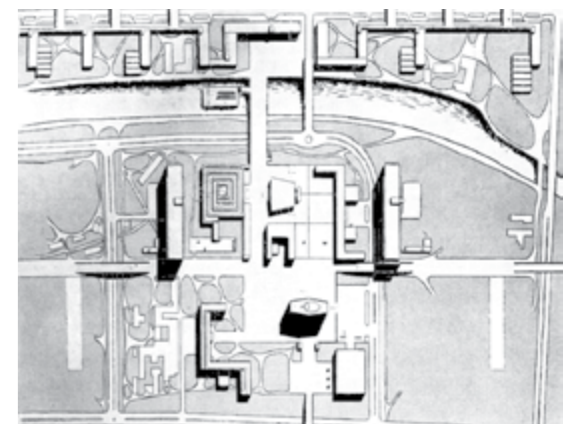
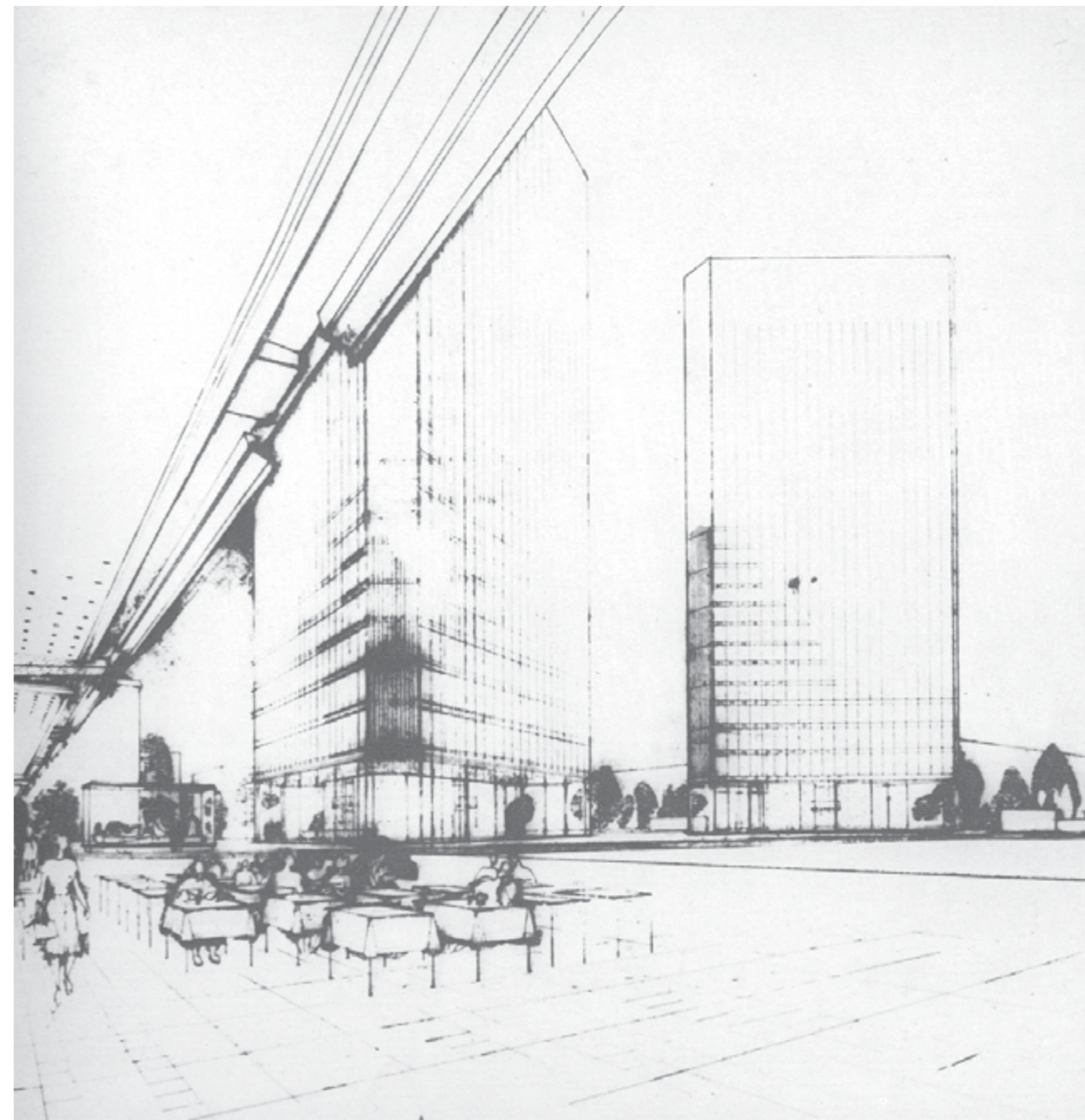

Velika koncentracija programa

V preteklih razmišljanjih o ureditvi novega trga⁴⁵ je bil njegov program zgolj reprezentativne narave, v novi natečajni zasnovi pa se je zgodil bistven preskok. Večja koncentracija pozidave je omogočala več programa, ki je postal tudi zahtevnejši. Obsegal je namreč osrednja predstavništva državne uprave in gospodarstva, poleg tega pa še prireditvene dvorane ter gostinske in trgovske objekte. Vse to v funkciji oblikovanja novega mestnega središča, ki naj bi aktivno vključevalo že obstoječe javne zgradbe v svoji okolici. Tako raznovrsten program pa naj bi pripomogel tudi k temu, da Trg revolucije ne bi postal monotono upravno središče, temveč živahno središče z vsakodnevnim utripom.

Zanimiva je primerjava z Le Corbusierjevimi projekti obnove bombardiranega mesta St. Die v Franciji in načrtom za regulacijo mesta Bogota v Kolumbiji, kjer je posegal v staro mestno jedro z visoko zazidavo. V prvem se zopet pojavi arhitektu dobro poznana stolpnica šesterokotnega tlorisa. Ravnikar je med svojim petmesečnim delom v studiu Le Corbusiera sodeloval na projektu za mesto Alžir, ki ni nikoli doživel realizacije. Risal je fasade in perspektivno risbo velikega poslovnega nebotičnika s hotelom in restavracijo. Njegova oblika je ponovno izhajala iz šesterokotne tlorisne zasnove.

⁴⁵ Maketa nebotičnika v Alžiru, pri katerem je leta 1939, v času dela pri Le Corbusierju, sodeloval tudi Edvard Ravnikar.

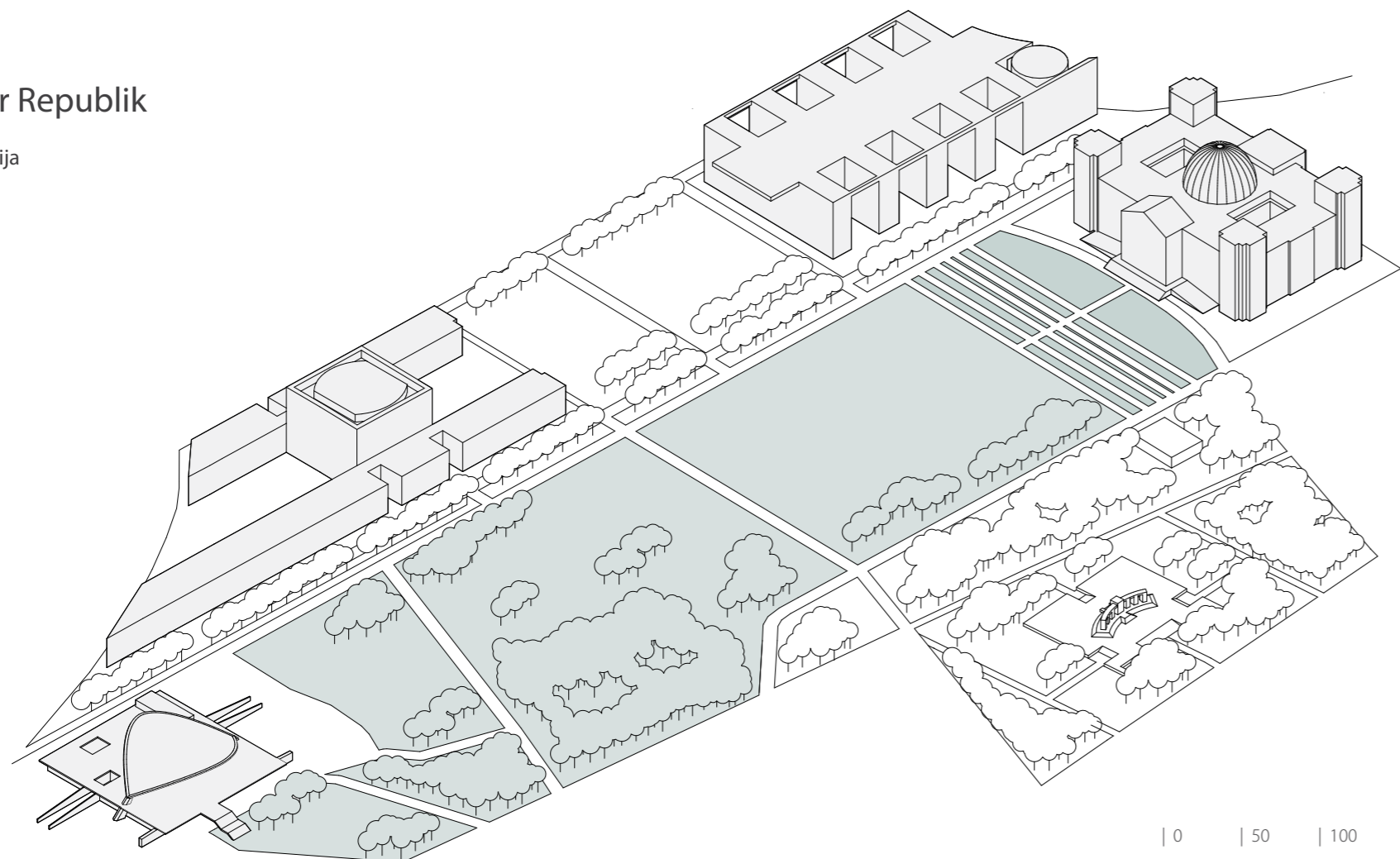
⁴⁶ Le Corbusier, načrt za prenovo mesta St. Die, 1946.

⁴⁷ Edvard Ravnikar, perspektivna risba pogleda na stolpnici iz parterja na Trgu revolucije. (Arhiv UL FA, MAO)

Platz der Republik

Berlin, Nemčija

46 Academic. Platz der Republik (Berlin). Dostopno na: <http://deacademic.com/dic.nsf/dewiki/1115177> [7. 9. 2018]
 47 Ibid.
 48 Galinsky. Reichstag Dome, Berlin. Foster and Partners 1999. Dostopno na: <http://www.galinsky.com/buildings/reichstag/index.htm> [7. 9. 2018]
 49 Studying in Germany. German Unity Day. Dostopno na: <https://www.studying-in-germany.org/german-unity-day/> [7. 9. 2018]
 50 Festival of Lights. Dostopno na: <https://festival-of-lights.de/en/das-festival/ueber-uns/> [7. 9. 2018]

Trg je nastal okoli leta 1735, v času kralja Fredericka Williama I. Tedaj velika peščena površina z imenom Exerzierplatz se je sprva navezovala na Brandenburška vrata (Brandenburger Tor). Namenjena je bila vojaškim paradam. Na zahodnem robu je bila leta 1844 zgrajena operna hiša Kroll, leta 1894 pa je severno od Brandenburških vrat zrasla stavba današnjega parlamenta, imenovana Reichstagsgebäude. Leta 1867 je trg dobil naziv mestnega trga z imenom Königsplatz, ob koncu 2. svetovne vojne pa je bil Königsplatz preimenovan v Platz der Republik (Trg Republike). Zaradi berlinskega zidu,

ki je na tem delu mesta potekal ob zadnji fasadi parlamenta (Reichstag), je bil prostor trga v času razdeljene Nemčije odmaknjen od prometnih ulic. Takrat velika zelenica je bila tako namenjena rekreaciji in je šele s ponovno združitvijo Nemčije znova dobila osrednji pomen v mestnem in državnem merilu. Prenova stavbe parlamenta (Reichstag) je bila zaključena leta 1999.⁴⁶

Platz der Republik je znan po številnih, izjemno raznolikih zgodovinskih dogodkih. Leta 1948 so na trgu potekale demonstracije zoper t. i. Berlinsko blokado, v

katerih je sodelovalo okoli 300 000 protestnikov. Trg je bil prizorišče številnih koncertov, leta 2006 pa je bil del trga za potrebe prvenstva 2006 FIFA World Cup celo asfaltiran in kasneje vrnjen v prvotno stanje. Danes je velika zelenica pred parlamentom predvsem prostor druženja, protestnih zborovanj in shodov.⁴⁷

Z izgradnjo kupole v sklopu prenove parlamenta leta 1999 so želeli prostor in idejo parlamenta znova približati javnosti. Transparentna kupola, ki omogoča vpogled obiskovalcev v dogajanje v državnem zboru, simbolizira

demokracijo in transparentnost nemške vlade.⁴⁸ Na Trgu republike se vsako leto odvije praznovanje državnega praznika združitve Nemčije leta 1989 (Tag der Deutschen Einheit). Čeprav uradno slovesnost vsako leto gosti drugo mesto, pa v Berlinu vsako poletje ob prazniku organizirajo številne kulturne in kulinarne prireditve, koncerte, predstavitve regij in proslave.⁴⁹ Trg republike je redno vključen tudi v Festival svetlobe (Festival of Lights), v sklopu katerega domači in tuji umetniki predstavljajo svoje svetlobne inštalacije na številnih berlinskih znamenitostih, ulicah in trgih.⁵⁰

obdobje
1735–2006

dimenzije
147 m x 250 m; 36 900 m²
višine okoliških fasad: 20–25 m

pomembne stavbe in programi
Parlament (Reichstagsgebäude), 1884–1894, Paul Wallot / Kupola parlamenta (Reichstagskuppel), 1999, Foster + Partners / Zvezni parlament (Paul-Löbe-Haus), 1994–2001, Stephan Braunfels, Aika Schluchtmann / Pisarne parlamenta (Jakob-Kaiser-Haus), 1997, Schweger & Partner, Busmann + Haberer, Gerkan, Marg und Partner, de Architekten Cie / Švicarska ambasada, 1870–1871, Friedrich Hitzig / Center za sodobno umetnost (Haus der Kulturen der Welt), 1957, Hugh Stubbins / Urad zveznega kanclerja (Bundeskanzleramt), 1982–1998, Axel Schultes, Charlotte Frank

materialnost
zelenica, tlakovanje

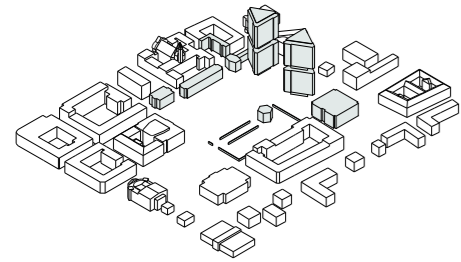
stalne rabe
zelenica, park, odprt javni prostor

časne / občasne rabe
državne proslave / prireditve
Dan enotnosti (Tag der Deutschen Einheit)
mestne proslave / prireditve
kulturne prireditve; *Festival of Lights*
shodi
protesti; *Stoppt den Hass, Kundgebung gegen die unmenschliche Asylpolitik*

⁴⁶ Velika zelenica pred nemškim parlamentom je med drugim tudi prostor za druženje in sprostitvev Berlinčanov in obiskovalcev mesta. (Foto: Dagmar Schwelle / visitBerlin)

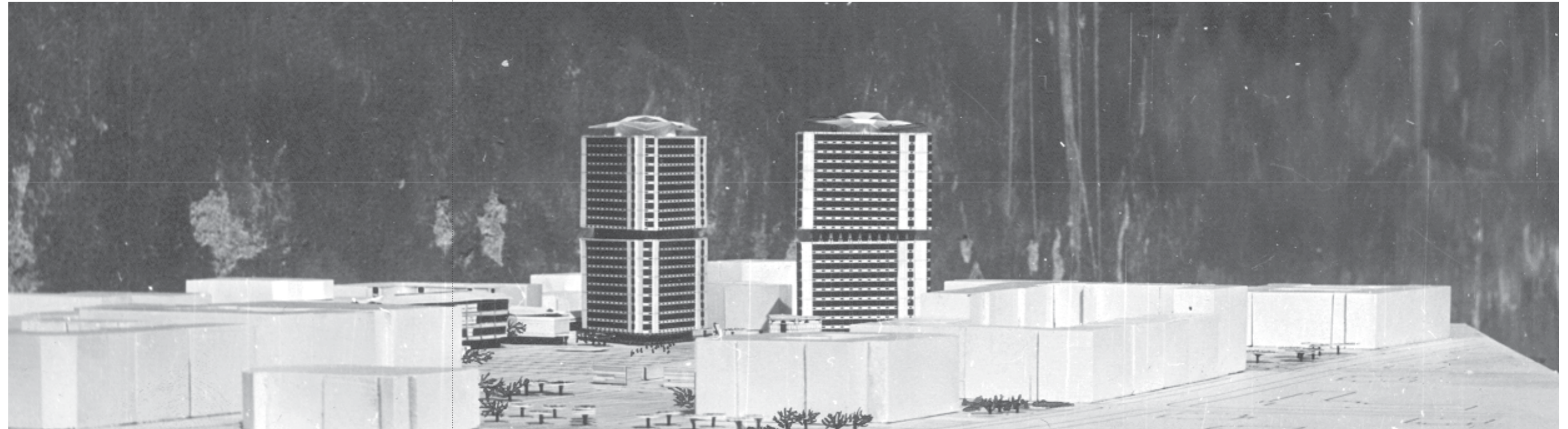

Variacije stolpnic

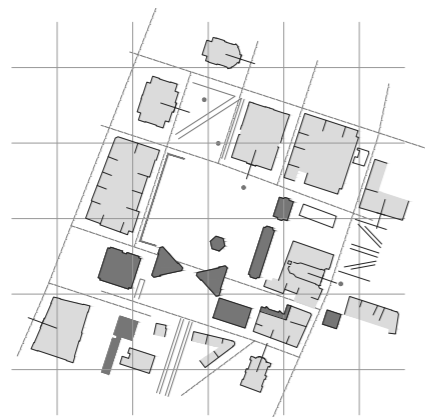
S premikom spomenika na rob trga se je odprlo več možnosti za svobodnejše oblikovanje stolpnic. Že kmalu po natečaju zasledimo zelo pomemben preskok v postavitvi stolpnic. Arhitekt ju je zasukal, tako da sta z vogaloma, namesto s stranicama, obrnjena druga proti drugi. S to potezo se je med njima vzpostavil nov prostorski odnos, ki je močno vplival tudi na celotno kompozicijo trga. V prejšnji postavitvi sta stolpnici predstavljali dominanten objekt v prostoru, medtem ko z novo postavitvijo izoblikujeta svoj prostor. Od tu naprej se je sprožila cela vrsta variacij na temo postavitve in oblike ovoja stolpnic, preden se je izoblikovala in utrdila končna postavitev.

Sledilo je preverjanje motiva podvojenih stolpnic. Ravnikar je preizkusil več variant asimetrične kompozicije. Zdaj že novo oblikovano telo stolpnice se je pojavilo v vsaj treh možnih postavitvah: z eno samo stolpnico, dvema ali tremi različnih velikosti. Kljub temu je na koncu ohranil simetrični kompoziciji dveh enako velikih stolpnic, vendar nekoliko drugače oblikovanih. V nekaj letih je ta poskus 'žive simetrije' dobil svojo pravo podobo.

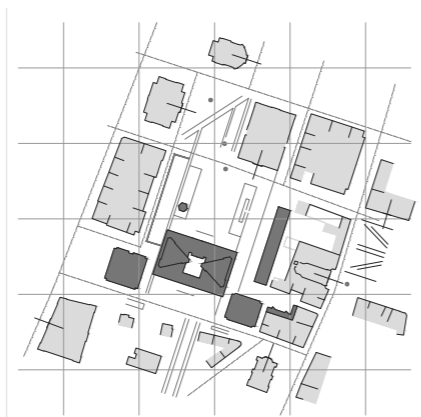

Maketa končne kompozicije postavitve stolpnic.
(Arhiv UL FA, MAO)

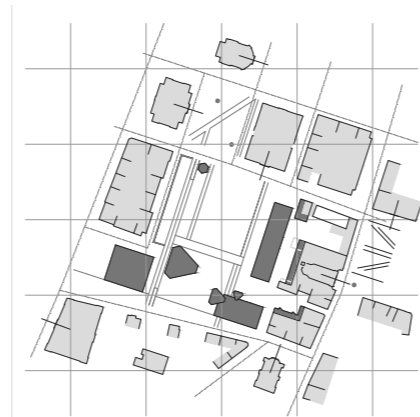
Scheme procesa razvoja kompozicije stolpnic na trgu.
(Osebni arhiv Roka Žnidaršiča)

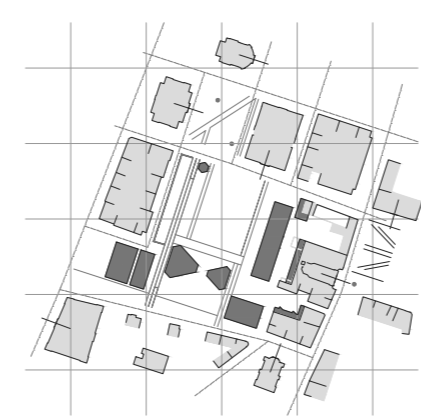
I. zasuk stolpnic

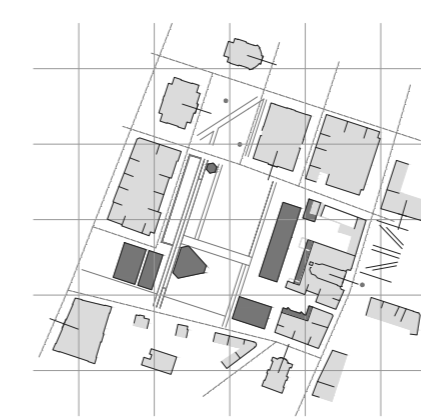
II. stolpnici na podstavku

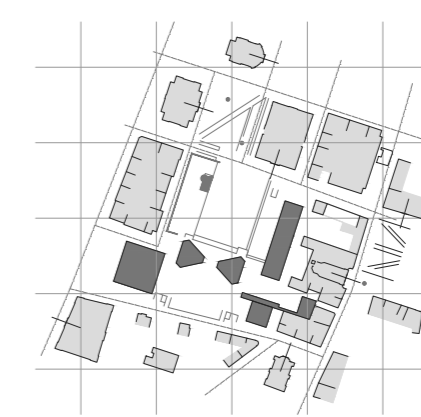
III. asimetrija

IV. stolpnici različnih velikosti

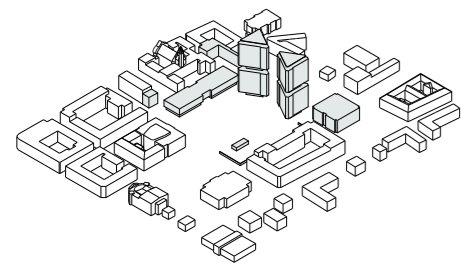
V. enojna stolpnica

VI. končna kompozicija - zasukani stolpnici

Metoda 'prilagajanja'

V dolgem obdobju načrtovanju Trga revolucije, ki je polovico časa potekalo hkrati z realizacijo, smo priča nenehnemu razvoju vodilne zamisli ob spreminjanju prostorskega in časovnega konteksta. Ravnikar se na drugačne zahteve nikoli ni odzval zgolj z rešitvijo novega problema, temveč v smislu stalnega izpopolnjevanja začete zasnove. "Ob vsiljenih spremembah se nikoli ni zadovoljil z zasilnimi rešitvami, nasprotno, bile so povod za odlične rezultate njegove načrtovalske filozofije in znanja."⁵¹ To mu je omogočalo odprto projektiranje, ki je temeljilo na prepričanju o nujnosti razmišljanja v variantah določene rešitve, vendar ne v smislu omahljivosti, ampak ustvarjalnega dvoma kot instrumenta kritične samorefleksije. Zaradi tega lahko metoda ostaja ves čas enaka, saj je v svojem bistvu ustvarjalen proces stalnega preverjanja doseženega, ki omogoča tudi odzivanje na spremembe.

Projektiranje Ravnikar opiše kot "proces, pri katerem so prva izhodišča lahko posledica tudi zgrešenih domnev, ki pa nas mnogo nauče, ko jih preizkušamo. Stalno preizkušanje, izpopolnjevanje zasnove, je tako njeno postopno notranje bogatenje v tem, da že dosežene rezultate čistimo ob spoznanjih, ki so v danem trenutku že trdna in neproblematična. Ker se tako postopoma učimo od napak, lahko rečemo, da hodimo po poti, kjer vedno le eksperiment zaupljivo vodi k novim odkritjem."⁵²

"Prav fleksibilnost je temeljna lastnost Ravnikarjeve govornice in ta prilagodljivost jezika nima funkcije le na ravni uporabne vrednosti v procesu projekta in izvedbe, ampak predvsem kot izrazno sredstvo, s katerim nam Ravnikar predoča arhitekturno doživetje, ki je onstran funkcije stavbe."⁵³

Vendar pa nova spoznanja niso izključevala prejšnjih dognanj, temveč je njihova akumulacija bogatila arhitektovo ustvarjalno osebnost.

Lahko bi torej razumeli, da je Ravnikarju metoda pomenila odgovor na vprašanje, kako v svoje delo vgraditi čas, tako da tisto, kar delaš, ni modno, ali, kakor je rekel sam: "Modernost in zgodovina arhitekture sta soodvisno obsojena v 'samouničevalno' zvezo, ki brez prestanka ogroža obstanek ene in druge."⁵⁴

"Zanj je sodobna arhitektura moderna arhitektura, ki ji je osnova klasična tradicija, saj se zakoni arhitekture v temeljih ne spreminjajo."⁵⁵

51 Gollman, K.F., 1994: Edvard Ravnikar – nadaljevanje srednjeevropske arhitekturne tradicije. Hommage a Edvard Ravnikar, Ljubljana 1995.

52 Ravnikar, E., 1976: Trg revolucije, Ljubljana. Investicijski zavod za izgradnjo Trga revolucije v Ljubljani, Ljubljana.

53 Florijančič, M., 1997: O tehniki kolažiranja. List 18: 14–15.

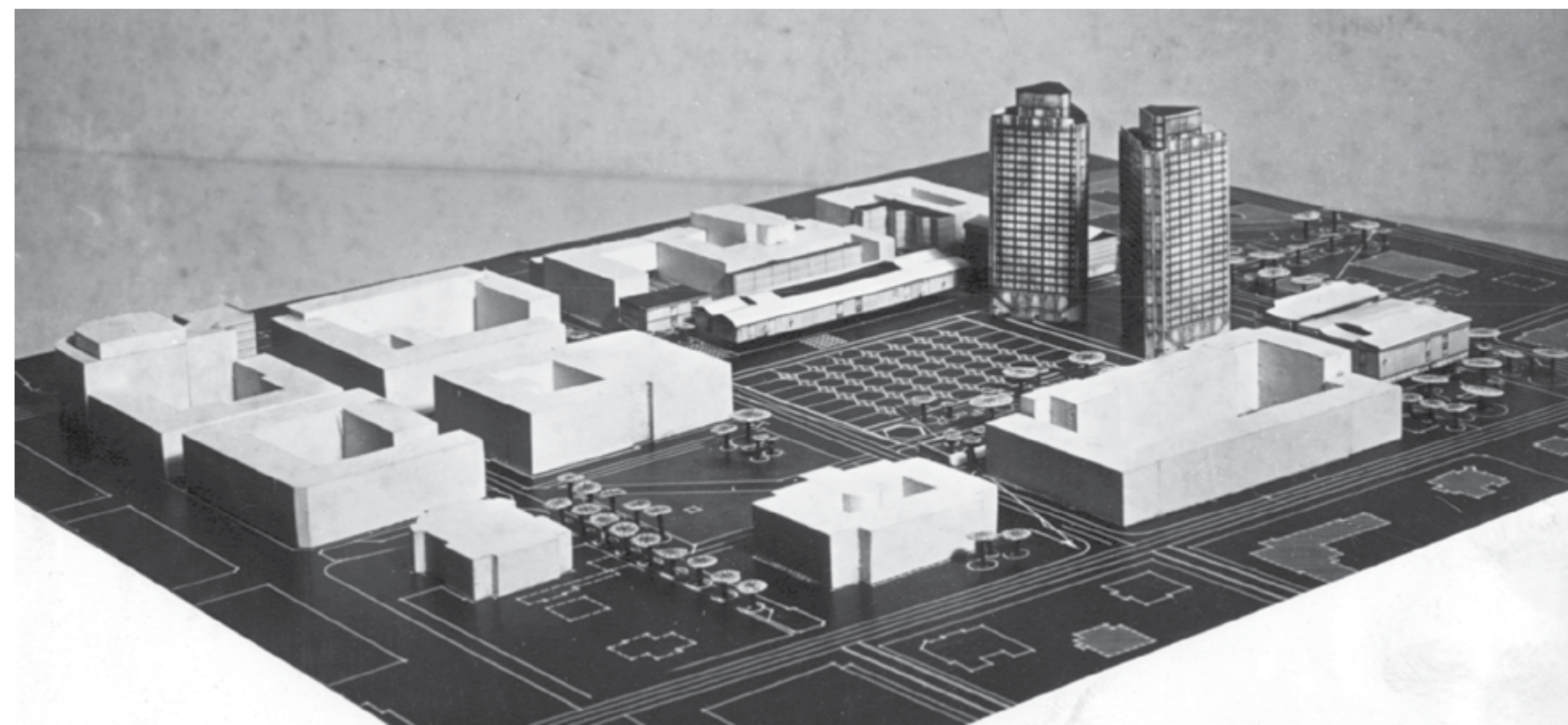
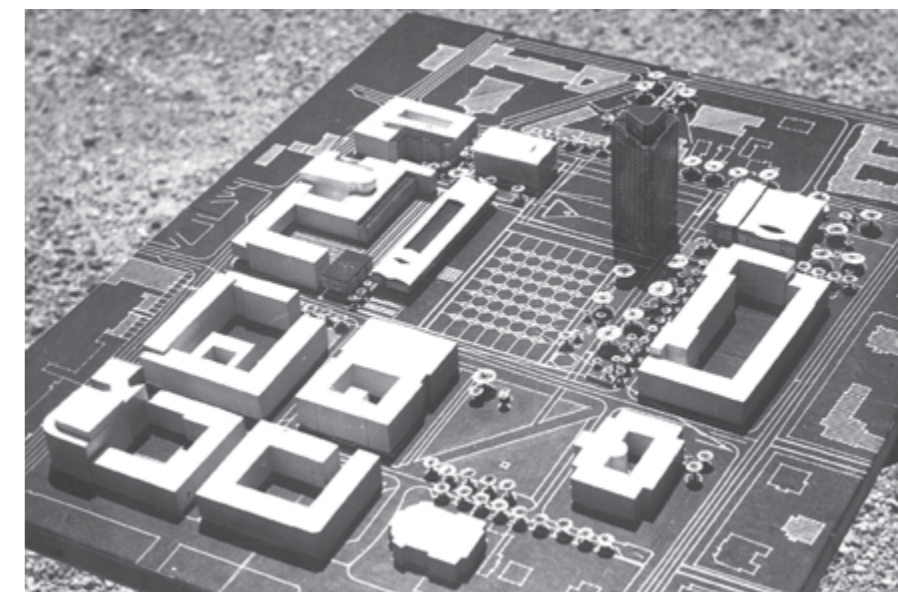
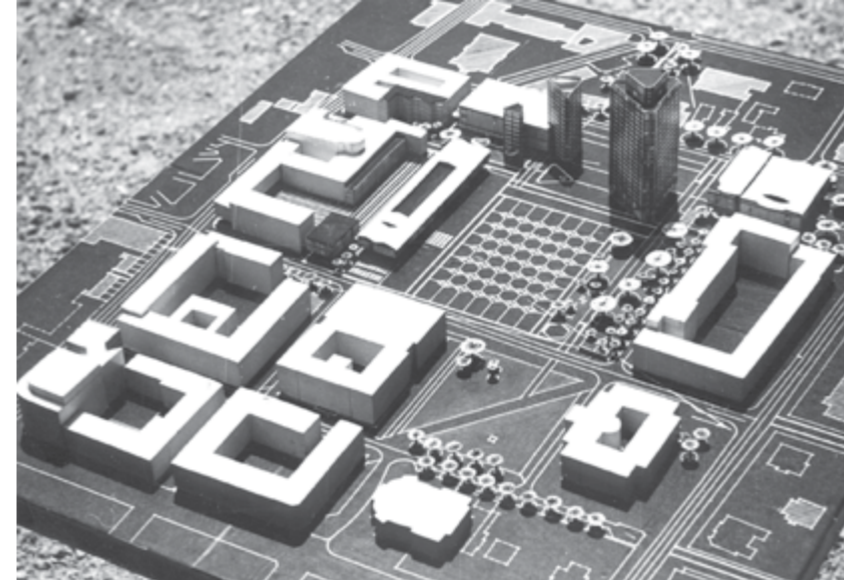
54 Ravnikar, E., 1976: Razmišljanje ob Omahnovi knjigi. AB arhitektov bilten 30/31: 5–10.

55 Florijančič, M., 1997: O tehniki kolažiranja. List 18: 14–15.

Maketa variantne rešitve - tri stolpnice različnih velikosti, Edvard Ravnikar. (Arhiv UL FA, MAO) ▲

Maketa variantne rešitve - enojna stolpnica, Edvard Ravnikar. (Arhiv UL FA, MAO) ▲

Maketa variantne rešitve - zasuk stolpnic, Edvard Ravnikar. (Arhiv UL FA, MAO) ▶

Kateri del Ljubljane najbolj predstavlja glavno mesto Slovenije?

V povprečju zgolj ca. 17 % vprašanih ocenjuje, da Ljubljano najbolj predstavlja Trg republike. Kakor je razvidno iz slike 7, pa je značilna razlika v odgovorih v vzorcu MOL in LUR. Skladnost značilne razlike med respondenti/kami MOL-a in LUR-a potrjuje križanje z nekaterimi drugimi vprašanji in posamičnimi spremenljivkami vprašanj v anketi, npr. manjšega pomena ozelenitve, manjšega pomena pozicioniranja komunitarnih dejavnosti (programov) oz. 'urbane opreme', npr. igrišča, drsališča, gostinskih storitev, sejmišča, igral, klopi in stolov). 8,3 % več respondentov/k MOL-a kot respondentov/k LUR-a ocenjuje primernost Trga republike za t. i. 'prostor demokracije, namenjen spontanemu združevanju ...' Ta ugotovitev nas napeljuje k sklepanju, da oddaljenost prebivanja od centra mesta oz. (ne) ponotranjenje 'urbanosti kot načina življenja' zmerno korelira z oceno o reprezentativnosti Trga republike za državo (grafa 7, 8). Vendar tej ugotovitvi ne moremo v splošnem pripisati posplošujoče vloge. Na vprašanje (s fotografijami) "Kateri del Ljubljane najbolj predstavlja glavno mesto Slovenije?", sodobna Ljubljana in poslovna Ljubljana sicer neznatno, vendar vseeno, pozitivno korelirajo v vzorcu vprašanih v MOL-u in LUR-u.

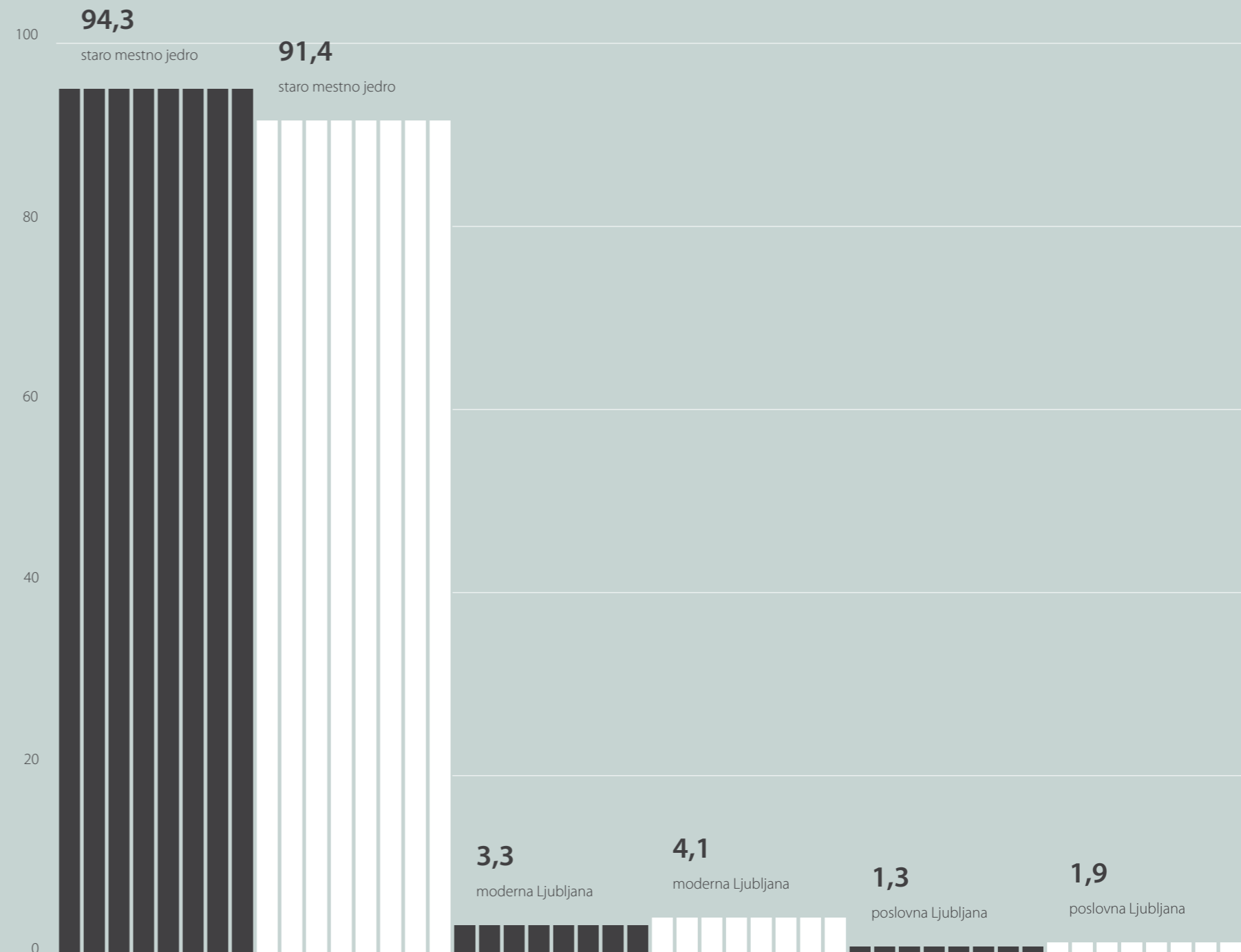
Citati iz intervjujev s strokovno javnostjo, Raziskava o ureditvi in rabi Trga republike v Ljubljani, FDV - CPS.

Graf 8, Raziskava o ureditvi in rabi Trga republike v Ljubljani, FDV - CPS.

"Če pomislim na TR, najprej pomislim na državno proslavo, in drugo – meni je ta trg zelo všeč. Dobro, jaz običajno obožujem zelenje, ne samo beton – ampak v resnici mi je všeč ta brisan prostor, velikopoteznost, tega v Sloveniji in tudi v Ljubljani žal ni. Ker smo pač en provincialno zgrajen [narod, država] – fizično in mentalno – in tega pač ni, skoraj ne."

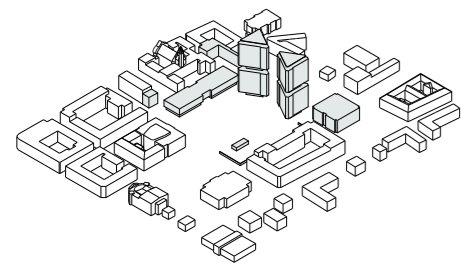
Kateri del Ljubljane najbolj predstavlja glavno mesto Slovenije?

MOL ■ LUR ■

Uravnotežena simetrija

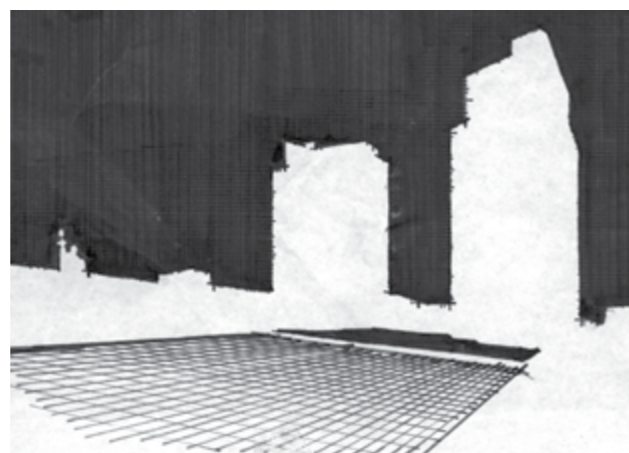
Stolpnici sta v procesu razvoja projekta in gradnje z večletno ustavitvijo⁵⁶ spreminjali svojo pojavnost. Ravnikar se je v obdobju ustavitve gradnje veliko ukvarjal z vprašanjem pojavnosti stolpnic v mestni silhueti. Močno strukturirana in različno visoka nastavka jeklene konstrukcije, zdaj dvanajstnadstropnih stolpnic, oblečena v bakreno pločevino, naj bi opredeljevala mestni obris. Pogledi iz Kongresnega trga in bližina zvonika Nunske cerkve določajo nižjo 'kapo' vzhodni stolpnici, medtem ko je zahodna z več odprtega prostora višja. S tako odprto kompozicijo in manjšo višino naj bi se dominantna objekta tudi bolj prilagodila topografiji obeh gričev in širše krajinske slike ljubljanskih vrat. Ali, kot je rekel Ravnikar: "Plastična relacija novih silhuet z naravno in grajeno okolico mnogo dolguje neenaki, razgibani obdelavi strešnih nastavkov."⁵⁷

Znižanju stolpnic je torej sledilo preoblikovanje njihovih zaključkov. Ponovilo se je vprašanje asimetrične kompozicije iz časa zasuka stolpnic, ki jo je arhitekt tokrat uporabil v obliki zaključkov obeh visokih volumnov. Vprašanje simetrije ima v Ravnikarjevi arhitekturi pomembno vlogo. Večina njegovih zasnov je v osnovi simetrična, le da se v razvoju 'mehčajo' v smeri uravnotežene asimetrične kompozicije, ki jo Ravnikar imenuje 'živa simetrija'. Prilagajanje iz osno-simetrične prek večosne v asimetrično kompozicijo lahko spremljamo tudi v razvoju prostora in posameznih stavb Trga revolucije.

⁵⁶ Glej poglavje *Prostor za vse*.

⁵⁷ Ravnikar, E., 1976: Trg revolucije, Ljubljana. IZITR, Ljubljana, 1976.

Edvard Ravnikar, študije mestnih vedut v različnih tehnikah, od skice do kolaža. (Arhiv UL FA, MAO)

⁴ Pogled na mestno silhueto s stolpnicama TR iz Barja. (Foto: Damjan Gale / arhiv Damjana Galeta)

“Ravnikar je znal navdušiti sodelavce, ki so sodelovali pri takšnem projektu. Pravzaprav je z njimi dihal in vsi so dihali z njim kot enim. Z njihovo pomočjo je raziskoval in ustvarjal inovacije, torej serije različnih rešitev izmed katerih je lažje izbral tisto pravo pot. Podobno je reševal dilemo v zvezi s problematiko stolpnic. Po tem ko je nekaj časa študiral šahovske figure je rekel, da pravzaprav prave simetrije v naravi skoraj ni. Podobno kot pri šahu, imamo kralja in kraljico. Tudi v tem je našel utemeljitev za njegov poseg.”

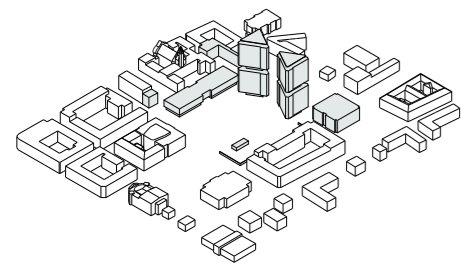
Prof. mag. Peter Gabrijelčič v prispevku na okrogli mizi Ravnikarjeva linija, Cankarjev dom, 6. 10. 2017.

Stavka javnih uslužbencev na Trgu republike, april 2014. (Foto: Jože Suhadolnik / Delo)

Iluzija nedokončanosti

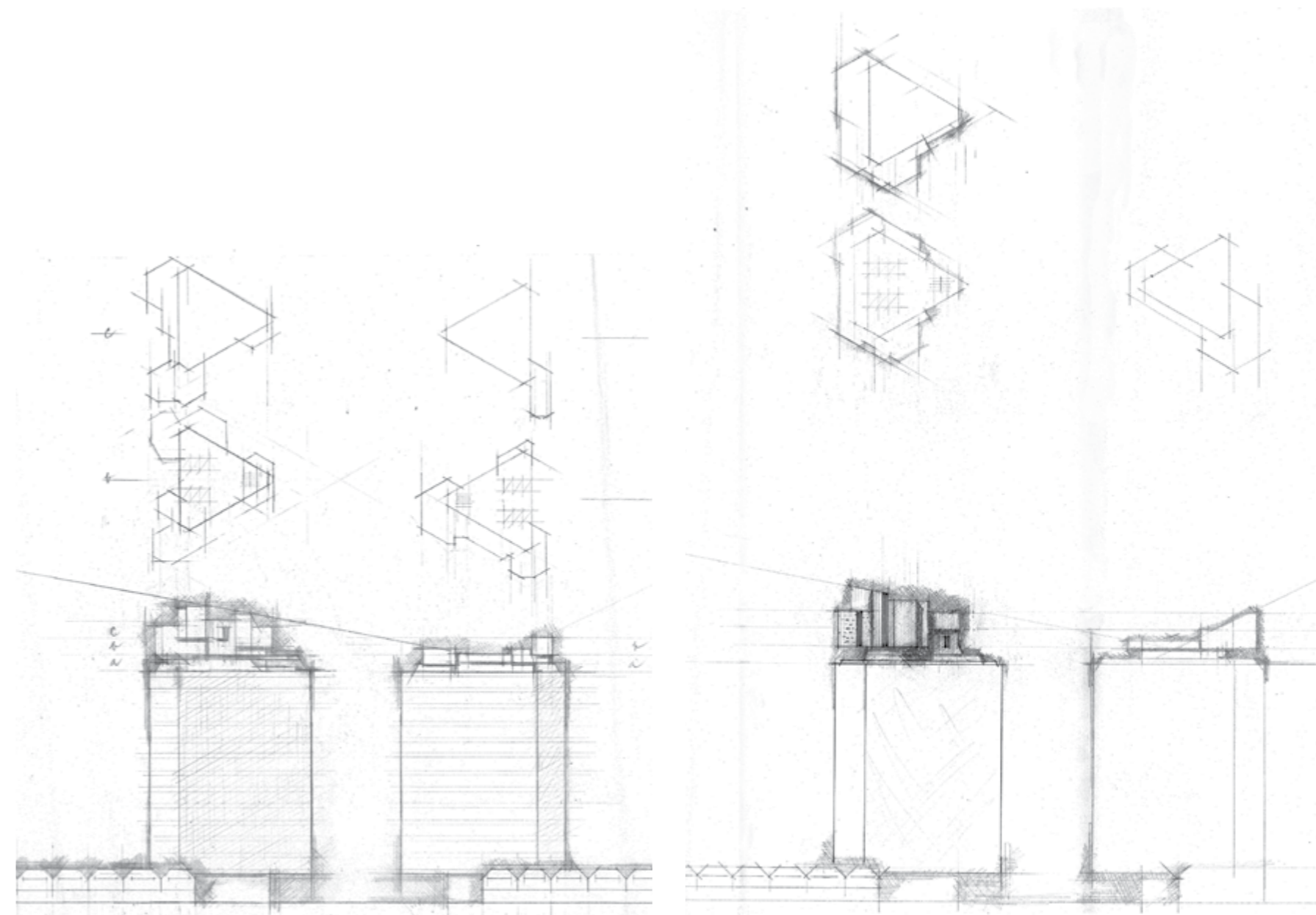
V procesu projektiranja Trga revolucije je Ravnikar razvil svojevrstno metodo, s katero je lahko celovito obravnaval zasnovo kljub negotovim programskim izhodiščem. Arhitekt je razvijal zasnovo z odprto risbo. Sekajoče črte se nikdar ne končajo v oglišču, temveč stečejo naprej, s čimer puščajo vedno odprto možnost nadaljevanja. To je preneseno tudi v formalni izraz Ravnikarjeve arhitekture, kjer se vogali nikoli ne stikajo, ampak se nadaljujejo v prostor. To je značilno tako za detajl kot za merilo celote.

Njegova risba se je prenašala v svojevrsten jezik nedokončanosti, ki zagotavlja avtorsko prepoznaven izraz celoti in odgovarja velikemu številu sodelujočih projektantov in stalnemu spreminjanju zasnove.

Arhitekturno doživetje takšnega izraza je Ravnikar primerjal z zgodnje gotsko katedralo: *“Čudovit stilski fenomen, kristalična gmota izbrušenih oblik, sklad nakopičenih, med seboj tekmujočih dragocenosti, ki silijo v zaporedna in parcialna odkrivanja in presenečenja, nikdar dokončano delo ...”*⁵⁸

58 Ravnikar, E., 1964: Arhitektura, plastika in slikarstvo. Sinteza 1.

Edvard Ravnikar, *Študije strešnih zaključkov, risba.* (Arhiv UL FA, MAO)

La Grand Place

Bruselj, Belgija

obdobje

12.- 17.stoletje

avtor

glej pomembne stavbe in programi

dimenzije

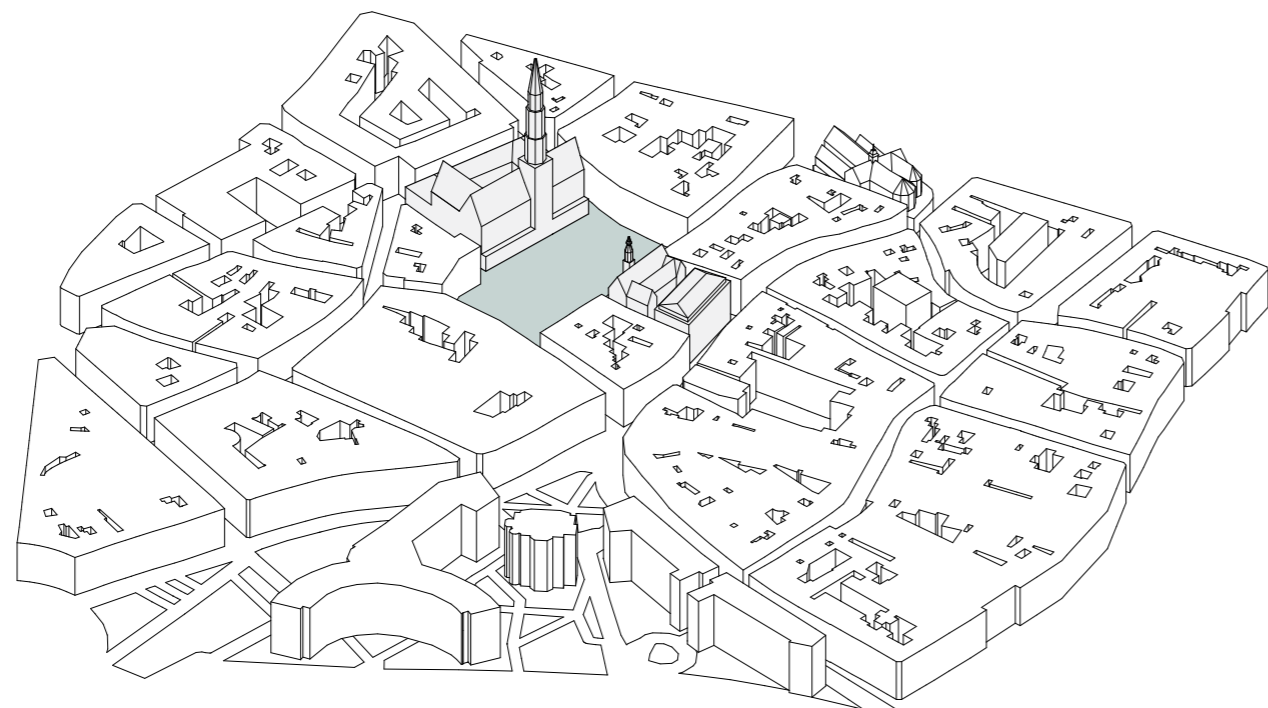
68 x 110 m; 7 480 m²
višine okoliških fasad: 17–22 m

pomembne stavbe in programi

Mestna hiša (Stadhuis van Bruxeles), 1402–1420, Jacob van Thienen in Jan van Ruysbroeck / Mestni muzej (Museum van de Stad Brussel / Broodhuis, La Maison du Roi), 1405; porušitev in prenova, 1873–85, Pierre-Victor Jamaer

materialnost

tlakovnje iz granitnih kock

| 0 | 50 | 100

Zgodovina trga Grand Place sega v 11. stoletje, v obdobje, ko se je Bruselj kot pomembno trgovsko in tranzitno središče šele oblikoval. Trg, ki je ležal ob pomembni trgovski cesti na desnem bregu reke Sene, je v srednjem veku pridobil na statusu, okoli njega je raslo veliko in pomembno trgovsko mesto. Ob koncu srednjega veka je z rušitvijo nizkih kamnitih in lesenih hiš v okolici trga ter načrtnim oblikovanjem novih robov trga – izgradnjo nove mestne hiše in t. i. 'Kraljeve hiše' ter drugih pomembnih stavb – Grand Place dobil današnjo obliko. Avgusta 1695 je bil trg v silovitem

napadu francoske vojske na Bruselj bombardiran in skoraj v celoti porušen. Obnova stavb, ki tvorijo Grand Place, je pod pokroviteljstvom mestnih cehov trajala zgolj štiri leta. Proces načrtovanja in gradnje je bil že tedaj skrbno nadzorovan, kar je pripomoglo k sožitju slogovno sicer pestrih stavb, ki kljub temu, da so nastale v različnih obdobjih, tvorijo arhitekturno in urbaniščno celoto. Leta 1990 so mestne oblasti Grand Place zaprle za promet, leta 1998 pa se je uvrstil na Unescov seznam svetovne dediščine.

◀ Cvetlična preproga iz begonij vsako drugo leto prekrije La Grand Place. (Foto: EPA)

stalne rabe
javni trg

začasne / občasne rabe

mestne proslave / prireditve
kulturne prireditve; *Ommegang, La Tapis de Fleurs, Meyboom, Folklorissimo, Plaisirs d'Hiver*
komercialni dogodki; *stojnice s cvetjem, drsališče, festival piva*
shodi
shodi na trgu niso dovoljeni

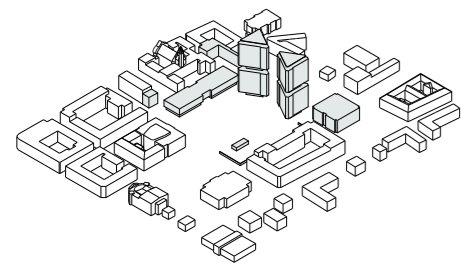
La Grand Place je že od nekdaj veljal za središče javnega življenja mesta, na njem pa se odvijajo tudi številni tradicionalni festivali. Vsako drugo leto v avgustu v sklopu festivala Le Tapis de Fleurs trg prekrije velika cvetlična preproga iz begonij, že od leta 1860 ene od glavnih izvoznih dobrin Belgije. Grand Place je tudi prizorišče ene izmed največjih zgodovinskih uprizoritev v Evropi, imenovane Ommegang. Veličastna parada z več kot 1 400 igralci, ljudskimi in zgodovinskimi društvi, konjeniki, lutkami in zastavami v odprtem javnem prostoru uprizarja prihod cesarja Karla V. in njegovega sina

Filipa v Bruselj leta 1549.⁵⁹ Skozi celo leto se na trgu zvrstijo številni koncerti in glasbene prireditve, tukaj se odvijata tudi božična tržnica Plaisirs d'Hiver in festival piva.

⁵⁹ City of Brussels. 2018. Ommegang 2018. Dostopno na : <https://www.brussels.be/ommegang> [1. 9. 2018]

Nadaljevanje gradnje

Leta 1965 se je po zaustavitvi del leta 1961 pričelo intenzivno nadaljevanje gradnje, stekli so procesi za dokončanje stolpnic in drugih objektov. Najprej se je pričela izgradnja prizidka k Šubičevi gimnaziji, ki je bil zaključen šele med leti 1970–71.

Leta 1966 se je pričela sanacija ustavljene gradnje, s tem pa dozidava treh etaž na obeh stolpnicah. Izgradnja objekta F in dvoranskega kompleksa se je pričela leta 1968. Po idejni zasnovi dvoranskega objekta je bila zgrajena gradbena nosilna konstrukcija v velikosti tretjine bodočega kongresnega centra pod prizidkom stolpnice Ljubljanske banke.

Med leti 1967 in 1972 se je nadaljevala gradnja stolpnice C in izgradnja prizidka. Stolpnico slovenskega gospodarstva je prevzela Kreditna banka, kasneje Ljubljanska banka.

Trgovski objekt in pasaža sta bila izgrajena med leti 1969 in 1971 (82). Na stolpnici B, ki jo je kasneje financiralo podjetje Iskra-Commerce, so z gradnjo nadaljevali od 1973 do 1974. Otvoritev spomenika revolucije je bila v letu 1975.

Potencial praznega prostora

Po prenovi je ploščad na trgu republike bolj všečna kot pred prenovo: najbolj je primerna za državne proslave in mestne prireditve.

Če primerjate stanje pred prenovo in sedaj, v kolikšni meri se strinjate ali ne strinjate z navedenimi trditvami?

Zgolj šestina (16 %) vprašanih meni, da je bila ploščad na Trgu republike pred prenovo, ko je bilo tam parkirišče, bolj primerna kot po prenovi in pričakujejo, da se tam ponovno vzpostavi možnost parkiranja. Velika večina vprašanih torej v splošnem pozitivno ocenjuje stanje po prenovi. To je nekoliko presenetljivo visok delež, ne glede na t. i. zahtevna vprašanja in trditve v anketi, ki respondenta/ko prisilijo k tehtnejšemu in ne zgolj binarnemu razmisleku o enokoristnosti prostora. Iz odgovorov sklepamo, da ne glede na siceršnjo močno pripisovanje pomena parkiriščem za osebna vozila s strani prebivalcev, ki prevladuje v večini raziskav o rabi urbanega prostora v Sloveniji in Ljubljani do sedaj⁶⁰, tu zaznamo precejšnjo heterogenost odgovorov oz. strinjaja ali ne strinjanja s trditvami. Za ponovno vzpostavitev parkirišča se namreč zavzema sorazmerno nizek delež vprašanih, ne glede na demografske značilnosti (spol, starost, izobrazba). Domnevamo, da je izgradnja nekaterih parkirišč v centru mesta sicer deloma prispevala k izražanju takšnih stališč, podrobnejša analiza (in 'testno križanje') vprašanj pa pokaže, da gre predvsem za dejansko vrednotno in ne zgolj situacijsko usmeritev vprašanih po nadaljnjem urejanju in potrebi po spremenjeni rabi tega prostora, kjer parkiranje vozil ni v ospredju. Ne gre zgolj za oceno, da je bila prenova v splošnem koristna, temveč tudi za odobravanje načina prenove, na osnovi katerega naj trg dobi nove vsebinske oz. uporabne poudarke (ca. 75 %).

Odgovori kažejo na skladnost s stališči, da je trg 'državniški'. Tu gre za očitno povezavo med velikostjo (površino) ploščadi na Trgu in pomenom zgradbe parlamenta. Vendar pa se vsaj 60 % vprašanih strinja s trditvijo, da je (bi bila v prihodnje) ploščad trga primer-na tako za državne kot mestne prireditve in proslave, v primerjavi z nekoliko več tistih, ki se strinjajo s trditvijo, da je prostor primeren zgolj za državne proslave (76 %). S trditvijo o primernosti, da ploščad ostane prazna, soglaša 20 % vprašanih, ca. 15% pa jih navdihuje praznost trga, kar povezujejo z mogočnostjo (pozitivno

vrednotenje velikosti/površine). Ta ugotovitev kaže, da ta trg vprašani zaznavajo in vrednotijo drugače kot javne mestne prostore na splošno. V seštevku kar 35 % vprašanih zaznava specifično vlogo in pomen tega prostora s 'praznostjo' oz. občasno rabo v državniške, mestne in protestniške namene. V tem kontekstu je mogoče razumeti navidezno neskladnost med splošnim zavze-manjem za 'ozelenitev' javnih prostorov in pozitivnim vrednotenjem 'praznine' v konkretnem primeru Trga republike. Demografske spremenljivke in podvzorca MOL, LUR, značilno ne vplivajo na odgovore, z izjemo izobrazbe, kjer višje in visoko izobraženi v večjem de-ležu podpirajo trditev, naj ploščad ostane prazna, brez programskega umeščanja.

"Posebna kvaliteta tega mestnega javnega prostora je, da je prazen, da vanj niso postavljeni razni odri, šotori, stojnice, zabavni programi ..., ki skušajo tako ali drugače aktivirati človekovo željo. Nujno je, da v mestu ostajajo prostori, ki pustijo človeku, da sam razmisli, ali bi kam usmeril svojo željo ali pa ne, da se ga/jo – preprosto rečeno – pusti pri miru. Takšen prostor je po mojem Trg republike zdaj, ko ni več parkirišče."

Pred prenovo Trga republike je bilo na ploščadi parkirišče, sedaj pa je večino časa trg prazen. Če primerjate stanje pred prenovo in sedaj, v kolikšni meri se strinjate ali ne strinjate z navedenimi trditvami?

ne strinjam se (1+2)

strinjam se (4+5)

Za Trg republike so najbolj primerne državne proslave / prireditve.

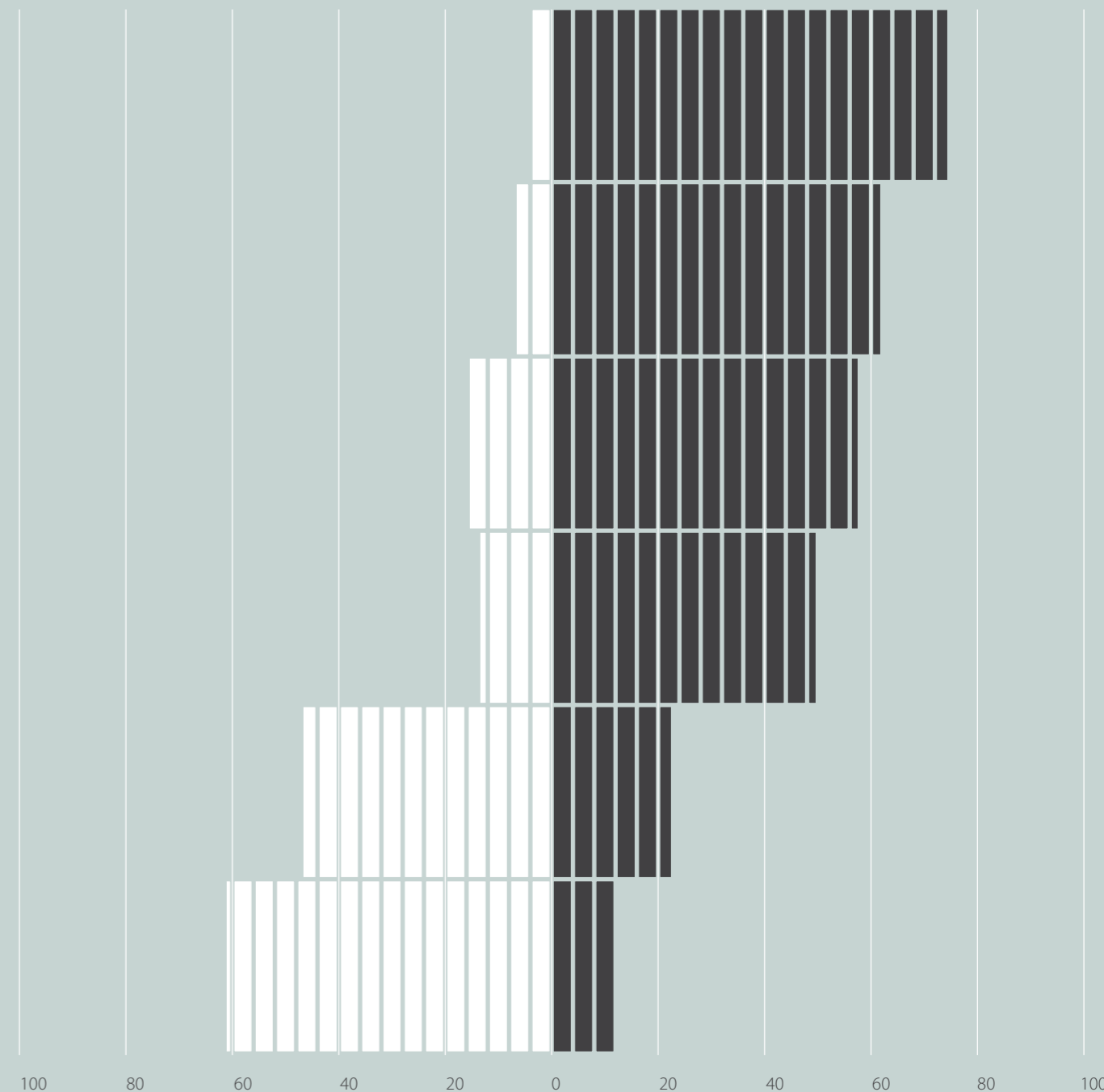
Trg republike je primeren tako za mestne kot za državniške priložnosti: proslave / prireditve.

Ni primerno, da je ta Trg republike prazen.

Trg republike bi moral biti namenjen mestnim prireditvam.

Primerno je, da je Trg republike prazna ploščad, kot sedaj.

Za Trg republike je primerno parkirišče, tako kot je bilo pred prenovo.

Citati iz intervjujev s strokovno javnostjo, Raziskava o ureditvi in rabi Trga republike v Ljubljani, FDV - CPS.

Graf 9, Raziskava o ureditvi in rabi Trga republike v Ljubljani, FDV - CPS.

60 Hočevar, M., Zorman, A., 2013. Contextual mobility and the new mobility paradigm: the nature of travel mode choices reconsidered, Civitas-Elan, str. 33-65.

Zagovornikov praznosti skoraj 35% vprašanih

Za globljo analizo smo uporabili metodo hierarhičnega združevanja v skupine. Na grafu 10 je prikazana povezanost med posameznimi spremenljivkami, kjer je razvidno združevanje spremenljivk v tri skupine oz. nezdružljivost odgovorov v eni skupini (grozdu), s tistimi v drugih dveh skupinah. Dendrogram torej pokaže tri združevalne grozde in kje je presečišče združevanja, kar med drugim potrjuje domnevo, da denimo zagovorniki 'praznega prostora' zavračajo vse ostale opcije ureditve in rabe. Za nadaljnje razprave o ureditvi in rabi Trga republike je ta ugotovitev izjemno pomembna, saj delež tistih, ki dajejo prednost 'praznosti' ploščadi, ni zanemarljiv in znaša ca. 21,5 %, k tem deležu pa statistično lahko prištejemo še polovico t. i. vmesnih odgovorov, kjer se respondenti enakovredno odločajo za vse opcije ali pa so v dilemi, zato obkrožijo 'nevtralnno' strinjanje ali nestrinjanje. Torej je zagovornikov 'praznosti' blizu 35 %.

Predlogi ankentirancev o prihodnji potencialni rabi in ureditvi Trga Republike.

“Želim predstaviti, s kakšno empatijo in zavzetostjo skuša mesto Ljubljana ohranjati in vzdrževati Trg republike z okolico. V prvem koraku je pridobilo ponovno lastništvo nad ploščadjo trga oziroma streho podzemne garažne hiše ter nato uspelo prenoviti ploščad trga po prvotnih nerealiziranih Ravnikarjevih načrtih. Verjetno so ostali nerealizirani zaradi takratnih nepredvidenih zoženj finančnih okvirjev in tudi zato, ker je mesto s trgom še vedno reševalo problematiko pomanjkanja parkirnih mest. Današnji trg je prenovljen po načrtih, ki sta jih takrat izrisala Ravnikarjeva sodelavca Mirko Kajzelj in Judita Černič Zupančič. Pozornejši pogled na novo tlakovanje ploščadi Trga razkrije, da razmejitve v tlakovanju odsevajo strukturo solatnih gredic bivšega nunskega vrta ali t. i. ‘solatendorfa’. To se najlepše vidi iz zgornje etaže Maximarketa, še posebej pa se lepo izriše na deževen dan, ko kamen dobi svojo pravo barvo.”

Piazza San Marco

Benetke, Italija

obdobje

9.–18. stoletje

avtor

glej pomembne stavbe in programi

dimenzije

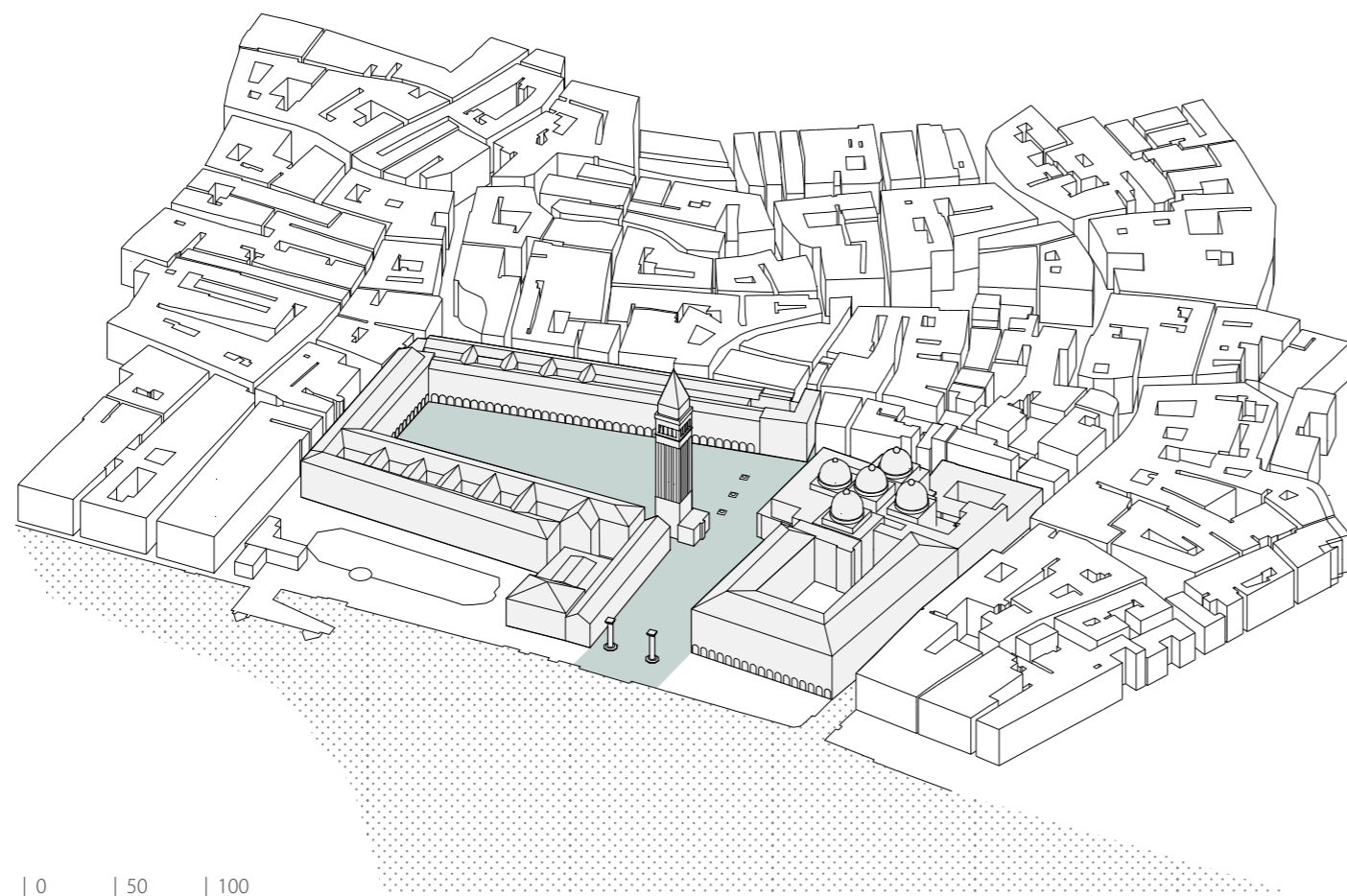
Piazza San Marco: 180 m x 50–90 m; 19 500 m²
višine okoliških fasad: 15–26 m
višina zvonika sv. Marka: 99 m

pomembne stavbe in programi

Bazilika svetega Marka (Basilica di San Marco), 11.–18. st. / Doževa palača (Palazzo Ducale), 1172 do začetka 17. st. / knjižnica (Libreria Marciana), 1537–1588 Jacopo Sansovino et al. / Zvonik (Campanile), 888–1517, rekonstrukcija 1903–1912 / Loža (Loggetta), 1537–1540 Jacopo Sansovino / Stolp z uro (Torre dell'Orologio), 1496–1755 Mauro Codussi (domnevno), Giorgio Massari / Stare prokuracije (Procuratie Vecchie), ca. 1500–1532 Jacopo Sansovino / Nove prokuracije (Procuratie Nuove), 1583–1640 Vincenzo Scamozzi, Baldassare Longhena / Stebra sv. Marka in sv. Teodorja, 1172

materialnost

kamnite plošče, 1723 Andrea Tirali

Osrednji javni trg Benetk sestavljata Piazza San Marco, obkrožen z enakomernim ritmom fasad Procuratie Nuove in Procuratie Vecchie, ter manjši trg Piazzetta San Marco, katerega krajša stranica se odpira proti morju. Prvi zametki trga se pojavijo v 9. stoletju, ko se je pred Doževo palačo, središčem Beneške države, začel oblikovati manjši javni prostor.⁶¹ Čeprav se je njegova oblika skozi stoletja bistveno spreminjala, je trg zaradi svoje lokacije, velikosti in lege v 12. stoletju postal središče družabnega življenja in živahne trgovine Benečanov. Vedno pomembnejša funkcija tega

prostora, rekonstrukcija bazilike Sv. Marka in postavitve novih stavb ob obodu, je v 18. stoletju vodila v prenovo tlakovanja. Vzorec tlakovanja je trgovcem, ki so na trgu dnevno prodajali izdelke, omogočil lažjo organizacijo pri postavitvi stojnic.⁶²

Trg svetega Marka je edini javni prostor Benetk z nazivom javnega trga (Piazza). Skozi zgodovino je predstavljal središče življenja in običajev mesta. Čeprav se tradicionalne prireditve (Carnevale di Venezia, Festa di San Marco) in novejšičasni programi (gledališče na

prostem, sejmišče, filmski festivali itd.) na trgu še vedno odvijajo, je trg v zadnjih desetletjih postal predvsem osrednja turistična destinacija mesta, zaradi česar je postal za prebivalce praktično neuporaben.

Nadaljevanje tradicije beneškega karnevala (Carnevale di Venezia), več kot 900 let po prvi omembi v mestnem arhivu, lahko razumemo kot še zmeraj trajajočo željo po izražanju kolektivnega spomina, kljub temu da se je karneval po mnenju mnogih prebivalcev mesta spremenil v množičen, predvsem tržno usmerjen dogodek.

Kot največji javni prostor Benetk je Piazza San Marco z močno medijsko izpostavljenostjo in prepoznavnostjo še vedno prizorišče protestnih zborovanj in shodov. Trg je tudi prostor praznovanja državnega praznika Dneva neodvisnosti (Festa della Liberazione), ki je v Benetkah hkrati tudi praznik sv. Marka (Festa di San Marco), zavetnika mesta.

♦ Piazza San Marco med enim izmed številnih dogodkov v sklopu beneškega karnevala. (Foto: Citynews)

stalne rabe

javni trg

časne / občasne rabe

državne proslave / prireditve

Festa della Liberazione

mestne proslave / prireditve

kulturne prireditve; *Festa di San Marco, Carnevale di Venezia, Festa del Redentore, Giorno della Laurea, Capodanno a Venezia*
glasbene prireditve; *Concerto della Banda musicale della Marina Militare, Zucchero, Sting*
umetniške prireditve; *Bouillon Group - Religious Aerobics, Chuyia Chia & Joakim Stampe - CREATurE Live Art*

shodi

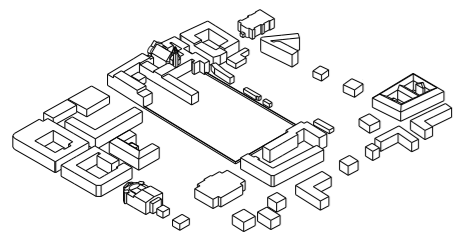
No grandi navi, Venezia città di Lettori

⁶¹ Wolfrum Sophie, 2015, Squares. Urban Spaces in Europe, Basel: Birkhauser, 2015.

⁶² Project for great public spaces. Piazza San Marco. Contributed by Project for Public Spaces on July 22, 2015. [elek. vir.] (Posodobljeno 25. 9. 2018) Dostopno na: <https://www.pps.org/places/piazza-san-marco> [7. 9. 2018]

Potreba po načrtnem urejanju mesta

V času med obema vojnoma je bilo za Ljubljano značilno nenačrtno širjenje individualne zazidave na obrobju, medtem ko je bilo urejanje središča mesta v službi zemljiške politike brez razvidne urbanistične vizije. Potreba po tem se je pokazala šele v drugi polovici tridesetih let, ko je bilo za urejanje mesta razpisanih več javnih natečajev, med njimi tudi za novo regulacijsko zasnovo mesta.

Od predlogov za razvoj območja nekdanjega Nunskega vrta, današnjega Trga republike in Cankarjevega doma, je iz let 1939–40 znan le predlog Marjana Tepine, ki je na svojo skico zapisal takole: “Nunski vrt naj ostane zelena ploskev v mestu. Vendar je njegova parcelacija že danes aktualna, tako da se ji ne bo mogoče ustavljati. Razsežnost kompleksa dovoljuje večjo gradbeno zasnovo.”⁶³

Z izgradnjo Uršulinske gimnazije med leti 1940–41 (arhitekt Jože Plečnik) in porušitvijo hiše na severovzhodnem vogalu parka Zvezda je bila oblikovana Šubičeva ulica. Od stavbe Narodnega muzeja se je ulica podaljšala prek vrtov, tik ob zidu Nunskega vrta. Tako se je deloma uresničil predlog za ureditev tega dela mesta, ki ga je podal Maks Fabiani leta 1895.⁶⁴

Nova Šubičeva ulica je od kompleksa Nunskega vrta odrezala velik ograjen vrt, ki mu je pripadal. S to potezo je bila ustvarjena možnost oblikovanja parka po celotni stranici stavbe Narodnega muzeja.

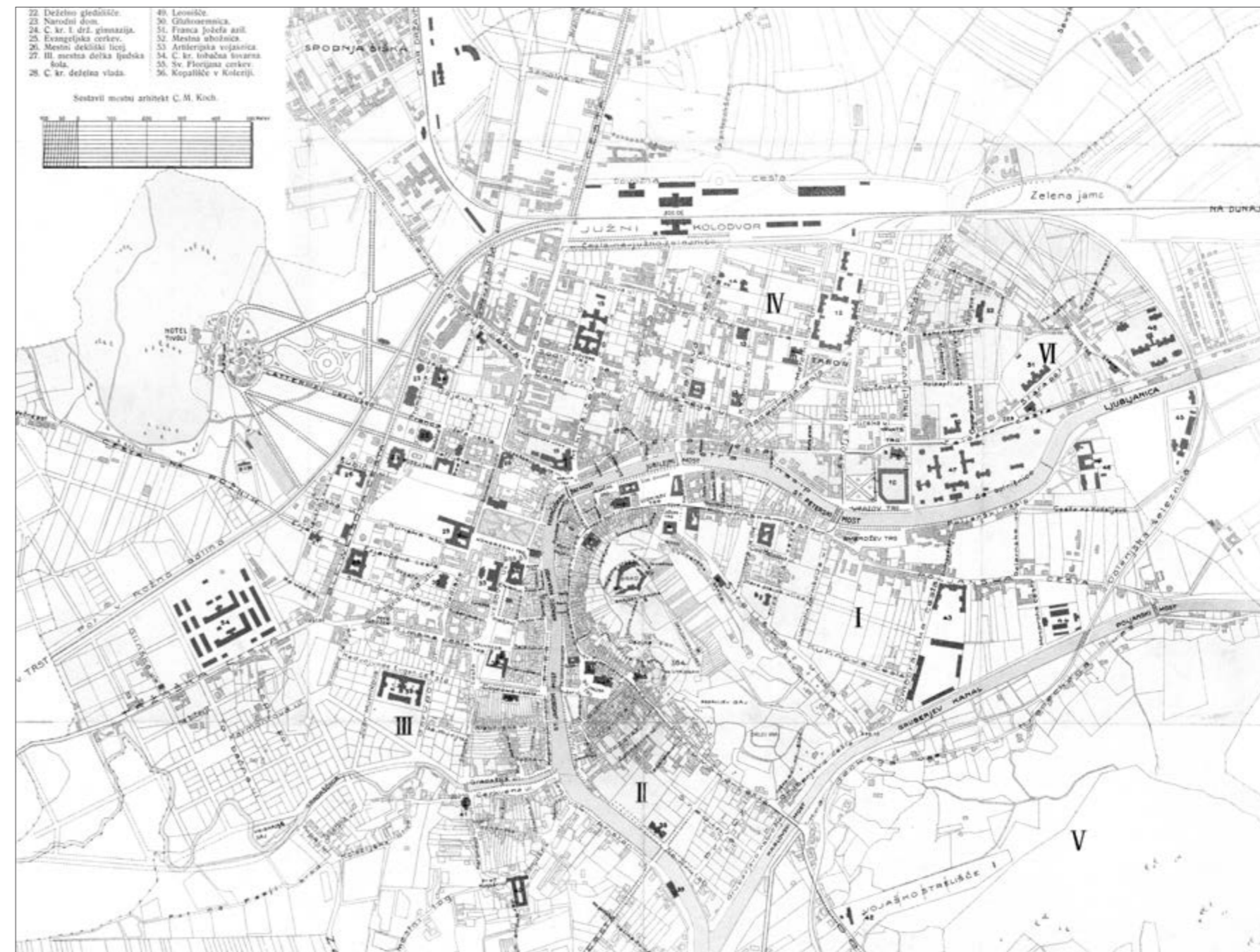
Tik pred drugo svetovno vojno je bil dograjen stanovanjski blok Pokojninskega zavoda, načrtovl ga je arhitekt Vladimir Šubic. S tem je bila ustvarjena še zahodna stranica današnjega Trga republike. Gradnja zavoda je pomenila tudi prvi večji poseg v območje Nunskega vrta.⁶⁵

Pogled na Nunski vrt leta 1910. (Osebni arhiv Roka Žnidaršiča) ▲

Erjavčeva ulica okoli leta 1900. (Osebni arhiv Roka Žnidaršiča) ▲

Načrt mesta Ljubljane okoli l. 1902, Ciril Metod Koch. (Arhiv UL FA, MAO) ▶

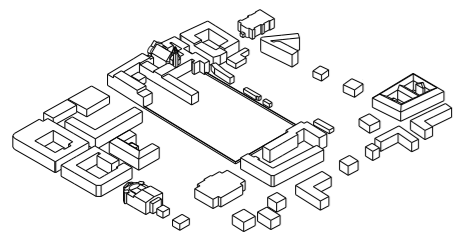
⁶³ Kos, J., 1983: Trg Revolucije nekoč in danes, katalog razstave, Mestni muzej Ljubljana, 1983, str. 19–20.

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Ibid.

Od Plečnika do Le Corbusierja

Na Ravnikarjevo zgodnje obdobje, ki ga predstavlja začetek samostojnega delovanja v predvojnem času in prvih povojnih letih, sta vplivali dve pomembni izkušnji. Plečnikova šola, v kateri se je, po štiriletnem študiju na Dunaju, bolje spoznal z izročilom klasične arhitekture in vrednotami srednjeevropske kulturne tradicije. Slednja je bila za Plečnika pomembno izhodišče, čeprav je temeljila na izhodiščih angleškega gibanja Arts and Crafts. Njegovo bistvo so predstavljala moralna načela J. Ruskina in W. Morrisa s poudarkom na vprašanju socialnega poslanstva umetnosti in lepote ter vloge umetnika v industrijski družbi. Ravnikar je trojico Ruskin, Morris in Mackintosh opisal kot matico vsega razvoja arhitekture v Evropi, ki predstavlja njeno moralno-tehnološko-izrazno osnovo.⁶¹

Vpliv Plečnikove šole in Ravnikarjevo delo na mojstrovih izvedbenih projektih se je v tem času kazal predvsem na prvih izvedenih delih. Za ta dela je značilno, da so njihove zasnove nastale že v arhitektovem predpariškem času. Vpliv se je izražal tako v konceptu zasnov kot pri uporabi in obravnavi materialov ter v odnosu do detajla.

Ob 'Plečnikovi šoli' je bila druga pomembna izkušnja arhitektovo petmesečno bivanje v Parizu, kjer je bogatil poznavanje moderne likovne umetnosti in takrat aktualnih načel funkcionalizma, kot jih je poosebljal švicarsko-francoski arhitekt Le Corbusier.

⁶⁶ Ravnikar, E., 1977: Arhitekturna kritika in arhitektura. AB Arhitektov bilten 33: 4–6.

Pogled na stolpnico TR iz parka Tivoli, v ospredju Moderna galerija, prav tako Ravnikarjevo delo. (Foto: Damjan Gale / arhiv Damjana Galeta)

“Profesor Plečnik je v času vzpenjajočega se funkcionalizma študente učil klasičnih prvin in disciplin, zato so imeli dobro klasično podlago v arhitekturni izobrazbi. Kar 15 odstotkov njegovih študentov je s stipendijami francoske vlade, priporočila zanj jim je pisal Plečnik, odšlo h guruju moderne arhitekture v Pariz, v Le Corbusierov atelje. Mladi slovenski arhitekti so se tam seznanili z najnovejšimi modernimi tendencami, s številnimi kolegi iz drugih držav, pa tudi metodami dela, kar so ob povratku prenesli v našo sredino. Slovenci si radi očitamo zamudništvo in podobne negativne stvari, a v tem primeru smo lahko izredno ponosni, saj je bilo med 17 jugoslovanskimi arhitekti pri Le Corbusieru kar 10 Slovencev, kar je velika številka in smo bili v predvojnem obdobju po številu takoj za Francozi, Švicarji in Američani. Le Corbusierove ideje so ti arhitekti konec 30-ih let, predvsem pa v času poveljne obnove nove domovine in nove družbene ureditve, množično uporabili v urbanizmu in arhitekturi. V skupini teh arhitektov je bil tudi Edvard Ravnikar. V njegovih delih ne prepoznamo samo vplivov Plečnika, temveč tudi Le Corbusiera, predvsem z značilnimi močnimi AB konstrukcijami in transparentnim pritličjem. Bil je zelo razgledana osebnost, seznanjen je bil z dogajanjem na področju arhitekture. Poznal je Plečnikovo metodo, saj je za profesorja risal na projektu za NUK in Moderno galerijo, se pravi, da je zanj risal drugače tako elementov kot stavb. Plečnik je imel navado vprašati: ‘No, pa povej, katera je najboljša?’ Tako so takrat ostrili smisel za estetiko, uporabnost.”

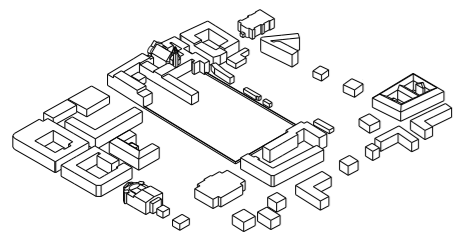
Dr. Bogo Zupančič v prispevku na okrogli mizi Ravnikarjeva linija, Cankarjev dom, 6. 10. 2017.

Protestno branje študentov AGRFT, Maj 2012.
(Foto: Igor Zaplatil / Delo)

Ravnikarjeva Ljubljana

Načrtovanje Ljubljane je bila osrednja tema Ravnikarjevega strokovnega dela vse njegovo življenje. Kot 'eden najboljših poznavalcev njene zgodovine, gospodarskega in urbanističnega razvoja'⁶⁷ jo je obravnaval v velikem razponu nalog, za katere je bila značilna širina obravnave, ki je presegala pričakovane okvire. Vloga prestolnice naroda, njen obseg in pomen v regionalnem okviru (leta 1950 predstavi model policentrične urbanizacije Slovenije⁶⁸), organizacija mesta v smislu določitve njegovih 'naravnih meja, v katerih se lahko razvija'⁶⁹, razporeditve programov in prometa, pomen zelenih in rekreacijskih površin, še posebno pa lega centra in njegova ureditev, so vprašanja, ki jih je postavljal že v prvih letih po drugi svetovni vojni.

Ravnikarjev urbanistični načrt za regulacijo Ljubljane iz leta 1939 kaže na močan vpliv Le Corbusierjevega racionalizma in težnjo k redu.⁷⁰ Arhitekt je dajal poudarek programski organizaciji mestne ploskve po načelu coninga⁷¹ in dobrih prometnih povezav. Poudarjal je vprašanje lege jedra in določitve obsega mesta glede na njegovo predvideno rast. Pri urejanju mestnega jedra se je Ravnikar zavzemal za ohranitev njegove zgodovinske lege med Rožnikom in Gradom. Pri razporejanju programa so imela velik pomen območja industrije in območja za gradnjo delavskih stanovanjskih kolonij. Pomembno vlogo v načrtu so igrale tudi zelene površine in rekreacijska območja. Med prometnimi ureditvami je poudarjal glavno mestno magistralo v smeri sever–jug, na katero so se žarkasto proti skupnemu težišču v središču mesta priključevale vpadnice.

67 Lajovic, J., 1994; O profesorju Ravnikarju. Hommage a Edvard Ravnikar, Ljubljana 1995.
68 Ravnikar, E., 1950; Kratak oris modernega urbanizma v Sloveniji. Problemi arhitekture in urbanizma LRS, ASIT LRS Ljubljana, 1950 / AB 60–61 / 1982.

69 Ravnikar, E., 1993; Razmišljanja o Ljubljani leta 1964. Urbani izziv 23, 24, 25: 15–18.

70 Mušič, V.B., 1993; Edvard Ravnikar 1907–1993. Urbani izziv 23, 24, 25: 3–12.

71 Izraz 'coning' se v urbanizmu uporablja za pristop k načrtovanju mest, pri katerem se prostor razdeli v območja, za katera je določena poenotena tipologija in/ali skupina predpisanih dejavnosti.

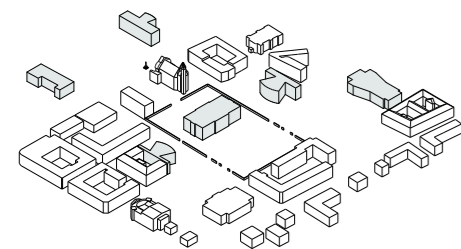

▲ Prof. Edvard Ravnikar. (Arhiv UL FA, MAO)

◆ Edvard Ravnikar, Urbanistični načrt za Ljubljano, 1939. (Arhiv UL FA, MAO)

Ljubljana kot prestolnica svobodnega naroda

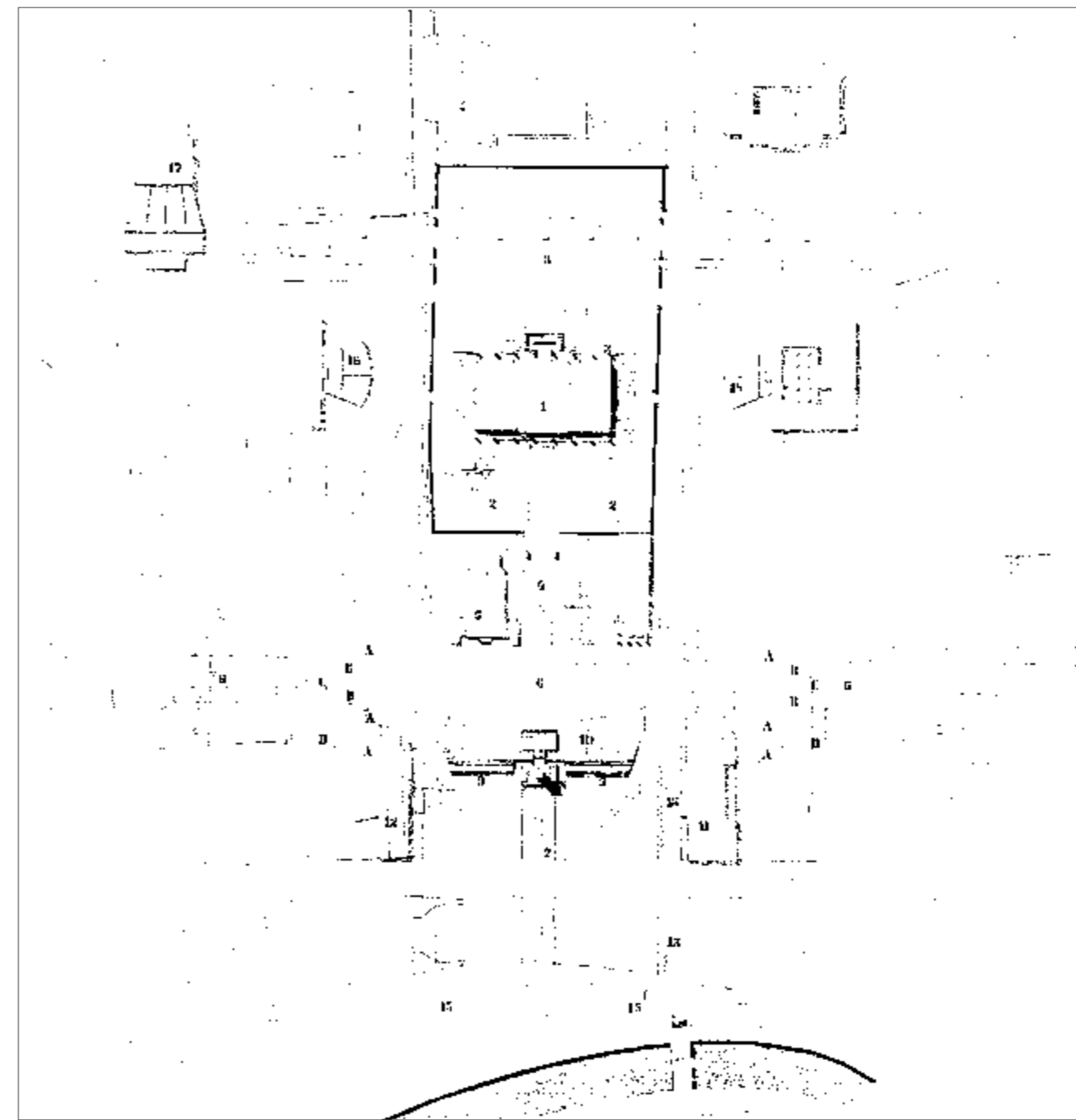
V letu 1947 je bil razpisan natečaj za Prezidij Ljudske skupščine LRS na območju takratnega Nunskega vrta. Na natečaju, ki sicer ni doživel neposrednega nadaljevanja, je 1. nagrado dobil Edvard Ravnikar s sodelavci.

Ravnikar je večkrat izpostavil novo vlogo mesta Ljubljane kot 'prestolnice svobodnega naroda' in v tem kontekstu večjih površin državnega sektorja. Posebno vrednost je pripisoval predelu v osi Rožnik–Grad, kjer se mestno zelenje zajeda globoko v center. Tej potezi je po njegovem potrebno dati poseben poudarek in preprečiti zazidavo Nunskega vrta. Nekoliko pozneje je ravno v tej 'vrzeli' predvideval razvoj mestnega središča, saj je po njegovem mnenju tendenca rasti mesta narekovala širitev mestnega središča na sever in jug, v prostoru med Gradom in Rožnikom.⁷²

Tako kot za vse kasnejše rešitve za to območje je tudi za njegovo zmagovalno natečajno rešitev za Prezidij Ljudske skupščine na območju Nunskega vrta značilno Ravnikarjevo širše obravnavanje zastavljene naloge. V natečajnem projektu je izpostavil mestno os vzhod–zahod, ki je v večjem merilu pomenila povezavo širših zelenih sistemov skozi center mesta.

'Širokopotezna zasnova parka s spomeniki naših velikih tvorcev,' kot jo je imenoval Ravnikar, je pomenila drugo os te zasnove. Potekala je v smeri sever–jug, med Opero in predlaganim Mladinskim gledališčem v osi Vladne palače. Ta element je bil v bolj ali manj okrnjeni obliki konstanta celotne geneze kasnejšega Trga revolucije, kot podaljška na novo oblikovanega parka pred Narodnim muzejem.

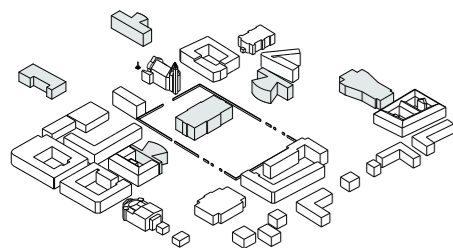
⁷² Ravnikar, E., 1993: Razmišljanja o Ljubljani leta 1946. Urbani izziv 23, 24, 25: 15–18.

⁴ Prezidij Ljudske skupščine LRS Ljubljana, Nunski vrt, Edvard Ravnikar, natečajni načrt, 1947, 1. nagrada. (Arhiv UL FA, MAO)

Monumentalizirana moderna

Ravnikarjeva prva izvedena dela, natečajne zamisli pomembnih javnih objektov in širših urbanističnih zasnov, izražajo arhitektovo vero v prihodnost socialno pravičnejšega sveta⁷³. Skupna značilnost teh del je združitev načel moderne in klasične arhitekture, ki jo lahko opišemo z izrazom monumentalizirana moderna.

Te zamisli združujejo načela funkcionalističnega mesta, organiziranega po načelih svobodnega razporejanja prostostoječih objektov z elementi klasične kompozicije. Osnosimetrične zasnove pomembnih javnih zgradb z izpostavljenimi in simbolno naglašenimi elementi spominjajo na Plečnikovo arhitekturo, očiščeno klasične govorice. Časovno sodijo v obdobje, nabito s socialističnimi idejami, ko tudi arhitektura simbolizira vero v prenavo družbene ureditve.

Monumentalnost Ravnikarjevih prvih povojnih zasnov se sicer sklada z duhom tedanjega časa, vendar pa je njena izhodišča iskati bolj v arhitektovem osebnem prepričanju kot pa v družbenopolitičnih vzgibih. Pomembno vlogo je imelo tudi klasično izročilo, ki je bilo stalno prisotno v njegovih delih. Znano je, da je sodobne zasnove opravičeval s klasičnimi referencami. V Ravnikarjevih zasnovah pomembnih javnih zgradb je bila vedno prisotna monumentalna komponenta tudi v kasnejših obdobjih, ko že lahko govorimo o demokratizaciji družbene ureditve. Monumentalnost v arhitekturi bi lahko v tem kontekstu razumeli kot trenutek kolektivnega spomina: *“Zgodovina arhitekture priča o tem, kako so narodi ali posamezniki utelesili v zgradbe težnje in občutke svojega časa. Graditelj je vedno želel z gradnjo oznaniti in označiti del svoje resnice in ji na ta način podeliti dimenzijo trajnosti v prostoru in času: razsežnost kolektivnega spomina.”*⁷⁴

73 Vodopivec, A., pogovor z R. Žnidaršičem, 13.02.2004.

74 Vodopivec, A., 1987: Vprašanja umetnosti gradnje, Hacvia, Ljubljana 1991.

Monumentalni stolpnici na Trgu republike s skrbno oblikovanim fasadnim ovojem in asimetričnima zaključkoma stolpnic. (Foto: Damjan Gale / arhiv Damjana Galeta)

V kolikšni meri se strinjate ali ne strinjate z navedenimi trditvami v zvezi s Trgom republike?

Razlike o oceni ploščadi pred prenovo in po njej so še pri starosti, kjer so zopet najbolj usklajena stališča najmlajših in najstarejših, ki ocenjujejo prejšnje stanje pred prenovo boljše kot sedanje. To je navidezno nenavadna ugotovitev, vendar se sklada z ugotovitvami sociologov in drugih družbenih analitikov o skupnem enodimenzionalnem 'egoističnem utilitarizmu' teh dveh starostnih skupin populacije (npr. populistična podpora zastoj-skemu parkiranju). Najmlajši in najstarejši v največji meri pritrjujejo trditvi: "Ni prav, da se na trgu ne sme več parkirati."

Od vseh trditev imajo najvišji delež tisti, ki v celoti nasprotujejo parkirišču (62 %) in nadaljnjem ohranjanju praznega prostora/ploščadi (43 %). Če upoštevamo še konkretizacijo predlogov o prihodnji rabi s povprečni odgovorov o sedanji rabi Trga republike, ugotavljamo, da respondenti ta prostor ocenjujejo kot priložnostni (občasni, začasni) prireditveni prostor, ne pa prostor, kjer bi bila postavitev trajnejše dejavnosti ali morebitne nadzidave okoliških zgradb, s čimer bi soglašalo ca. 3 % vprašanih. Ta ugotovitev je skladna z našo konceptualno razlago o t. i. 'sodobni urbani prizoriščnosti'⁷⁵, ki predpostavlja spremenljivost (v času) in raznovrstnost postavitev (v prostoru). Na programsko afirmativnost kaže tudi primerjava ocene sedanje in potencialne oz. prihodnje rabe treh primerjanih trgov (vprašanje: "Ponovno so prikazani trije mestni trgi v Ljubljani, vi pa povejte, za kakšen namen bi jih po vašem mnenju v bodoče morali predvsem uporabljati?"). Ta primerjava je skladna s pričakovani odgovori respondentov/k po večjem programskem izkoristku Trga republike v državniške in mestne namene, v primerjavi s Prešernovim in Kongresnim trgom.

Citati iz intervjujev s strokovno javnostjo, Raziskava o ureditvi in rabi Trga republike v Ljubljani, FDV - CPS.

Graf 11, Raziskava o ureditvi in rabi Trga republike v Ljubljani, FDV - CPS.

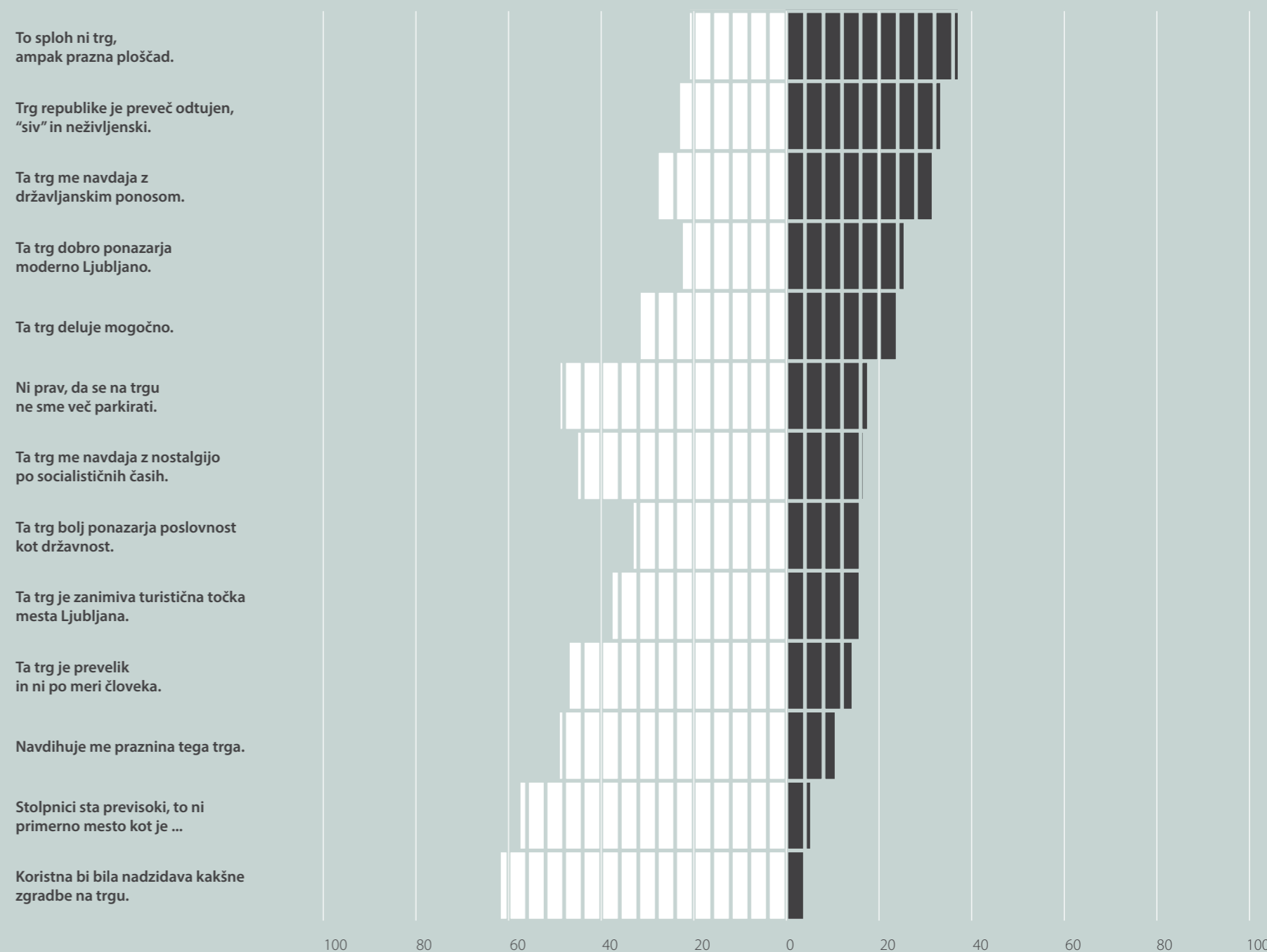
75 Hočevar, M., 2012. Dispersed settlement in detached houses: attitudes over the residential space consumption in Slovenia; Sociologija 54/1, str. 123-152.

"Zdi se mi super, da je TR prazen. Takšen, kot je."

"Ne strinjam se, da je brez dogajanja, dogajanje je. Ampak, ker je prostor velik, se dogajanje nekoliko porazgubi. Dogajanje je, vendar v nekem počasnejšem ritmu. To se mi v končni fazi ne zdi narobe."

V kolikšni meri se strinjate ali ne strinjate s spodaj nevedenimi trditvami v zvezi s Trgom republike?

ne strinjam se (1+2)
strinjam se (4+5)

Dilema o 'praznosti' in 'napolnjenosti' Trga republike

Tudi v tem primeru smo za dodatno analizo uporabili metodo hierarhičnega združevanja v skupine, tj. dendrogram povezanosti med posameznimi spremenljivkami. V nasprotju s predhodnim, kjer poizvedujemo potencialno rabo (graf 10) in kjer je grozdenje izrazito logično, pa pri trditvah v povezavi z zaznavo sedanje narave trga in morebitnih nadaljnjih posegih zaznavamo združevanje afirmativnih in negativnih odgovorov. Medsebojno se povezujejo tiste trditve, kjer se kaže izrazito naklonjenost trgu, tako funkcijsko, simbolno kot ambientalno. Drugi grozd predstavlja 'mešanico' nezdružljivih trditvev, afirmativnih in kritičnih, vendar jim je skupen utilitarni pogled na trg. V tretji skupini sta kritični trditvi, ki pa se, kot v predhodnem prikazu grozdenja, nanašata na 'praznost' z dodatkom 'odtujenosti in neživljenjskosti'. Ugotavljamo, da je tudi ta analiza vredna nadaljnje obdelave podatkov, saj je očitno, da je ena temeljnih nestrinjanj splošne javnosti prav v dilemi: nadaljnji posegi da ali ne oz. v dilemi 'praznosti' in 'napolnjenosti' tega trga.

stolpnici sta previsoki
koristna bi bila nadzidava zgradbe na Trgu republike
ta trg bolj ponazarja poslovnost kot državnost
ta trg me navdaja z nostalgijo po socialističnih časih
ta trg je prevelik in ni po meri človeka
ni prav da se na trgu ne sme več parkirati

predlogi o morebitnih nadaljnjih posegih

Zaznave anketirancev o sedanji naravi trga in njihovi predlogi o morebitnih nadaljnjih posegih.

odklonilne zaznave

to sploh ni trg ampak prazna ploščad
Trg republike je preveč odtujen, siv in neživljenski

afirmativne zaznave

Navdihuje me praznina tega trga
ta trg je zanimiva turistična točka mesta Ljubljana
ta trg deluje mogočno
ta trg dobro ponazarja moderno Ljubljano
ta trg me navdaja z državljanskim ponosom

Skanderbeg

Tirana, Albanija

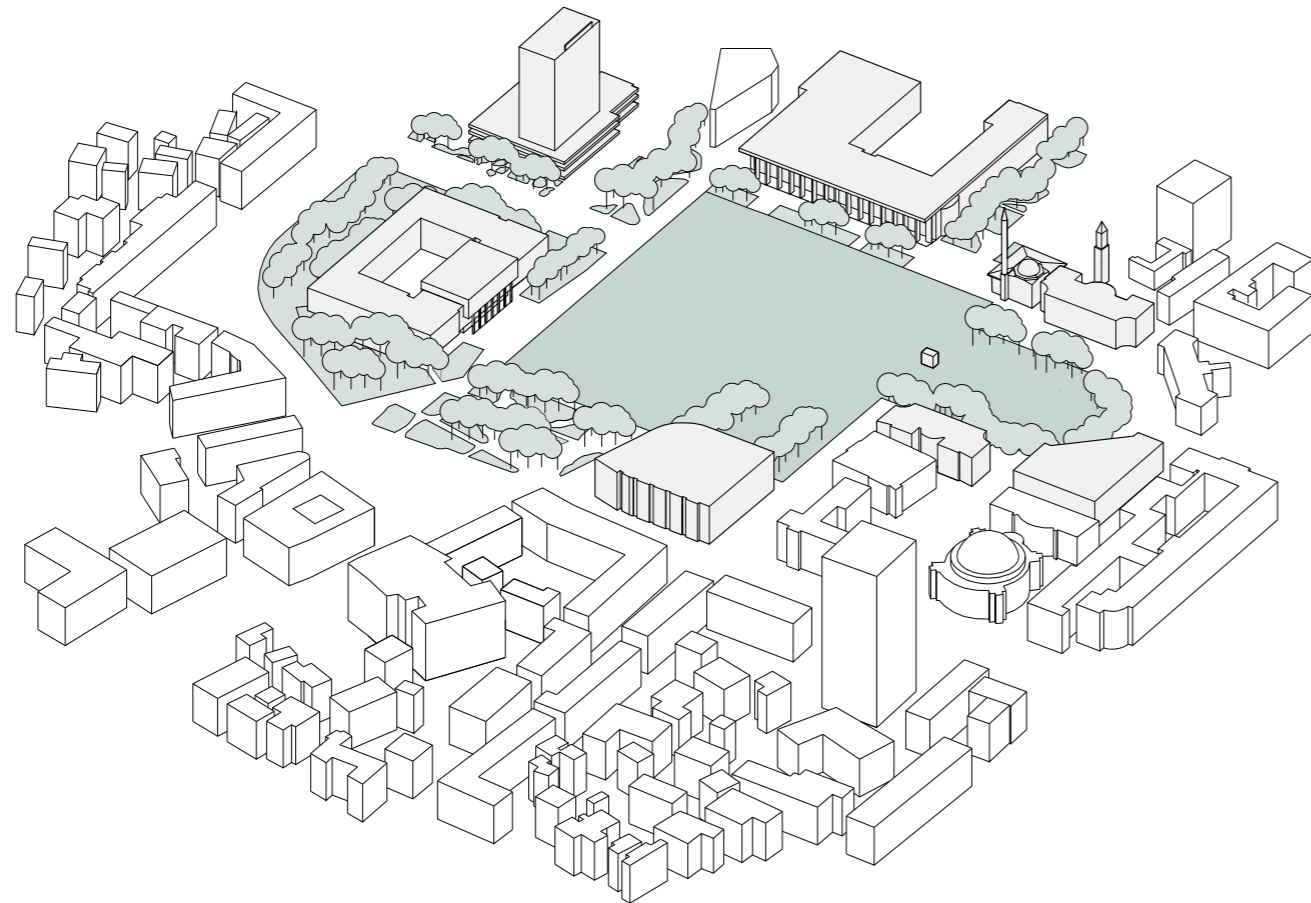
obdobje
1937–2017

avtor
Florentano de Fausto, Gherardo Bosio,
Armando Brasini, 1937 / 51N4E, prenova leta
2017

dimenzije
260 m x 150 m; 40 000 m²
višine okoliških fasad: 15–85 m

pomembne stavbe in programi

Hotel Tirana (Pesëmbëdhjetëkatëshi), 1979,
Valentina Pistoli / Narodni muzej (Muzeu
Historik Kombëtar), 1981 / Palača kulture
(Pallati i Kulturës), 1959–1963 / Mošeja Et'hem
Bey (Xhamia e Et'hem Beut), 1819 ali 1821 /
Mestna hiša (Bashkia Tiranë), Ministrstvo za
kmetijstvo in razvoj podeželja / Ministrstvo
za energetiko in industrijo / Kip Skanderbega
(Statuja e Skënderbeut), 1968, Odhise Paskali,
Andrea Mano, Janaq Paço / Banka Albanije
(Banka e Shqipërisë), 1937–1938, Vittorio
Ballio Morpurgo / Stolp z uro (Kulla e Sahatit),
1822

| 0 | 50 | 100

Trg Skanderbeg je nastal leta 1937 v okviru prenove mesta v neorenesančnem slogu, v obdobju okupacije Albanije pod italijanskim fašističnim režimom. Zasnovan je bil kot razširitev velikopotezne mestne osi, ki povezuje dve mestni aveniji in tako ustvari prostorsko in pomensko povezavo med predsedniško palačo in ambasadami. Trg z nejasno definiranim obodom, uporabljanim zgolj za promet in parkiranje, je kmalu po izgradnji postal prazno, neizkoriščeno območje, sredi sicer gosto naseljenega mesta, ki je nenadzorovano raslo okoli njega. Leta 2016 je po skoraj desetletju poskusov

oživitve in približanja trga prebivalcem mesto pričelo s projektom prenove trga. V proces snovanja novega javnega prostora Tirane so vključili tudi uporabnike prostora, od prebivalcev mesta do ustanov in organizacij v neposredni bližini trga. Leta 2017 je trg Skanderbeg postal največji javni prostor Tirane, namenjen izključno pešcem. Površina osrednjega prostora trga meri skoraj 40 000 m². Zaradi pomanjkanja jasnih stavbnih robov trga so arhitekti zasnovali zeleni pas, ki s pomočjo visoke vegetacije zaključuje ter zaokroža odprti javni prostor. Zeleni pas deluje tudi kot zaporedje dvanajstih

◀ Pogled na trg izpred Palače kulture. (Foto: Filip Dujardin / 51N4E)

stalne rabe
javni trg

začasne/občasne rabe
državne proslave/prireditve

Dan neodvisnosti (Dita e Pavarësisë)
Praznovanje začetka pomladi (Dita e Verës)
mestne proslave/prireditve
kulturne prireditve; *Tirana Art Festival, Color Day festival*
športne prireditve; *Motofest, Critical Mass*
verske prireditve; *jutranja molitev (Salat al-Eid)*

shodi

protesti; vizualna in zvočna umetniška
inštalacija – protest zoper izgradnjo hidroelektrarne na reki Valbona (*I am Valbona*)

‘vrtov’ z različnimi programi in ambientu, ki napajajo trg z novimi, spontanimi rabami.⁷⁶

V Albaniji se tradicija sistematičnega urejanja javnega prostora še ni popolnoma razvila. Padec komunističnega režima je povzročil nezaupanje v javno sfero in ojačal željo po zasebnem lastništvu in naklonjenost osebnemu prevozu. Kljub temu je javni prostor Tirane intenzivno, spontano in neformalno uporabljan, kar lahko pripisujemo tudi mediteranskemu značaju mesta. Večjo kakovost trga so po prenovi dosegli z ukinitvijo prometa, s

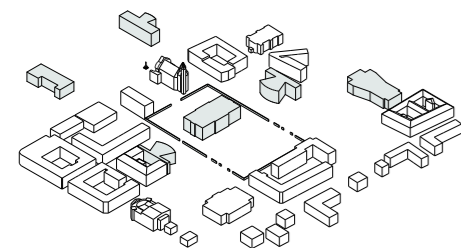
čimer so prebivalcem omogočili, da prostor sprejmejo za svojega. Prenova upošteva kulturno raznolikost države, na trgu se tako odvijajo različni dogodki – od jutranjih molitev do glasbenih prireditev. Kamniti tlaki prihajajo iz različnih regij države – za potrebe pridobivanja kamna so oživili nekaj opuščeni kamnolomov – vzpostavitev nove vegetacije na trgu pa je botrovala ustanovitvi drevesnic, ki bodo služile za prihodnje javne ureditve v mestu in okolici.⁷⁷

⁷⁶ European Prize for Urban Public Space. 2018. Renovation of Skanderbeg Square. (Posodobljeno 23. 7. 2018) Dostopno na: <https://www.publicspace.org/works/-/project/ko56-skanderbeg-square> [1. 9. 2018].

⁷⁷ European Prize for Urban Public Space. 2018. Renovation of Skanderbeg Square. (Posodobljeno 23. 7. 2018) Dostopno na: <https://www.publicspace.org/works/-/project/ko56-skanderbeg-square> [1. 9. 2018].

Po zgledu velikih

Ravnikarjeve zasnove iz šestdesetih let prejšnjega stoletja lahko primerjamo npr. z Le Corbusierovo natečajno zasnovo Palače narodov v Ženevi in Palače Sovjetov v Moskvi ali z zasnovami novih mest čeških funkcionalistov.

Jože Plečnik

Vzdolžno zasnovani park s spomeniki pomeni neposredno vzporednico Plečnikovi ureditvi Vegove ulice, ki jo je zaključil v načrtovanem Južnem trgu. Da je bilo Ravnikarju to delo blizu, kaže njegova študija mestnega središča iz leta 1965. Vegovo je v obliki glavne mestne promenade podaljšal vse do Gospodarskega razstavišča.

Camillo Sitte, Maks Fabiani

Ravnikar se je zavedal pomena tistih pomembnih mestnih objektov, ki skupaj s topografskimi značilnostmi tvorijo sliko mesta v zavesti njihovih prebivalcev.⁷⁸ Na to sta opozarjala že arhitekt in urbanist Maks Fabiani, predvsem pa Camillo Sitte, v svojih načrtih za popotresno Ljubljano iz leta 1895. Njuno delo, še posebno ideje Camilla Sitte, je Ravnikar zelo cenil. V vseh njegovih projektih za mestno središče sledimo pozornosti za ohranjanje pogledov na značilne 'mestotvorne objekte'⁷⁹. Sittejev načrt je opisal kot "odsev nazorov, ki si jih je izoblikoval pri študiju antike in srednjeveškega mesta ... Njegove misli bi težile za tem, da bi ustvarili celoto, ki jo vežejo slikoviti in zanimivi vizualni odnosi v zaokroženo celoto. Ves mestni prostor (ulice in trgi) naj bi bil organiziran tako, da bi se gotske baročne kompozicije Ljubljane za oko razširile na nove mestne dele."⁸⁰

78 Vodopivec, A., 1987: Vprašanja umetnosti gradnje, Hacvia, Ljubljana 1991.

79 Ibid.

80 Ravnikar, E., 1960: Razvoj moderne Ljubljane. Arhitekt 1: 3-7.

♣ Trg republike s stolpnica in Cankarjevimi domom kot del mestne strukture. (Foto: Damjan Gale / arhiv Damjana Galeta)

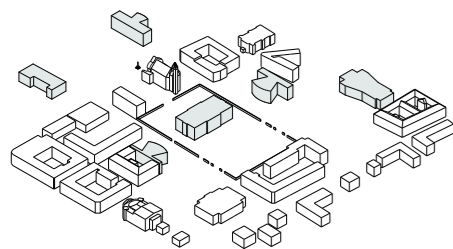
♣ Le Corbusier in Pierre Jeanneret, Palača narodov, Ženeva, 1929. (Osebni arhiv Roka Žnidaršiča)

♣ Maks Fabiani, Osnovni motivi mesta Ljubljane, 1895. (Arhiv UL FA, MAO)

Na vrhuncu kreativne moči

Obdobje šestdesetih let prejšnjega stoletja sovpada z Ravnikarjevo največjo kreativno močjo. Z velikimi uspehi se je udeleževal jugoslovanskih in mednarodnih natečajev. Pripravljala je reformo študija na Šoli za arhitekturo. Objavljal je v strokovnih revijah (na njegovo pobudo je bila ustanovljena revija Arhitekt) in preko dnevnega časopisa s svojimi pogledi seznanjal tudi širšo javnost. V izvedbah je razvil prepoznaven likovni izraz. Njegova arhitektura iz tega časa je postala 'norma, merilo kakovosti, zgled, ki je dobil mnoge interpretacije v delu njegovih učencev.'⁸¹

“Človeško bivanje kot iskanje dosežka je temeljno usmerjeno v popolnost kot vodilno načelo vsega napredka. Ta pa je prvenstveno življenjska usmeritev, ne pa kar preprosto ideja.”⁸²

Lahko bi si razlagali, da je Ravnikar pojmoval življenje kot ustvarjalni proces z intenzivnim razmišljanjem o vsakodnevnih novih pojavih, kar zahteva nenehno izobraževanje. Ob tem je dajal močan pomen instituciji: *“Trajna navzočnost institucije je vir vedno novih spodbud za prvotne, še bolj pa za drugotne zasnove.”⁸³* Zanj je bila značilna naklonjenost novim tehnologijam in materialom in s tem zavezanost eksperimentu. Bolj kot končna forma in izvedba ga je zanimal koncept.⁸⁴

To je bil tudi čas zatona mednarodnega gibanja moderne arhitekture CIAM in oblikovanja novih vrednot v arhitekturi, v smislu humanizacije človeškega okolja.

81 Vodopivec, A., 1997: Paradigme 60. let. AB Arhitektov bilten 137-1383: 32-37.

82 Ravnikar, E., 1976; Razmišljanje ob Omah-novi knjigi. AB Arhitektov bilten 30-31; 5-10.

83 Ravnikar, E., 1976; Trg revolucije, Ljubljana. Investicijski zavod za izgradnjo Trga revolucije v Ljubljani, Ljubljana 1976.

84 Vodopivec, A.; 1994; Ravnikar – med klasičnim idealom in modernizmom. Hommage a Edvard Ravnikar, Ljubljana 1995.

“Poudariti želim predvsem, kar je morda premalo znano, da je Ravnikar zaslužen za to, da se center Ljubljane ni začel seliti proti severu. V 50. letih in tudi kasneje, v obdobju, ko se je odločalo o gradnji Cankarjevega doma, so bile prisotne ideje, da bi središče Ljubljane in tudi Cankarjev dom morali graditi ob Savi. Ravnikar je že ob prvih projektih leta 1947 razmišljal o tem, da lokacija Nunskega vrta predstavlja velik potencial za najpomembnejše nacionalne objekte. Skratka o tem, kako Ljubljani nadeti podobo prestolnice. To so nakazovali tudi njegovi projekti v letih 1957, 1958, še pred natečajem za Trg revolucije leta 1960, ko se je njegova zamisel izkristalizirala. Predvsem zadnji projekt pred natečajem, leta 1957/1958, kaže, da je nasproti današnje skupščine oz. tedanjega izvršnega sveta že predvidel razmeroma velik reprezentančni trg in ob njem, na mestu, kjer je danes Maximarket, dolg portik, ki bi zamejil ali razmejil novejši trg od historične zazidave. Skratka, izjemno zanimiv dialog moderne in historične arhitekture. Očitno je misel njegove zasnove natečajnega projekta dozorevala več kot 10 let.”

“Ravnikarjeva osnovna ideja o umestitvi novega osrednjega državnega trga v bližino središča Ljubljane izhaja iz dileme iz leta 1947, ali mesto širiti navzven ter narediti Ljubljano na Savi, ali mesto po načelih urbane prenove širiti navznoter. Kasneje, leta 1965, je bilo slednje tudi uradno in strokovno opredeljeno v Generalnem urbanističnem planu, GUPU in to počnemo še danes.”

Prof. dr. Aleš Vodopivec v prispevku na okrogli mizi Ravnikarjeva linija, Cankarjev dom, 6. 10. 2017.

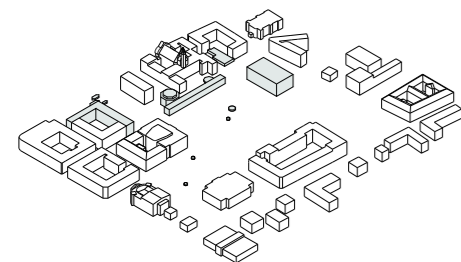
Mag. Miran Gajšek v prispevku na okrogli mizi Ravnikarjeva linija, Cankarjev dom, 6. 10. 2017.

Proslava ob Dnevu državnosti na Trgu Republike, 24. 6. 2010. (Foto: Jože Suhadolnik / Delo)

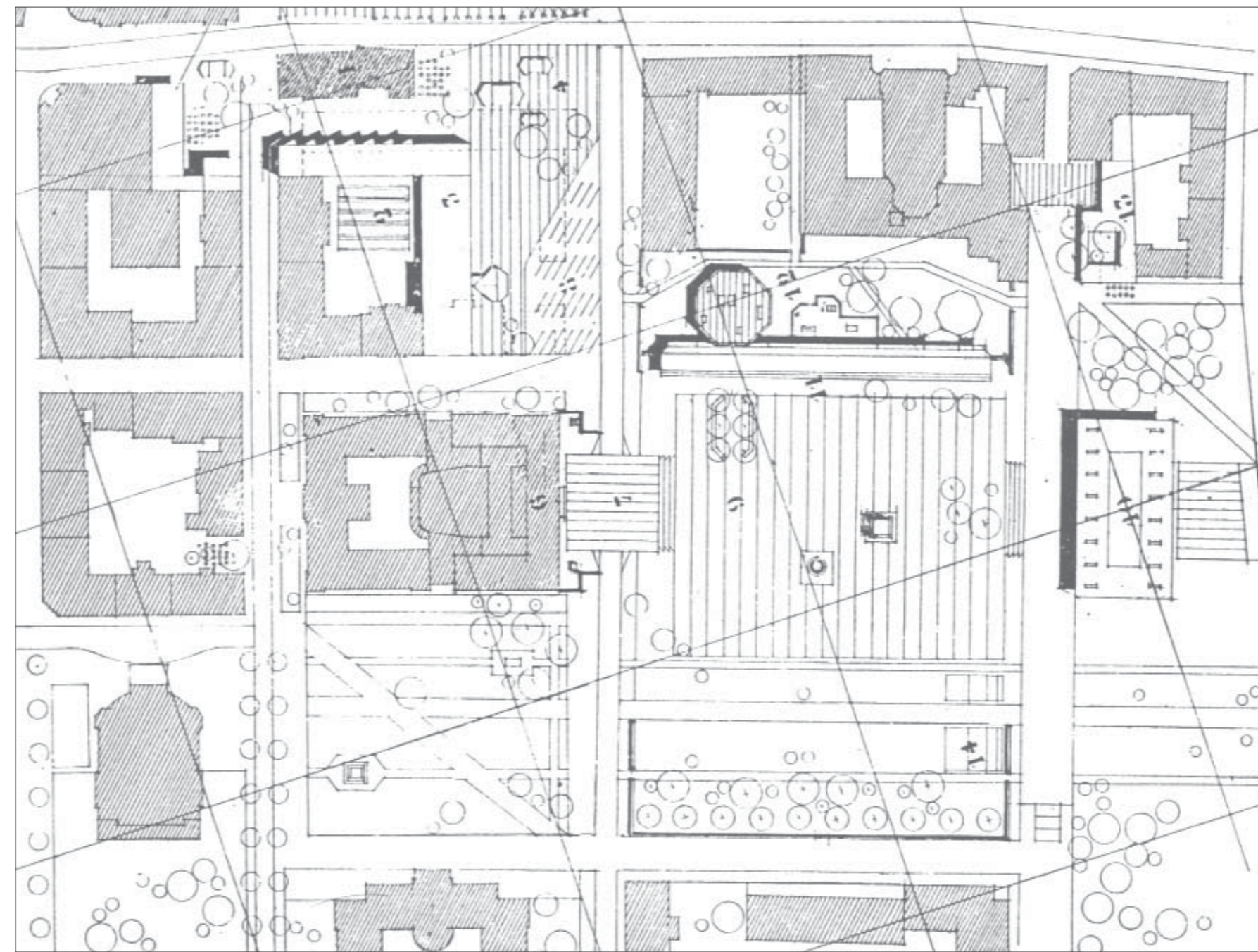
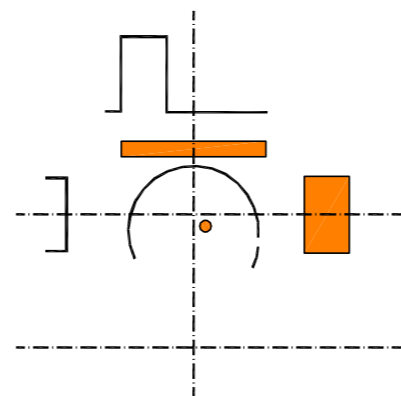
Oblikovanje Trga revolucije

Po dveh neuspešnih natečajih za projekt Ljudske skupščine v Tivoliju konec štiridesetih, je bila konec petdesetih let za ta objekt namenjena lokacija ob Šubičevi ulici. Izvedba projekta, današnje stavbe Parlamenta, je bila brez natečaja poverjena arhitektu Vinku Glanzu.⁸⁵ Dokončno so se izoblikovale tudi okoliščine za zazidavo Nunskega vrta. Po določitvi lokacije za novo stavbo Ljudske skupščine in postavitvi grobnice narodnih herojev na jugovzhodnem vogalu parka pred Narodnim muzejem je postala urbanizacija tega zelenega otoka skoraj neizbežna. Na bodoči kontekst se je Ravnikar odzval z 'Variantnim zazidalnim predlogom okolja Ljudske skupščine'.⁸⁶ Zasnova je nastala v okviru vabljenega natečaja za to območje.

Z variantnim zazidalnim predlogom okolice Ljudske skupščine so se oblikovale določene poteze, ki so bile prisotne tudi v nadaljnjih fazah oblikovanja tega prostora. Prej centralna zasnova Prezidija se je preoblikovala v robno kompozicijo, še vedno dvojno simetrično, katere glavni element je postal odprt prostor. Določala ga je osrednja poglobljena ploščad, nekakšen reprezentativni parter s spomenikom narodnoosvobodilni borbi⁸⁷. V osi sever-jug je bila omejena s stavbama skupščine in prezidija, v prečni smeri pa se je na zahod odpirala v zeleni prostor 'sončne promenade' v podaljšku Muzejskega parka.

Na vzhodnem robu sta jo zamejevala nizka, po celi stranici trga položena 'portik s spomini iz narodne zgodovine in Pantheon znamenitih mož in junakov'.⁸⁸ Ta poteza je postala, sicer programsko spremenjena, stalnica kompozicije bodočega Trga revolucije. Predstavlja vizualni podstavek zahodni stranici kompleksa Nunskega samostana in Ljubljanskega gradu ter omogoča mehak prehod velike ploščadi v manjši, intimnejši trg nekdanjega samostanskega dvorišča.

⁸⁵ Mihelič, B., 1983: Urbanistični razvoj Ljubljane, Ljubljana 1983.

⁸⁶ Mušič, V.B., 1958: Smrtna obsodba plemenske hiše. Arhitekt 23: 7-12.

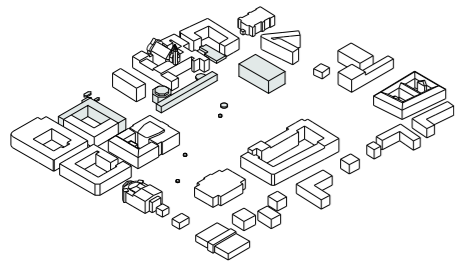
⁸⁷ Ibid.

⁸⁸ Ibid.

Vabljeni natečaj za Variantni zazidalni predlog okolja Ljudske skupščine, izbran predlog Edvarda Ravnikarja za nadaljno obdelavo, 1958. (Arhiv UL FA, MAO)

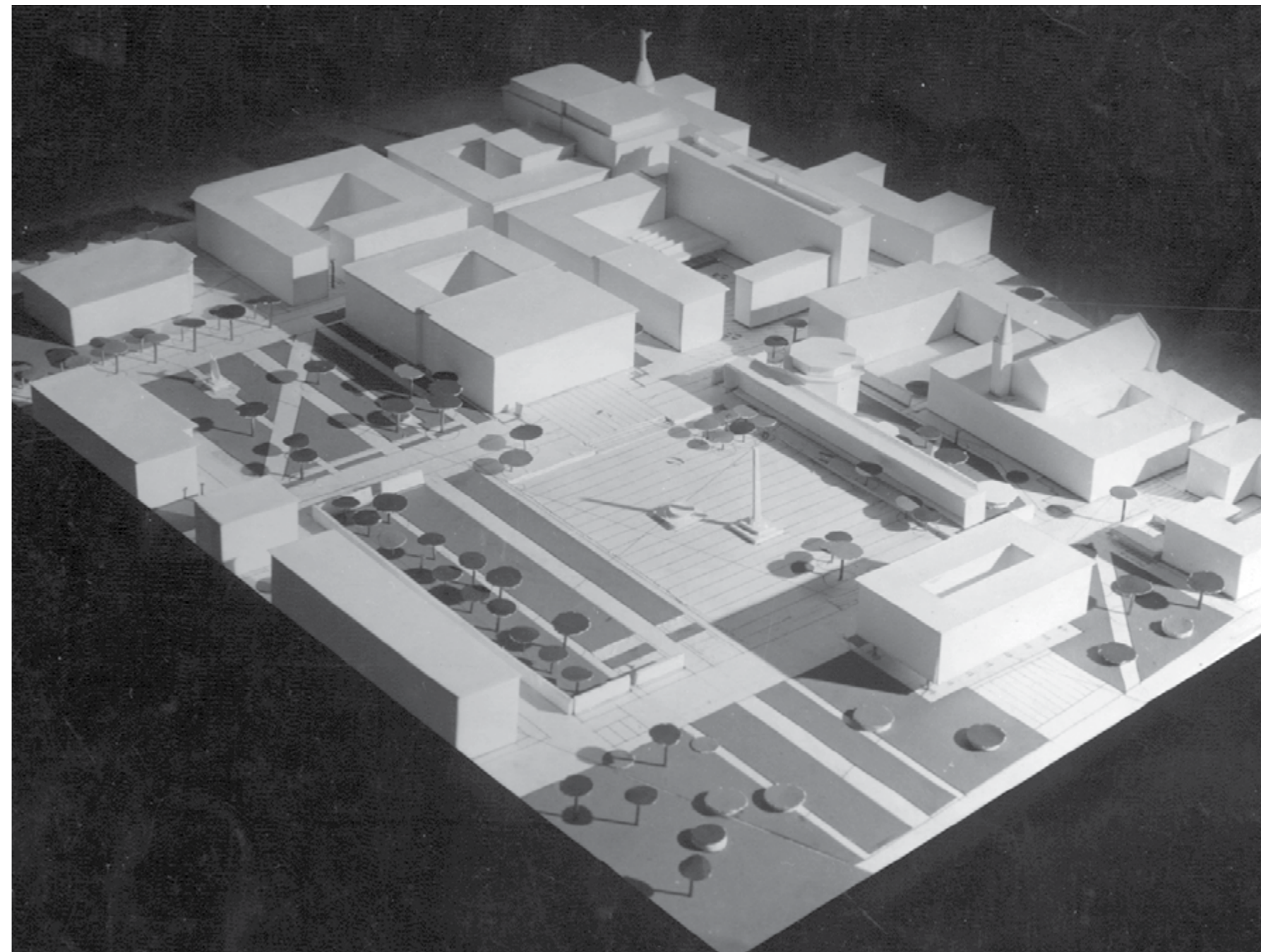

Rahljanje karejske zazidave

Že od prvega predloga za obravnavano območje sledimo Ravnikarjevi težnji k oblikovanju mesta kot odprtega urbanega sistema. V projektu Prezidija ljudske skupščine so paviljonski objekti postavljeni v prostor in ga zasedajo. Na ta način je arhitekt sicer odpravil karejsko zazidavo, vendar je prostor uredil izrazito hierarhično. Monumentalne stavbe je povezal z osno zasnovanimi potezami parternih ureditev. Naslednja razvojna faza, Variantni zazidalni predlog okolja Ljudske skupščine, pa kaže drugačno prostorsko kompozicijo. Posamezne stavbe so razmeščene svobodno, po načelih optične uravnovešenosti, ki pušča prostor odprt in tekoč v vseh smereh.

Maketa zasnove Variantnega zazidalnega predloga okolja Ljudske skupščine. Vidna je umestitev Spomenika revoluciji na poglobljeni ploščadi. (Arhiv UL FA, MAO)

Plaza Mayor

Madrid, Španija

obdobje

1617–1619/1790 rekonstrukcija po požaru

avtor

1617–1619 Juan de Herrera, Juan Gómez de Mora / 1790 Juan de Villanueva

dimenzije

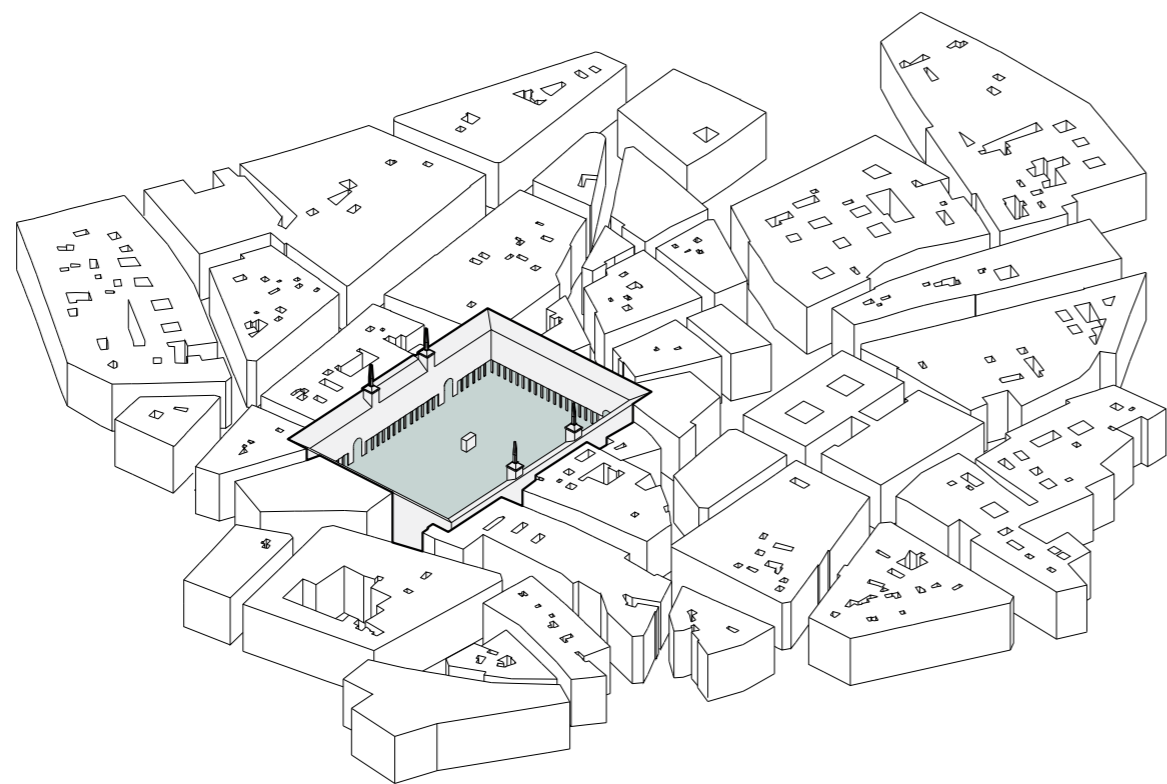
120 m x 86 m; 10 300 m²
višine okoliških fasad: 19 m–20 m

pomembne stavbe in programi

Panadería, 1790, Juan de Villanueva / poslikava fasad, 1992, Carlos Franco / Bronasti kip Filipa III. (Estatua Felipe III.), 1616, Jean Boulogne in Pietro Tacca

materialnost

kamnito tlakovanje z vzorcem v treh različnih barvah

| 0 | 50 | 100

Trg je nastal v 17. stoletju na mestu nekdanjega Plaza del Arrabal, na katerem je delovala najpomembnejša mestna tržnica. V obdobju vladanja Filipa II, ki je prestolnico takratne španske monarhije s svojo selitvijo v Madrid prenesel iz Toleda, je bilo načrtovanje trga zaupano arhitektu Juanu de Herreri. Ta je zasnoval javni prostor, ki s svojo pravilno obliko, stranicami v razmerju 3 : 2, deluje kot anomalija v mestnem tkivu organiskih, ozkih ulic. Izgradnja trga se je zaključila leta 1619, a ga je kmalu za tem prizadel prvi od številnih požarov, ki so se vrstili vse do leta 1790, ko se je temeljitejš

prenovi lotil arhitekt Juan de Villanueva, ki mu je nadel današnji videz. Uvedel je številne spremembe v podobi oboda trga, med drugim tudi poenotenje višine stavb okoliških objektov, ki z vseh štirih smeri objemajo natančno oblikovano mrežo tlakovanja Plaze Mayor. Oblika trga je bila v 18. stoletju še dodatno poudarjena z izgradnjo lokov preko osmih vstopov na trg ter s poenotenjem fasad nad javnimi arkadami, ki obkrožajo velik prazen javni prostor trga. Konjeniški kip Filipa III, ki je bil predviden že v prvotni zasnovi trga, so na načrtovano mesto postavili leta 1848.⁹⁰

Plaza Mayor je občasno tudi prizorišče začasnih umetniških inštalacij. (Foto: Rubén P. Bescós)

stalne rabe

javni trg

začasne rabe

državne proslave/prireditve
Sveti teden (Semana Santa)
mestne proslave/prireditve
kulturne prireditve; *Tamborrada*; *Fiesta de la Almudena*; *Fiesta dos de Mayo*; *Fiesta de Nochevieja*
umetniške prireditve; *inštalacija Madrid 1.78*, *umetnice Janet Echelman*; *inštalacija Grass Staged*, *urbanega umetnika SpY*
komercialni dogodki; *božična tržnica*, (*Mercado de Navidad*)
športne prireditve; *oYSHO Joga*
shodi
protesti; *protest zoper referendum o neodvisnosti Katalonije* (*Manifestación en contra del referéndum Catalán*)

Prvotno je na trgu delovala tržnica s hrano in drugimi dobrinami, ki se je v času festivalov in državnih praznikov umaknila uprizaritvam bikoborb, konjeniških parad, procesom inkvizicije in kronanjem prestolonaslednikov. Danes se čez leto na trgu zvrstijo številne mestne prireditve, predstave in umetniške inštalacije, Plaza Mayor velja za zelo priljubljen javni mestni prostor ne le med meščani, ampak tudi med obiskovalci. Zaradi priljubljenosti trga se je pod arkadami ob obodu v zadnjih letih razširila gostinska ponudba. Komercializacija javnih pritličnih prostorov ima

ekonomski smisel, a hkrati javni prostor mesta spreminja v prostor, namenjen pretežno obiskovalcem in ne uporabnikom mestnega prostora. Eden od poskusov vračanja prostora trga prebivalcem mesta je umetniška iniciativa *Grass Staged*, v okviru katere se je trg za nekaj dni preobrazil v parkovno ureditev, kjer so se lahko uporabniki prosto in preprosto zadrževali.⁹⁰

⁹⁰ Designboom, 2018. Madrid's Plaza mayor turned into a green space for four days by urban artist Spy. Dostopno na: <https://www.designboom.com/art/spy-grass-madrid-plaza-mayor-urban-intervention-03-20-2018/> (14. 9. 2018)

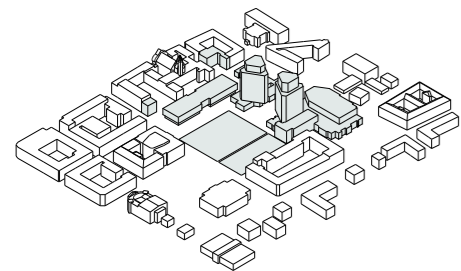

Dialog med stroko in javnostjo

Odločilno besedo pri odločanju o Trgu republike naj ima urbanistična stroka in arhitekti ter prebivalci Ljubljane.

S sodelovanjem do novega kulturnega središča

Velika praznina gradbene jame v središču Ljubljane je v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja med pobudniki in graditelji Cankarjevega doma mnogokrat sprožala razpravo o bodočih prirediteljih in obiskovalcih, ki bodo osvajali ogromne razsežnosti kulturnega centra.

V odboru udeležencev dogovora o gradnji in financiranju, operativnem štabu, komisiji in delovnih telesih so sodelovali ugledni kulturni in tehnični sodelavci, ki so v najboljčutljivejšem in intenzivnem obdobju gradnje ob rednih delovnih obveznostih delali brez plačila. Za gradnjo srca kulture slovenskega naroda jim je bilo v čast in veselje dajati svoje znanje in napore.

“Kulturni dom je tri leta gradilo več tisoč delavcev, tehnikov in inženirjev, od katerih se je pri vsaki fazi čutila mobilnost, požrtvovalnost in odgovornost, kakršne se uveljavijo le v izjemnih primerih.”⁹¹

Gradbena dela so se začela spomladi 1978 in naj bi se predvideno zaključila 9. maja 1979. Zaradi globokega izkopa gradbene jame, saj sta dve tretjini Cankarjevega doma pod površjem, so naleteli na nepredvidene podzemne kanale podtalne vode, ki je povzročala zastoje del in višanje stroškov gradnje.

Do 30. septembra 1979 so bile izkopane in vgrajene naslednje količine materiala: 130 000 kubičnih metrov izkopanega materiala in ruševin, 25 000 kubičnih metrov vgrajenega gramoza, 83 800 kvadratnih metrov izdelanih opažev, 4 250 ton vgrajenega betonskega železa, 31 150 kubičnih metrov vgrajenega betona. Za zavarovanje gradbene jame so porabili 9 150 metrov armirano betonskih pilotov, 550 ton betona in 25 860 metrov sider iz visokovrednega jekla. V dela je bilo vloženih približno 950 000 ur.⁹²

⁹¹ Zemljarič, J., 2000; Nastajanje in vrednote Cankarjevega doma. 20 x 365; Spominski zbornik Cankarjevega doma ob 20-letnici, Ljubljana, 2000.

⁹² Šlamberger, S., 1979; Kulturni dom Ivan Cankar – naš dom. Dnevnik. Iztrgan članek iz časopisa Dnevnik hrani arhiv Cankarjevega doma.

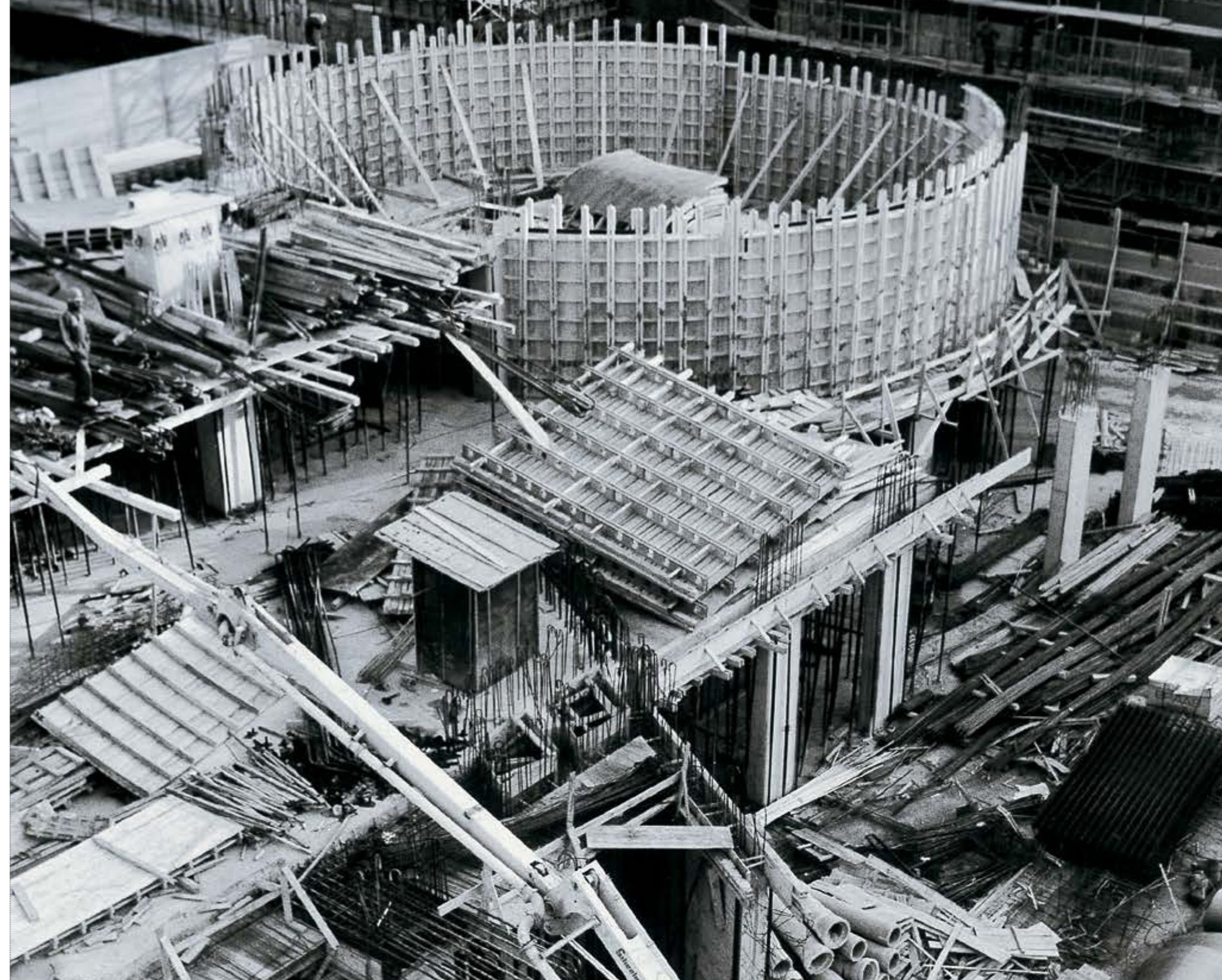

▲ Edvard Ravnikar med vodenjem po gradbišču Cankarjevega doma. (Arhiv UL FA, MAO)

♣ Notranjost Cankarjevega doma med gradnjo. (Foto: Damjan Gale / arhiv Damjana Galeta)

“Cankarjev dom predstavlja tisti drugi zorni kot, kadar govorimo o družbenem dolgu do Edvarda Ravnikarja, njegove vizije in ne nazadnje tudi njegove arhitekturne zapuščine. Že nekaj let vzpostavljamo dialog z ustanoviteljem Cankarjevega doma, to je državo oziroma Ministrstvom za kulturo, in ga naprošamo za pripravo konzervatorskega načrta, saj je poslopje kulturnega doma zaščiteno pod okriljem zavoda za varovanje kulturne dediščine in takšen načrt je bistvenega pomena za nas, ki to stavbo uporabljamo, za pol milijona obiskovalcev na letni ravni ter za 17 000 izvajalcev, umetnikov, ki vsako leto v njem nastopajo. Tako bi zagotovili, da bi vse potrebne prenove lahko bile uresničene v skladu z arhitekturnimi standardi, ki jih takšna arhitekturna dediščina zahteva in obenem omogoča njihovo pocenitev.”

Kdo naj ima odločilno besedo pri odločanju namenskosti Trga republike?

Najbolj presenetljivi so rezultati stališč o odločanju pri nadaljnji namembnosti ploščadi na Trgu republike (graf 13). Podrobnejša analiza teh odgovorov nam hkrati pokaže največjo stopnjo neskladnosti z medsebojnim križanjem spremenljivk. Izhodiščna presenetljivost je v tem, da skoraj 60 % vprašanih odločitev za namembnost prisoja ožji, tj. urbanistični in arhitekturni stroki, deloma tudi spomeniško-varstveni stroki (skupaj ca. 855). To pomeni zaupanje v stroko oz. vsaj zanašanje na kompetentnost stroke.

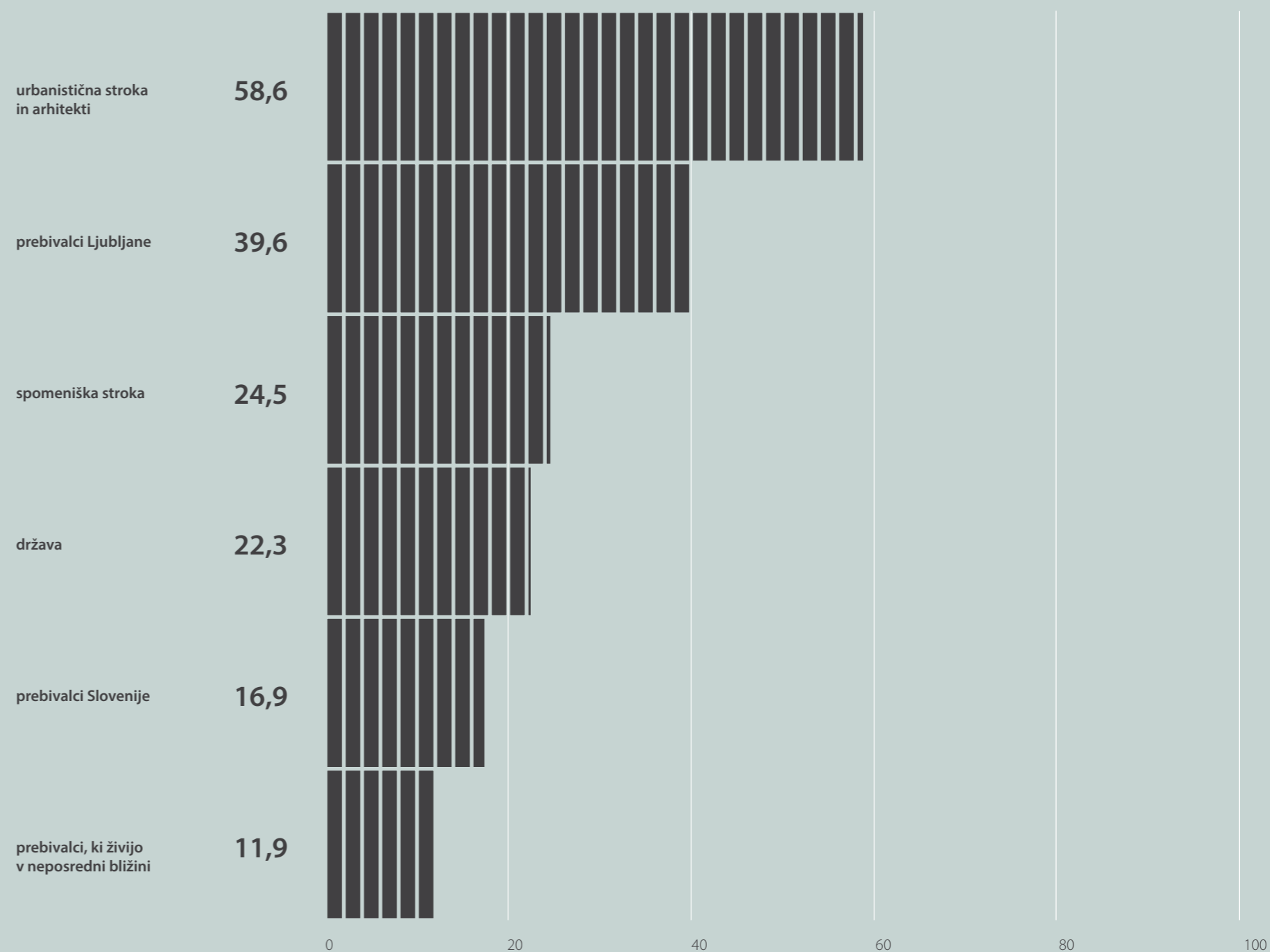
Ta ugotovitev je sicer v nasprotju z novjšimi raziskavami o urbanističnih vprašanjih, tako v Sloveniji kot v državah EU, kjer zaupanje v t. i. ekspertnost izgublja podporo splošne populacije (podobno kot zaupanje politiki). Vendar pa drugi najvišji odstotek pokaže tudi nujnost konzultacije prebivalcev Ljubljane (ca. 40 %). Analiza združevanja spremenljivk vseh prebivalcev, ki naj bi odločali o namembnosti, torej skupaj Ljubljane, Slovenije in bližnjih prebivalcev, pokaže skupno visok delež, tj. ca. 68 %. Glede na to, da je respondent/ka izbral/a več odgovorov, ni mogoče ugotoviti, za katero opcijo bi se odločil/a, če te možnosti ne bi ponudili ali če bi že v izhodišču združili spremenljivko 'prebivalci' v eno samo. Torej je v tem smislu mogoča le navzkrižna analiza z demografskimi spremenljivkami (spol, starost, izobrazba, prebivališče) in z drugimi vprašanji ali spremenljivkami znotraj vprašanj, če želimo natančneje ugotoviti veljavnost merjenja stališč o tem vprašanju. Izrazito značilnih odstopanj, razen izobrazbe, ni. Visoko izobraženi kar v ca. 75 % menijo, da mora o namembnosti tega prostora odločati ožja stroka. Vendar pa korelacijska analiza pokaže, da tisti respondenti/ke, ki pripisujejo pomen odločanja spomeniško varstveni stroki, obenem pripisujejo pomen odločanja državi, vendar ne glede na izobrazbo. Državi pripisujejo višji odločevalski pomen manj in srednje izobraženi, to pa so obenem tisti, ki so od centra mesta bolj oddaljeni (več kot 10 km). Tu domnevamo (bolj špekuliramo), da gre morda za t. i. koncept, ki je v urbanistično sociološki

literaturi pojasnjen s podporo populacije 'institucionalnosti' oz. gre za podpornike 'varuhov reda'. Te domneve pri tem vprašalniku ne moramo testirati, saj nimamo podatkov o politični afiliaciji respondentov/k. Posredno pa tej domnevi potrjuje podatek, da so stališča najmlajših in najstarejših, ne glede na spol in izobrazbo, sorodna. Ta fenomen je značilen za večino navzkrižnih analiz v tej anketi. Nekoliko presenetljivo ugotavljamo, da je sorazmerno močna skladnost med splošno in strokovno javnostjo, ko gre za vprašanje odločanja o ureditvi in rabi Trga republike. Vsekakor pa je v obeh anketah zaznavno posebno vrednotenje, teža in specifično zaznavanje tega trga v kontekstu ocenjevanja lastnosti javnih prostorov nasploh.

“Potreben je dobro voden dialog. Mesto ima drugo središče, vendar, kar bo na TR, bo definiralo Ljubljano. Dobrodošlo vključevanje države, ker gre vendarle za državno središče, pri čemer naj prispeva tudi finančno. Po drugi strani pa je še vedno ob teh programih ta praznina, zaradi katere se lahko začnejo dogajati stvari, ki niso sprogramirane.”

Kdo naj ima odločilno besedo pri odločanju namenskosti Trga republike?

(možnih je več odgovorov)

Citati iz intervjujev s strokovno javnostjo, Raziskava o ureditvi in rabi Trga republike v Ljubljani, FDV - CPS.

Graf 13, Raziskava o ureditvi in rabi Trga republike v Ljubljani, FDV - CPS.

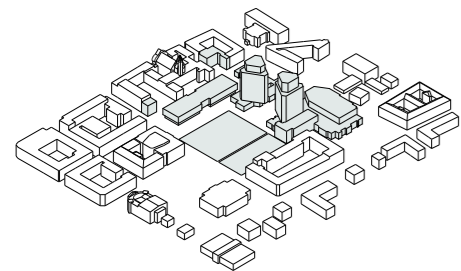
Trg republike je bil od izgradnje, vse do leta 2014 ▲
namenjen parkiranju. (Foto: Damjan Gale / arhiv
Damjana Galeta)

► Odpri javni prostor na Trgu republike danes.
(Foto: Miran Kambič)

Družbena zavezanost

V razgovorih o izgradnji Kulturnega doma se je izoblikovalo stališče, da je investicijo mogoče izpeljati z združevanjem družbeno političnih in partnerskih sredstev. Kljub prepovedi Beograda, da se investira v družbene dejavnosti, se je 15. 1. 1978 sprejel družbeni dogovor o izgradnji in financiranju Cankarjevega doma, ki je opredeljeval uzakonjeno zagotavljanje sredstev v naslednjem razmerju:

Mesto Ljubljana, skupaj s petimi občinami in Ljubljansko kulturno skupnostjo: 45 %
 Republika Slovenija in Kulturna skupnost Slovenije (notranji dogovor je bil vsaka po 17,5 %): 35 %
 Radio Televizija Slovenija 7 %
 Ljubljanska banka: 6 %
 ISKRA (združeno podjetje elektronske industrije): 4 %
 SOZD Emona: 3 %

Skupaj: 2 252,585 116 dinarjev⁹³

⁹³ Miklavčič, B., 2000; Sreča, da nismo številili pri vinarjih in krajcarjih'. 20 x 365: Spominski zbornik Cankarjevega doma ob 20-letnici, Ljubljana, 2000.

◀ Prvi obrisi Gallusove dvorane. (Foto: Damjan Gale / arhiv Damjana Galeta)

“Tako obsežnih projektov seveda ni brez jasne politične odločitve. Kakšna je bila politična odločitev v 60. letih? Kdo je sprejel to odločitev? Zakaj se je gradnja prekinila in kljub vsemu tudi nadaljevala? Tudi sedaj si želimo takšnih odločitev, da bi bili v Ljubljani izvedeni pomembni državotvorni projekti, podobno kot so jih naredili v 60. in 70. letih. Danes nam jih namreč manjka, predvsem v smislu odnosa države do glavnega mesta, saj se moramo v veliki meri sami truditi za investicije in državna blagajna je vedno premajhna, ko gre za Ljubljano. Sedaj si želimo političnih odločitev za državotvorne projekte v glavnem mestu Republike Slovenije.”

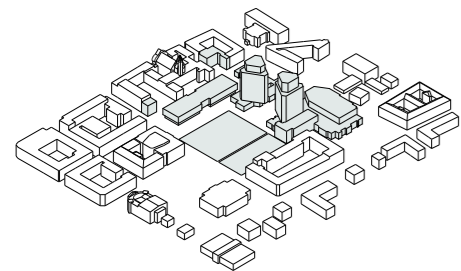
Mag. Miran Gajšek v prispevku na okrogli mizi Ravnikarjeva linija, Cankarjev dom, 6. 10. 2017.

Večerni pogled na prenovljen Trg republike.
(Foto: Miran Kambič)

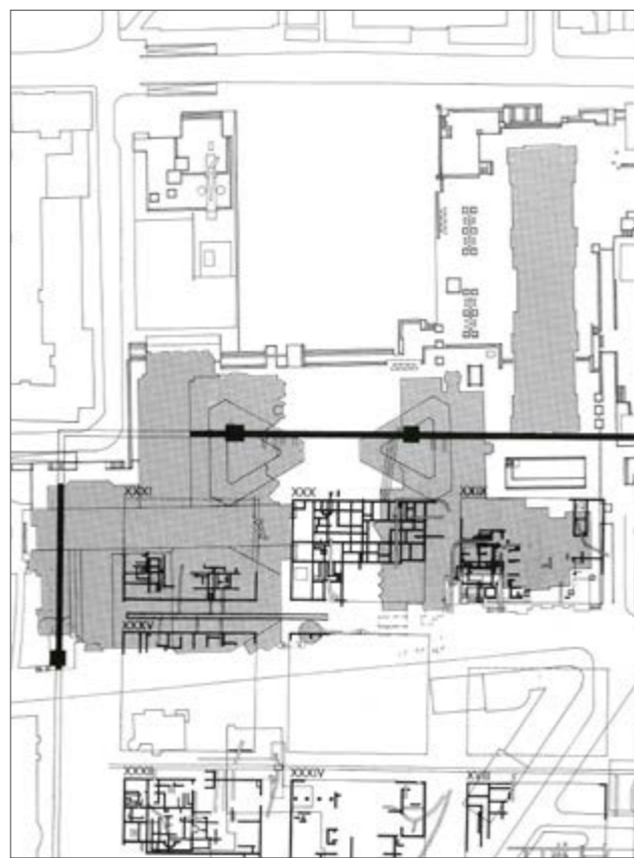

Na temeljih rimske Emone

V pripravi na gradnjo Cankarjevega doma so se v začetku leta 1977 opravila arheološka izkopavanja. Kot predvideno so se odkrili ostanki mestnega obzidja rimske Emone in mestnih zgradb. Tlorisi antičnih stanovanjskih blokov pričajo o visoki razviti stanovanjski kulturi, potem ko se je Emona iz utrdbenega prelevila v civilno mesto.

Kljub občutni podražitvi investicije je obveljalo stališče stroke, da se del rimskega zidu vključi v estetsko podobo okolice in kulturnega doma, saj ta predstavlja najstarejši zgodovinski poudarek in kulturne temelje, na katerih je kasneje zraslo mesto Ljubljana.

Prikaz struktur rimske Emone, najdenih na območju Cankarjevega doma. (Plesničar-Gec L., 1999; Urbanizem Emone. Znanstveni inštitut Filozofske fakultete: Ljubljana, str. 46.)

Arheologijo rimske Emone je Ravnikar interpretiral v tlaku pred Cankarjevim domom. (Foto: Damjan Gale / arhiv Damjana Galeta)

City Hall Plaza

Boston, Massachusetts, ZDA

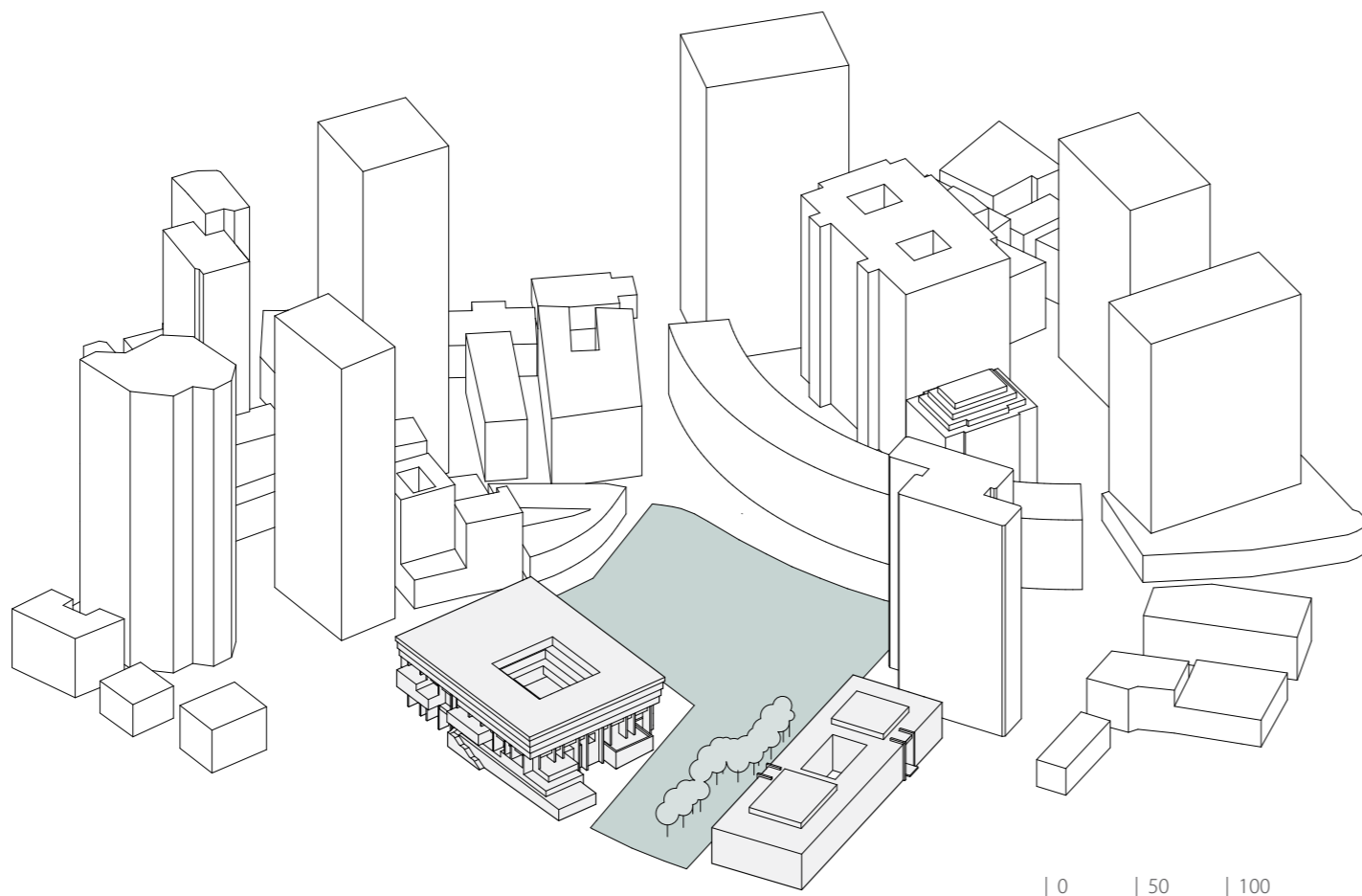
obdobje
18. stoletje–1962

avtor
Kallmann McKinnell & Knowles

dimenzije
225 m x 111 m; 25 000 m²
višine okoliških fasad: 30 m–152 m

pomembne stavbe in programi
Mestna hiša (City Hall), 1962 Kallmann
McKinnell & Knowles / Zvezna vlada (John F.
Kennedy Federal Building), 1963–1966, Walter
Gropius and The Architects Collaborative s
Samuelom Glaseritom

materialnost
rdeča opeka, beton

Območje današnjega trga je v preteklosti imelo predvsem trgovsko-komercialni značaj, vse dokler se v letu 1968 nista na njem izgradila bostonska mestna hiša in njej pripadajoči trg kot rezultat arhitekturnega natečaja iz leta 1962. Izmed 256 elaboratov je bil izbran zmagovalni predlog arhitektov Kallman McKinnell & Knowles. Namen njihovega drznega in monumentalnega oblikovanja nove mestne hiše je bila izrazito odprta vizija in ideja sodobnega mesta. Napredne urbanistične ideje avtorjev se odražajo v zabrisani meji med notranjimi prostori mestne hiše in njenim trgom, saj so

javni programi in upravni prostori umeščeni v odprtem mestnem pritličju stavbe, do njih se lahko dostopa iz več smeri in nivojev. Ustvarjena sinergija med mestno hišo in trgom naj bi simbolizirala zrušitev meje med prebivalci in mestno oblastjo. Celoten stavbni kompleks skupaj z odprtim javnim prostorom se, kljub za tisti čas sodobnemu izrazu, v svoji materialnosti in obliki navezuje na trg Piazza del Campo v Sieni v Italiji. Prostor vse od izgradnje še ni doživel celovitejše prenove, kar ogroža zmogljivost same stavbe, njeno pomembnost in prvotno namero.

◀ Protest na trgu pred Mestno hišo. (Foto: Rich Beaubien)

stalne rabe
javni trg

časne rabe
državne proslave/prireditve
dvig zastave ob Dnevu neodvisnosti
mestne proslave/prireditve
kulturne prireditve; *Boston Harborfest*;
Puerto Rican Festival Boston; *African Festival of Boston*; festival znanosti, umetnosti in tehnologije (*HUBWeek*)
glasbene prireditve; *Boston TechJam*; *Boston Calling*
komercialni dogodki; akcija zbiranja sredstev za boj proti raku (*Scooperbowl*); *Boston Winter: City Hall Skating Path + Holiday Market*
športni dogodki; *Boston Social Fitness*
umetniške prireditve; *umetniška inštalacija Strandbeest nizozemskega umetnika Thea Jansena*
shodi
protesti; *Free Speech Rally*
drugo; *Boston Pride Parade*

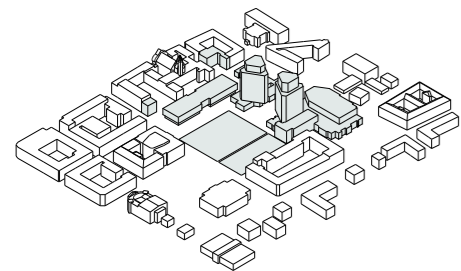
Trg je politično in kulturno središče Bostona, na katerem se od njegovega nastanka odvijajo državne proslave, protestni shodi, številni športni dogodki in sezonski kulturni festivali, vendar pa ne premore potrebne infrastrukture za optimalno podporo teh velikih dogodkov. Zaradi v preteklosti pomanjkljive vizije pri ravnanju z dediščino celotnega stavbnega kompleksa in javnega prostora pred njo, je bostonska mestna hiša skupaj s trgom okrog nje začela pridobivati negativno konotacijo. V zadnjem času se je okrepilo mnenje, da prostor, razen ob večjih prireditvah, več ne privablja

ljudi in da je čas za njegovo revitalizacijo. V ta nemn so seopravile poglobljene prostorsko arhitekturno-urbanistične analize, anketne raziskave splošne in strokovne javnosti ter sprožile iniciativo, imenovano *Rethink City Hall* (Premislimo Mestno hišo), ki se zavzema za ponovno vrnitev primarne vloge trga kot povezovalnega člena med javnostjo in oblastjo. Predvideni so številni prostorski in organizacijski ukrepi kot so zagotovitev novih in sprostitev že obstoječih dostopov v območje, približevanje trga človeškemu merilu z novo krajinsko ureditvijo ter boljše povezovanje dejavnosti v notranjosti mestne hiše s tistimi na trgu.⁹⁴

⁹⁴ City of Boston, Public Facilities Department, 2017. *Rethink City Hall: Boston City Hall and Plaza Study*. str. 7–11. Dostopno na: http://rethinkcityhall.org/assets/BostonCityHallPlazaStudy_FinalReport.pdf (12. 9. 2018)

Tehnika, kot jo imajo veliki

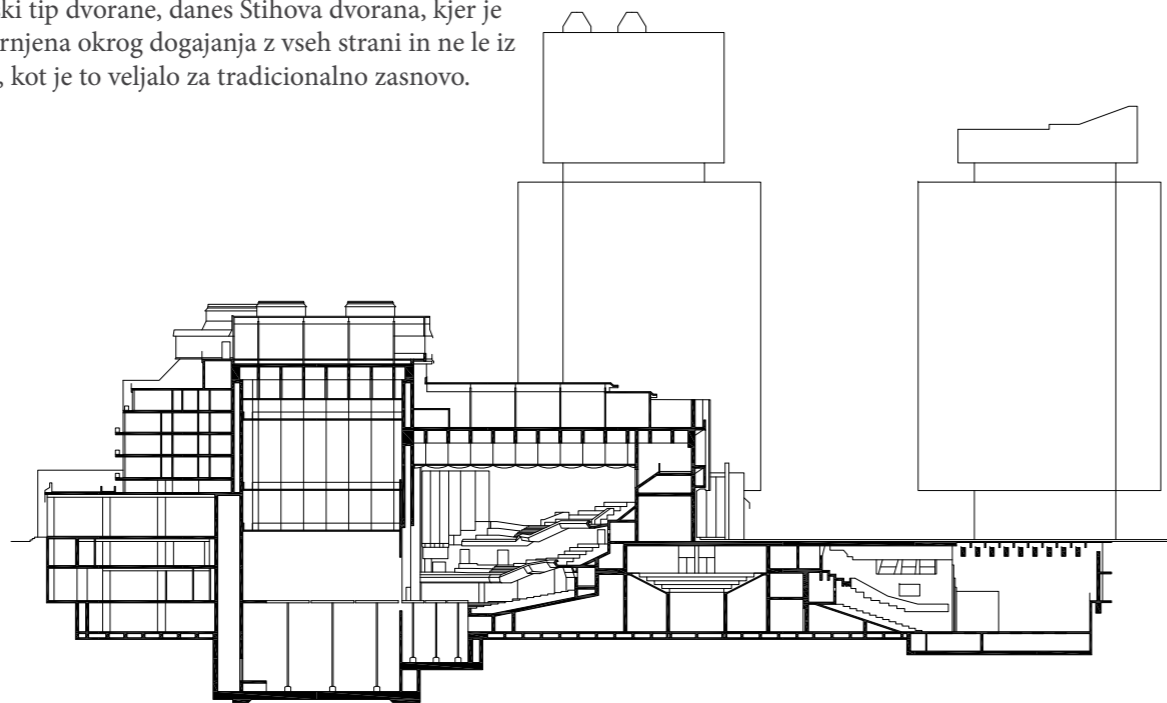

Pri zasnovi tehnične opremljenosti dvoran kulturnega doma je projektantska ekipa sodelovala s povabljenimi kulturnimi delavci, ki so s svojo strokovnostjo, znanji in spoznavanjem delovanj podobnih dvoran po svetu pripomogli k sodobnim rešitvam.

Osrednji cilj je bil zagotoviti čim boljše akustično udobje in zmogljivo odrsko tehniko Gallusove dvorane, ki bi tako lahko ob kongresnih dejavnostih gostila zahtevne simfonične, operno baletne in dramske uprizoritve. Odločali so se med tradicionalno odrsko mehanizacijo in osvetlitvijo po nemških vzorih ter sodobnejšimi rešitvami iz lažjih konstrukcij. Zaradi gradbeno zahtevne stavbe se je za najprimernejšo vgradnjo odrske ploščadi izkazal sistem hidravličnih dvigal, dviznih ploščadi in vrtečih se odrov iz lahke jeklene konstrukcije po predlogu angleškega podjetja Telestage.⁹⁵

Iz želje sledenja takratnim trendom se je predvidel amfiteatrski tip dvorane, danes Štihova dvorana, kjer je publika strnjena okrog dogajanja z vseh strani in ne le iz ene smeri, kot je to veljalo za tradicionalno zasnovo.

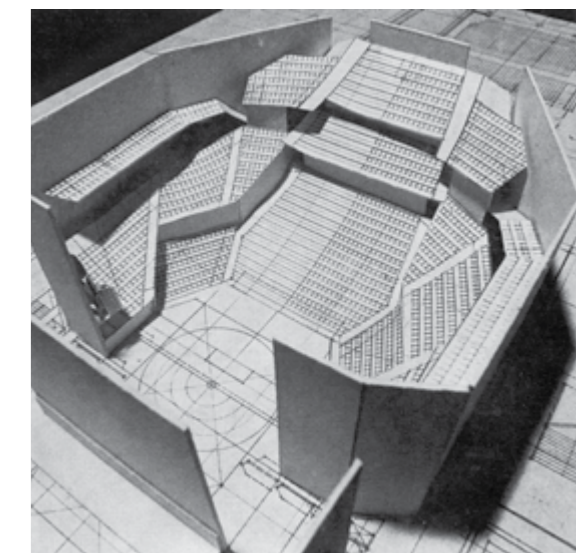
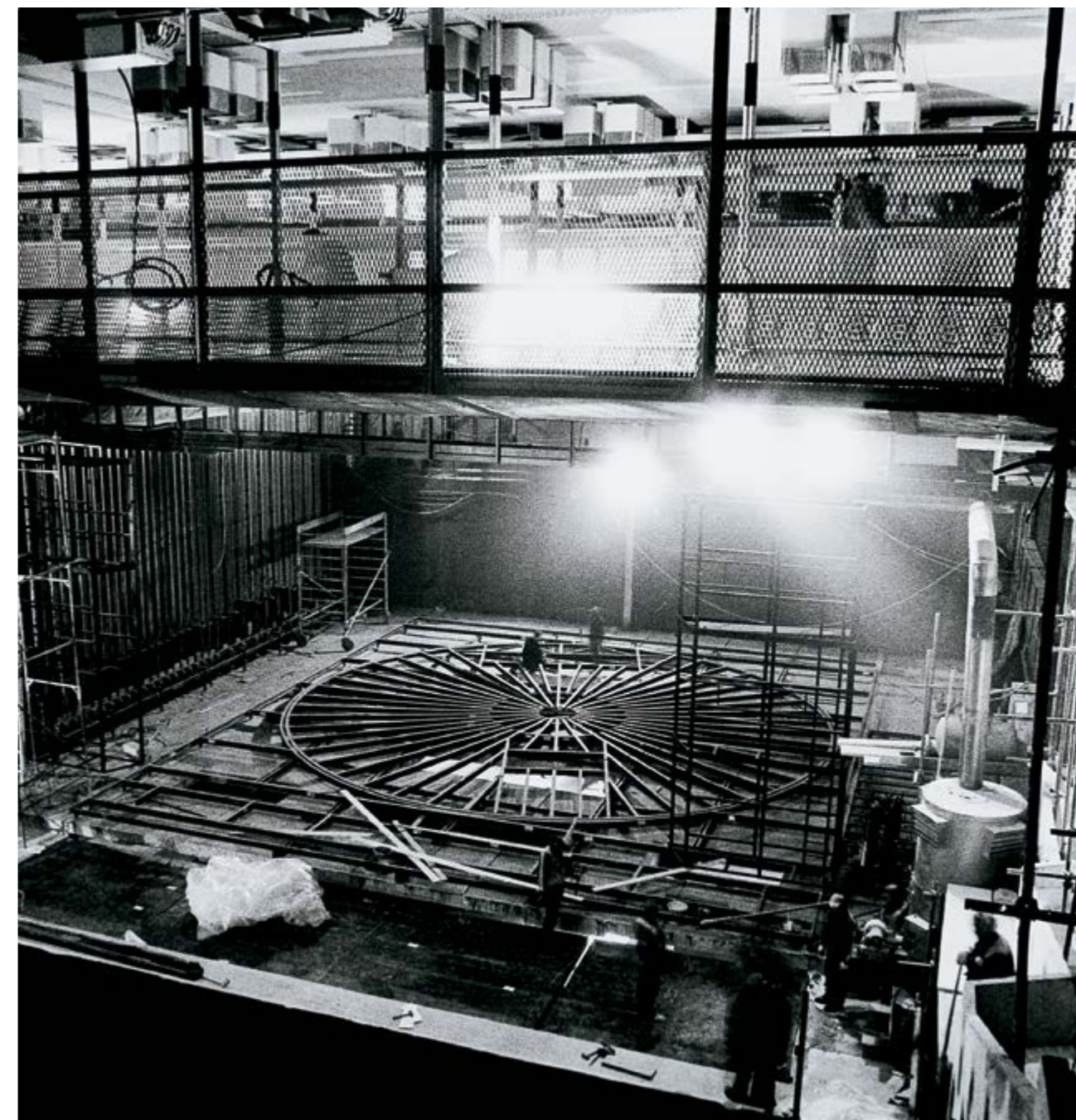
“V kulturnem domu bo pet dvoran, štiri prireditvene in ene sprejemna. Velika, Gallusova dvorana, bo imela 1600 sedežev, tako vizualno kot akustično odlično razporejenih v prostoru pod geslom – dobro videti in dobro slišati – s poudarkom, da gre za naravno in ne elektroakustiko, ki bo sicer vgrajena, vendar namenjena le kongresom, ki se bodo v prihodnosti odvijali v teh prostorih. Naravno akustiko bo v domu izvedla svetovno znana in priznana firma dr. Lothar Cremer, in sicer na podlagi najnatančnejših akustičnih geometrijskih merenj in laboratorijskih preizkusov z laserskimi žarki. Elektroakustika je zaupana Philipsu, odrska razsvetljava firmi ADB. Izjemen volumen velike dvorane – ob odru bo v višino merila celih 18 m in se tako postavila ob bok dvoranam, kakršne so bostonska, milanska Scala, dunajska državna opera itd. – bo omogočal celo montažo in uporabo orgel, skratka eksploatacija dvorane bo, vsaj v zasnovi, vsestranska.”⁹⁶

⁹⁵ Navinšek, B., 2000; Umetnik v objemu tehnike. 20 x 365: Spominski zbornik Cankarjevega doma ob 20-letnici, Ljubljana, 2000.

⁹⁶ Ravnikar, E., v Šlamberger, S., 1979; Kulturni dom Ivan Cankar – naš dom. Dnevnik. Iztrgan članek iz časopisa Dnevnik hrani arhiv Cankarjevega doma.

Prerez čez Gallusovo dvorano z vidno višino odrskega stolpa. (Arhiv UL FA, MAO)

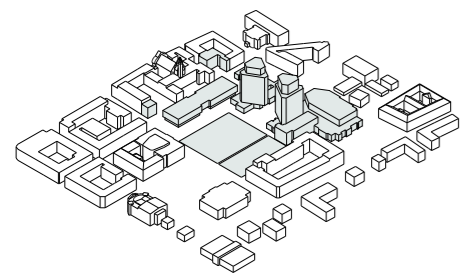

▲ Študijska maketa Gallusove dvorane. (Arhiv UL FA, MAO)

♦ Nosilna konstrukcija odrske ploščadi v Linhartovi dvorani med izgradnjo. (Foto: Damjan Gale / arhiv Damjana Galeta)

Barve v službi sporočilnosti

Dvorane Cankarjevega doma so imele celostno natančno definirane materiale, barvne tone in nianse za vse barvne površine in opremo. Koncept barvne zasnove posameznih dvoran bi lahko razumeli kot Ravnikarjevo tematsko naslonitev na arhitekturno-umetnostna obdobja, v katerih so živeli njihovi imenodajalci. Svetla, skoraj monokromatska Gallusova dvorana v barvni zasnovi spominja na renesančne koncertne dvorane, Linhartova dvorana z rdečimi sedeži in škrlatnimi stenami na velike rokokojske teatre, v katerih so nastopali Mozart in drugi umetniki tega obdobja, črno-bela barvna zasnova Kosovelove dvorane pa se sklicuje na obdobje konstruktivizma.

Pri določanju barvne sheme je šlo za sodelovanje med arhitektom Edvardom Ravnikarjem in akademskim slikarjem Andrejem Jemcem, pri čemer je šlo za usklajevanje med že določenimi barvnimi odtenki že naročene in izdelane opreme ter barvami stenskih in stropnih površin.

Med osrednje prispevke Andreja Jemca pa spada poslikava železne zavese v velikosti 10 x 20 m, njegovega največjega likovnega dela. V letu 1982, ob takrat še nedograjenem odru Gallusove dvorane, je igrala železna zavesa zelo pomembno vlogo, saj je služila kot ozadje prav vseh prireditev, tudi koncertnih, dokler niso bila dokončana dela na velikem odru. Zaradi specifične namembnosti v interakciji programskih zahtev in potreb dvorane, hkrati pa zaradi izbranega materiala, je imel na voljo zelo omejene možnosti poslikave. Zaradi lastnosti izbranega materiala, povsem osnovne rebraste pločevine, ki se jo največkrat uporablja za pročelja industrijskih objektov, se je odločil za ultramarinsko-modro-vijoličasto-sive odtenke vertikalne poslikave v poteku reber; to naj bi v gledalcu v odnosu do drugih, toplejših barv dvorane, vzbudilo iluzijo globine, hkrati pa nanj učinkovalo s svojimi vertikalnimi črtnimi ritmi.⁹⁷

⁹⁷ Jemec, A., 2000; Cankarjev dom v barvah. 20 x 365; Spominski zbornik Cankarjevega doma ob 20-letnici, Ljubljana, 2000.

⁹⁷ Največje likovno delo Andreja Jemca - poslikana železna zavesa v Gallusovi dvorani. (Foto: Damjan Gale / arhiv Damjana Galeta)

Trg republike

Ljubljana, Slovenija

obdobje

1960–1983

avtor

Edvard Ravnikar

dimenzije

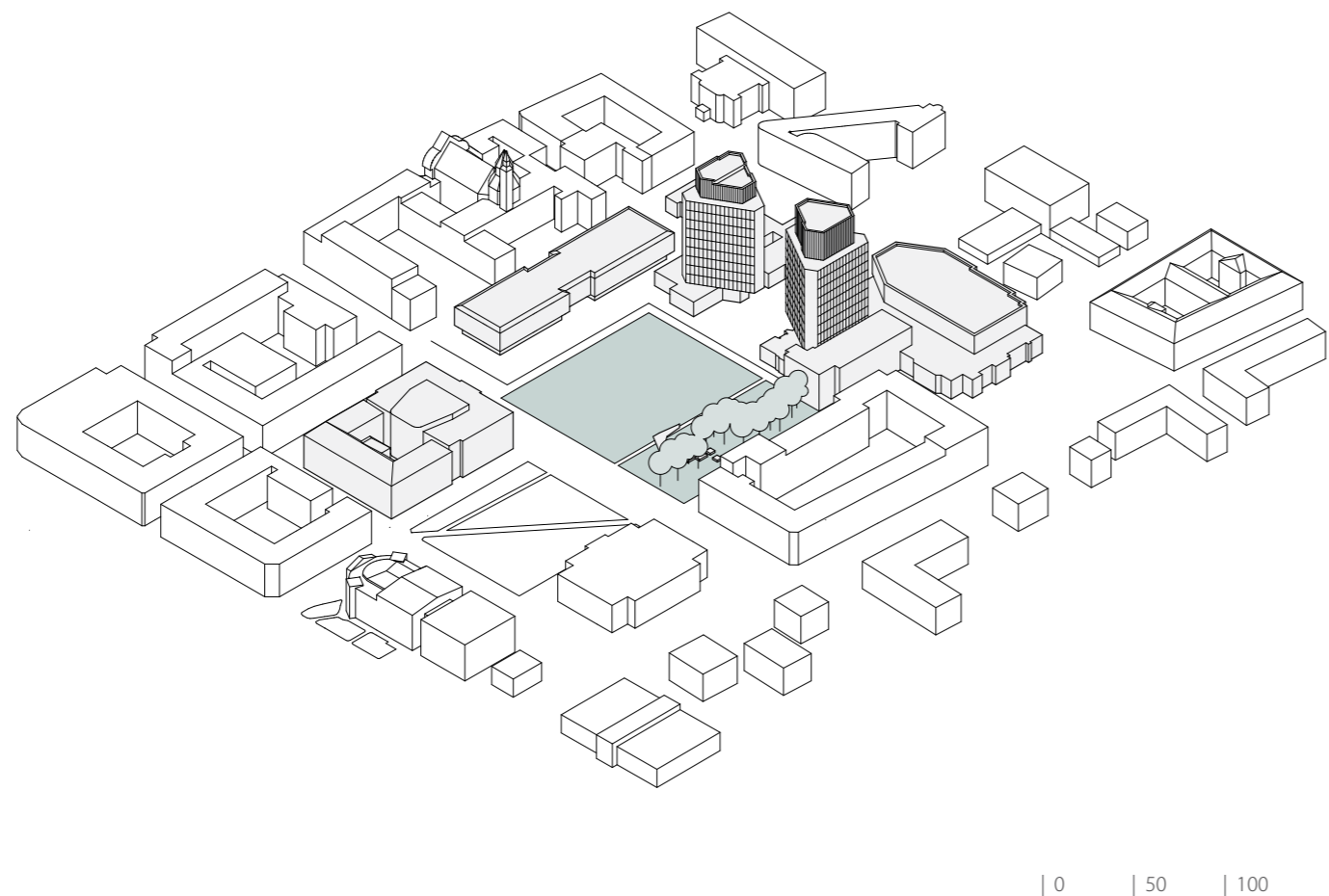
95 m x 110 m; 10 450 m²
višina okoliških fasad 17 m–69 m

pomembne stavbe in programi

Parlament – Državni zbor Republike Slovenije, 1959, Vinko Glanz / Veleblagovnica Emona – Maximarket, 1975, Edvard Ravnikar / poslovni stolpnici B in C, 1976, Edvard Ravnikar / Cankarjev Dom, 1982, Edvard Ravnikar

materialnost

tlakovanje v granitu

| 0 | 50 | 100

Trg republike je nastajal v obdobju med leti 1960 in 1983. Predlog arhitekta Edvarda Ravnikarja, ki je bil izbran na arhitekturnem natečaju leta 1959, je sprva predvidel monumentalno zasnovan kompleks upravnih, poslovnih in kulturnih javnih zgradb, ki bi na novo določil mestno središče Ljubljane in ki bi hkrati predstavljal središče političnega, kulturnega ter poslovnega življenja Slovenije.⁹⁸ Prvotna izrazito monumentalna zasnova je z ustavitvijo gradnje v obdobju gospodarskih reform in skozi arhitektov profesionalni in miselni razvoj doživljala preobrazbe skozi celoten proces gradnje.

S prostorskimi sosledji, kot so podhodi, prehodi, vstopi, stopnišči, razgibane prostorske kompozicije in odprtimi pogledi na Ljubljanski grad ter zvonik Nunske cerkve, je Ravnikar prepletel novozgrajeni in že obstoječi mestni prostor. Posamezne ambiente oblikovno in doživljajsko bogatijo skulpture slovenskih kiparjev Slavka Tihca in Draga Tršarja.

◀ Proslava ob 13. obletnici samostojne Slovenije. (Foto: Blaž Samec / Delo)

stalne rabe

javni trg

začasne rabe

državne proslave/prireditve
proslava ob Dnevu državnosti
mestne proslave/prireditve
umetniške prireditve; interaktivna umetniška inštalacija Moonolith
športne prireditve; drsališče, Ice Fest
shodi
protesti; demonstracije študentov in dijakov proti sprejetju zakona o malemu delu; protesti proti privatizaciji Univerze drugo; shod proti sovražnemu govoru v politiki

Trg republike ima pomemben politično-simbolni pomen v slovenski zgodovini, saj je bila na tem mestu 26. junija 1991 razglašena neodvisna Republika Slovenija. Čeprav so se po osamosvojitvi praviloma na trgu odvijale slovesne obletnice tega pomembnega dogodka, pa je vse do leta 2014 površino trga zasedalo parkirišče. Po prenosu lastništva in prenovi (realizaciji originalnih Ravnikarjevih načrtov za ureditev ploščadi) leta 2014 je trg dobil novo vlogo v mestu. To novo vlogo Trga republike v mestu in državi raziskuje tudi pričujoča publikacija.

⁹⁸ Muzej za arhitekturo in oblikovanje, 2016. Razstava: Trg Republike. Dostopno na: http://www.mao.si/Razstava/Trg-republike_1.aspx (12. 9. 2018)

Časovnica razvoja Trga republike

1930

1940

1950

1960

1970

1980

1990

2000

2010

mesto kot urbani sistem

1939
Ravnikar se vrne iz Pariza, kjer je deloval v Le Corbusierovem ateljeju; leto priprave urbanističnega načrta za Ljubljano

ideja osrednjega državnega trga

1941
oblikovanje Šubičeve ulice in izgradnja Šubičeve gimnazije, arhitekt Jože Plečnik

oblikovanje Trga revolucije

Trg republike

Natečajna rešitev: 1960
Zgrajeno: 1961 - 74, 1975 - 82

Edvard Ravnikar s sodelavci: Anton Bitenc, Miloš Bonča, Jože Koželj, Majda Kregar, Anton Pibernik, Franc Rihtar, Vladislav Sedej

gradnja, ustavitev in obdobje sprememb

1963
začetek kiparskih del na spomeniku Revoluciji kiparja Draga Tršarja

Ljubljanska vrata

1964
zaustavitev vseh gradbenih del ter prevrednotenje zasnove in znižanje stolpnic

študija središča Ljubljane, Edvard Ravnikar

1966
prve zasnove kongresne dvorane kot dela kompleksa Trga revolucije

urbanizacija kulture

1972
razpisan javni natečaj za spomenik Ivanu Cankarju, izbran predlog Slavka Tihca

1975
ustanovljen Republiški odbor za proslavo 100 letnice rojstva Ivana Cankarja

1977
izvedbena zasnova Cankarjevega doma, Edvard Ravnikar, ter pričetek arheoloških izkopavanj

Cankarjev dom

Zasnova: 1977
Zgrajeno: 1978 - 83

Edvard Ravnikar s sodelavci: Jože Barši, Janja Barši, Mika Berlič, Boris Briški, Monika Fink, Tomo Jurčič, Andrej Kasal, Majda Kregar, Majda Lukan, Roza Pajovič, Ana Ravnikar, Edo Ravnikar ml., Aleš Stanovnik, Marta Tobolka

1976
izgradnji stolpnic A in B ter prve zasnove Cankarjevega doma, Edvard Ravnikar

1975
izgradnja trgovinskega kompleksa Emona, danes Maximarket ter postavitve Spomenika revoluciji, kiparja Draga Tršarja in arhitekta Vladimirja Braca Mušiča

1978
sprejet zazidalni načrt za izgradnjo Cankarjevega doma in začetek gradnje

1980
prva prireditev v dvorani Cankarjevega doma - koncert Rožancev

1982
zaključene štiri dvorane in vgradnja železne zavese Andreja Jemca v Gallusovi dvorani

1983
zaključena je gradnja Cankarjevega doma

26. junij 1991
razglasitev neodvisnosti Republike Slovenije na Trgu republike

2014
prenovljena ploščad Trga republike po originalnih načrtih Edvarda Ravnikarja je v celoti zaprta za motorni promet ter namenjena pešcem in kolesarjem

26. junij 2016
proslava ob 25-letnici državnosti se je odvila na Trgu republike

osamosvojitve Republike Slovenije

1983
ploščad Trga revolucije pridobi začasno rabo mestega parkirišča

prenova Trga republike

2011
MO Ljubljana pridobi celovito lastništvo nad ploščadjo Trga republike

2014
protest proti zakonu o privatizaciji univerze

Viri slik in bibliografija

Knjige

Bernik, F. 2000; Vseslovenski in svetovljanski. V 20 x 365: Spominski zbornik Cankarjevega doma ob 20-letnici, Ljubljana, 2000.

Campbell, J.L. et. al.. 2013; Coding In-depth Semistructured Interviews: Problems of Unitization and Intercoder Reliability and Agreement; Sociological Methods & Research 42(3).

Eckardt, Frank (ed.). Paths of urban transformation, The European city in transition, Vol. 5. Frankfurt am Main, Peter Lang, 2005.

Gollmann, K. F. 1994; Edvard Ravnikar – nadaljevanje srednje-evropske arhitekturne tradicije. V Hommage a Edvard Ravnikar, Ljubljana 1995.

Hočevar, M., 2000; Novi urbani trendi. Prizorišča v mestih – omrežja med mesti. Ljubljana: Znanstvena knjižnica.

Hočevar, M., 2004; Vrednote v prostoru: javnomnensjska raziskava (Values in space: public opinion research). Prostor Slovenije 2020 – Zbirka raziskav s področja prostorskega načrtovanja. Končno poročilo MOB, MZZ.

Hočevar, M., Uršič, M., Kos, D., Trček, F., 2005; Changing of the Slovene urban system: specific socio-spatial trends and antiurban public values / attitude.

Hočevar, M., Zorman, A., 2013; Contextual mobility and the new mobility paradigm: the nature of travel mode choices reconsidered, Civitas-Elan.

Jemec, A., 2000; Cankarjev dom v barvah. V 20 x 365: Spominski zbornik Cankarjevega doma ob 20-letnici, Ljubljana, 2000.

Kos, J.,1983: Trg Revolucije nekoč in danes, katalog razstave, Mestni muzej Ljubljana, 1983.

Kreft, L., 2000; Vsak začetek je lep spomin. V 20 x 365: Spominski zbornik Cankarjevega doma ob 20-letnici, Ljubljana, 2000.

Lajovic, J., 1994; O profesorju Ravnikarju. Hommage a Edvard Ravnikar, Ljubljana 1995.

Mihelič, B., 1983; Urbanistični razvoj Ljubljane, Ljubljana 1983.

Miklavčič, B., 2000; Sreča, da nismo ‘številili pri vinarjih in krajcarjih’. V 20 x 365: Spominski zbornik Cankarjevega doma ob 20-letnici, Ljubljana, 2000.

Mullin, John R., 1992; The reconstruction of Lisbon following the earthquake of 1755: a study in despotic planning. The Journal of the International History of City Planning Association, 1992.

Navinšek, B., 2000; Umetnik v objemu tehnike. V 20 x 365: Spominski zbornik Cankarjevega doma ob 20-letnici, Ljubljana, 2000.

Nova, A., 1988; Michelangelo: Der Architekt, Stuttgart.

Uršič, M., Hočevar, M., 2007; Protiurbanost kot način življenja. Knjižna zbirka Ost, 02. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Vodopivec, A.; 1994; Ravnikar – med klasičnim idealom in modernizmom. V Hommage a Edvard Ravnikar, Ljubljana 1995.

Wolfrum Sophie, 2015; Squares. Urban Spaces in Europe, Basel, 2015.

Zemljarič, J., 2000; Nastajanje in vrednote Cankarjevega doma.V 20 x 365: Spominski zbornik Cankarjevega doma ob 20-letnici, Ljubljana, 2000.

Periodika

Florijančič, M., 1997: O tehniki kolažiranja. List 18: 14–15.

Mušič, V. B., 1958: Smrtna obsodba plemenite hiše. Arhitekt 23: 7–12.

Hočevar, M., 2012; Dispersed settlement in detached houses : attitudes over the residential space consumption in Slovenia; Sociologija 54/1.

Mušič, V. B., 1993: Edvard Ravnikar 1907–1993. Urbani izziv 23, 24, 25: 3–12.

Ravnikar, E., 1950; Kratek oris modernega urbanizma v Sloveniji. Problemi arhitekture in urbanizma LRS, ASIT LRS Ljubljana, AB 60–61, 1982.

Ravnikar, E., 1960: Razvoj moderne Ljubljane. Arhitekt 1: 3–7.

Ravnikar, E., 1962: O rešenju Trga revolucije u Ljubljani, AU Arhitektura, urbanizam 13; 19.

Ravnikar, E., 1964: Arhitektura, plastika in slikarstvo. Sinteza 1.

Ravnikar, E., 1976: Razmišljanje ob Omahnovi knjigi. AB arhitektov bilten 30/31: 5–10.

Ravnikar, E., 1977: Arhitekturna kritika in arhitektura. AB Arhitektov bilten 33: 4–6.

Ravnikar, E., 1993; Razmišljanja o Ljubljani leta 1964. Urbani izziv 23, 24, 25: 15–18.

Schumpp, M. In Throll M., 1966: Die schnalzende Metapher: Monumentalismus. Bauwelt, 1966 (18). Šlajmer, M., 1960: Natečaj za ureditev novega Trga revolucije v Ljubljani 1960. Arhitekt 4: 54–59.

Vodopivec, A., 1997: Paradigme 60. let. AB Arhitektov bilten 137-1383: 32–37.

Arhivsko gradivo

Ravnikar, E. 1977, Začasno poročilo k idejni programski in arhitekturni skici za Dom kulture Ivan Cankar, arhiv MAO.

Ravnikar, E., 1976: Trg revolucije, Ljubljana. Investicijski zavod za izgradnjo Trga revolucije v Ljubljani, Ljubljana, arhiv Cankarjevega Doma.

Ravnikar, E., 1976: Trg revolucije, Ljubljana. IZITR, Ljubljana, 1976, arhiv Cankarjevega Doma.

Ravnikar, E., 1985: Graditev Trga revolucije, Zaključno poročilo in pregled 25 let dela IZITR. IZITR, Ljubljana, 1985, arhiv Cankarjevega Doma.

Ravnikar, E., v Šlamberger, S., 1979; Kulturni dom Ivan Cankar – naš dom. Dnevnik. Iztrgan članek iz Časopisa Dnevnik, arhiv Cankarjevega Doma.

Tihec, S., v Šlamberger, S., 1979; Kulturni dom Ivan Cankar – naš dom. Dnevnik. Iztrgan članek iz časopisa Dnevnik, arhiv Cankarjevega Doma.

Zemljarič, J., Anžur, M., Gostiša, L., Lunaček, I., Master, M., Ravnikar, E., Rotovnik, M., Saje, M. In Zorko, P. ur., 1977. Kulturni center Ivan Cankar v Ljubljani. Ljubljana: Operativni štab iniciativnega odbora za izgradnjo Kulturnega centra Ivan Cankar, arhiv Cankarjevega Doma.

Pogovori

Bonča, M., iz pogovora z R. Žnidaršič, 11. 2. 2004.

Vodopivec, A., pogovor z R. Žnidaršičem, 13. 2. 2004.

Spletni viri

Academic. Platz der Republik (Berlin). Dostopno na: <http://deacademic.com/dic.nsf/dewiki/1115177> [7. 9. 2018]

City of Brussels. 2018. Ommegang 2018. Dostopno na : <https://www.brussels.be/ommegang> [1. 9. 2018]

City of Boston, Public Facilities Department, 2017. Rethnik City Hall: Boston City Hall and Plaza Study. Dostopno na: http://rethinkcityhall.org/assets/BostonCityHallPlazaStudy_FinalReport.pdf [12. 9. 2018]

CITYLAB. The Design Competition That Opened Toronto To The World. 2016. Dostopno na: <https://www.citylab.com/design/2016/03/the-design-competition-that-opened-toronto-to-the-world/475170/> [8. 9. 2018]

Cusack, A. 2018. The Kaiserforum. Dostopno na: <http://www.andrewcusack.com/2013/kaiserforum-wien/> [14. 9. 2018]

Designboom, 2018. Madrid's Plaza mayor turned into a green space for four days by urban artist Spy. Dostopno na: <https://www.designboom.com/art/spy-grass-madrid-plaza-mayor-urban-intervention-03-20-2018/> [14. 9. 2018]

European Prize for Urban Public Space. 2018. Renovation of Skanderbeg Square. Dostopno na: <https://www.publicspace.org/works/-/project/k056-skanderbeg-square> [1. 9. 2018]

Festival of Lights. Dostopno na: <https://festival-of-lights.de/en/das-festival/ueber-uns/> [7. 9. 2018]

Galinsky. Reichstag Dome, Berlin. Foster and Partners 1999. Dostopno na: <http://www.galinsky.com/buildings/reichstag/index.htm> [7. 9. 2018]

Muzej za arhitekturo in oblikovanje, 2016. Razstava: Trg Republike. Dostopno na: http://www.mao.si/Razstava/Trg-republike_1.aspx [12. 9. 2018]

Project for great public spaces. Piazza San Marco. Contributed by Project for Public Spaces on July 22, 2015. Dostopno na: <https://www.pps.org/places/piazza-san-marco> [7. 9. 2018]

Studying in Germany. German Unity Day. Dostopno na: <https://www.studying-in-germany.org/german-unity-day/> [7. 9. 2018]

The Culture Trip. The History of Place de la République In 1 Minute. Dostopno na: <https://www.pps.org/places/piazza-san-marco> [5. 9. 2018]

The Protocol City. Place de la République, Between Leisure and Revolts. Dostopno na: <http://theprotocity.com/place-de-la-republique-leisure-revolts/> [5. 9. 2018]

TKV / Press kit – Place de la République. Junij 2016. Dostopno na: http://republique.tvk.fr/wp-content/uploads/2013/10/TKV_Republique_DP_ENG_A3web.pdf [5. 9. 2018]

Toronto City Hall's Nathan Phillips Square. 2016. Dostopno na: <https://www.toronto.com/things-to-do/attractions/nathan-phillips-square/> [8. 9. 2018]

Toronto Outdoor Art Fair. History. Launching artists' careers since 1960. Dostopno na: <https://torontooutdoor.art/about/history> [8. 9. 2018]

UNESCO. Brasilia. Dostopno na: <https://whc.unesco.org/en/list/445> [7. 9. 2018]

Urban toronto. (In)Complete: the Nathan Phillips Square Revitalization. 2016. Dostopno na: <http://urbantoronto.ca/news/2016/07/incomplete-nathan-phillips-square-revitalization> [8. 9. 2018]

Urban toronto. Relocated Peace Garden Rededicated at Nathan Phillips Square. 2016. Dostopno na: <http://urbantoronto.ca/news/2016/05/relocated-peace-garden-rededicated-nathan-phillips-square> [8. 9. 2018]

Slikovno gradivo

- © Damjan Gale
- © Janez Kališnik
- © Miran Kambič
- © Arhiv UL FA, MAO
- © Rok Žnidaršič
- © DELO (Aleš Černivec, Tomi Lombar, Blaž Samec, Jože Suhadolnik, Igor Zaplatil)
- © 51N4E (Filip Dujardin)
- © Ai Weiwei (John Heineman)
- © Bryony Roberts Studio (Antonio Convista, Claudia Pajewski, Javier Galindo)
- © Citynews
- © EPA
- © epa-efe (Mario Cruz)
- © noSnomundo
- © Rich Beaubien
- © Rubén P. Bescós
- © Tsui (Manfred Werner)
- © The smf Group (Sophie Giscard)
- © visitBerlin / Dagmar Schwelle

Fotografije na naslovnih straneh poglavij:

Ideja osrednjega državnega trga: © Damjan Gale

Prostor za vse: © Damjan Gale

Poboba države: © Damjan Gale

Potencial praznega prostora: © DELO / Jure Eržen

Dialog med stroko in javnostjo: © DELO / Aleš Černivec

Kolofon

Prostor za vse: Anketa o Trgu republike

avtorji in uredniki

Marjan Hočevar
Rok Žnidaršič
Anja Planišček
Katarina Čakš
Aljoša Kotnjek

jezikovni pregled

Sašo Šoško

oblikovanje naslovnice

Peter Skalar

svetovalec za grafično podobo in oblikovanje

Peter Skalar

oblikovanje notranjosti in prelom

Katarina Čakš

zasnova in oblikovanje grafov

Katarina Čakš
Aljoša Kotnjek

zasnova in oblikovanje aksonometričnih risb

Aljoša Kotnjek
Zala Zia Lenardič

izdajatelj

Trajekt, zavod za prostorsko kulturo
V Murglah 133, 1000 Ljubljana

tisk

tiskarna Januš

naklada

500 izvodov

cena

publikacija je brezplačna

Ljubljana, 2018

izdajo publikacije je omogočila

Mestna občina Ljubljana

Mestna občina
Ljubljana

LJUBLJANA. **Zate.**

